

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİHİ KERKÜK KAPALIÇARŞILARI

Adil İbrahim Aziz AZİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

HAZİRAN-2019
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİHİ KERKÜK KAPALIÇARŞILARI

Adil İbrahim Aziz AZİZ

Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mine ULUSOY

2019, 114 Sayfa

Jüri
Danışman: Prof. Dr. Mine ULUSOY
Doç. Dr. Esra YALDIZ
Öğr. Üye. Dr. Bahtiyar EROĞLU

Kerkük Kapalıçarşıları başlığı altında hazırlanmış olan bu tez beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teze giriş, çalışmanın amacı, kapsamı, materyal ve yöntemi yer almaktadır. İkinci bölümde genel olarak çarşı kavramı, tarihi gelişimi, genel özellikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde Kerkük şehrin genel ve mimari özelliklerine kısaca değinilmiştir. Dördüncü bölümde Kerkük Kapalıçarşıları detaylı olarak çarşıların genel, mimari özellikleri ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise yapmış olduğu incelemeler ve çalışmalardan edinilen bulgurlar ile sonuca ulaşmıştır.

Kerkük Kapalıçarşılarının anlatıldığı bu tezde elde edilen veriler, tarafımdan yapılan rölöve çalışmaları ile tespit edilmiştir. Bir yapının en iyi koruma yöntemi yapının aktif kullanımıdır. Fakat incelenen yapılar her ne kadar değerli yapılar olsa da kullanılmadığı için yok olmaya yüz tutmuştur. İncelenen yapılar resmi herhangi bir kaynakta ve yayında yer almayıp, hakkında herhangi bir koruma kararı da bulunmamaktadır. Kerkük Kapalıçarşıları değişen yaşam ve kültür değerleri sebebi ile kaderine terk edilmiştir. Yapıların inşa tarihleri ve yapım malzemeleri de göz önünde bulundurulduğunda tarihi değerlerimiz için ne kadar önem arz ettikleri aşikardır. Bu çalışmada kültürümüzün bir parçası olan bu tarihi yapıların önemli olduğu vurgunlamış ve yapıların mevcut hali tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kapalıçarşı, Kerkük, Kemer, Tonoz.

ABSTRACT

MS THESIS

KIRKUK HISTORICAL GRAND BAZAARS

Adil İbrahim Aziz AZİZ

THE GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCE OF SELÇUK UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE
IN ARCHITECTURAL ENGINEERING

Advisor: Prof. Dr. Mine ULUSOY

2019, 114 Pages

Jury
Advisor: Prof. Dr. Mine ULUSOY
Assoc. Prof. Dr. Esra YALDIZ
Asst. Prof. Dr. Bahtiyar EROĞLU

This thesis, which is prepared under the title of grand bazaars of Kirkuk, consists of five chapters. In the first part, the introduction of the thesis, the purpose of the study, its importance, the method covers. In the second chapter, the general concept of the bazaar, its historical development and its general features are examined. In the third part, the general and architectural features of Kirkuk city are briefly mentioned . In the fourth section, the general and architectural features of the bazaars in Kirkuk grand Bazaars are discussed. In the fifth chapter, we have determined that we have reached the results of the studies.

Basically, the city architecture of the Kirkuk grand bazaars is described. I visited the building in the thesis and added the data to the thesis. The best method of protection of a building is the active use of the structure, but the structures I have examined have been destroyed due to the lack of valuable structures. There is no protection decision as the official does not appear in any source or publication. The grand bazaars of Kirkuk were abandoned due to changing life and cultural values. When the construction dates and construction materials are taken into consideration, it is obvious how important they are for our historical values. In this study, I tried to emphasize the importance of these valuable structures from the past to the present and to be a part of our culture.

Keywords: Belt, Grand Bazzar, Kirkuk, Vault.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada gerek fikir, gerekse literatür araştırma çalışmalarımda bana yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Mine ULUSOY'a, fikirleriyle çalışmama katkıda bulunan Öğr. Üye. Dr. Bahtiyar EROĞLU, bana duasini, manevi, maddi desteğini eksik etmeyen değerli annem (nenem), çocuklarımın güzel annesi ve başından beri her zaman sunumlarda ve araştımalarda yanımda olan eşim, tek tek kardeşlerime ve desteklerinden dolayı, üniversitede her türlü yardımda bulunan arkadaşım muhammed İhsan'a, sonsuz teşekkür ederim.

Adil İbrahim Aziz AZİZ
KONYA 2019

ÖNSÖZ

Tarihi Kerkük Kapalıçarşıları isimli bu tez Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın yapılmasında bana yardımcı olan, görüş ve önerileri ile araştırmalarımda büyük katkısı bulunan, akademik çalışmamın her adımını takip eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Mine ULUSOY'a teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma, Kerkük şehri Kapalıçarşılarının günümüze kadar ulaşan örneklerinin mimari özelliklerinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Adil İbrahim Aziz AZİZ
KONYA-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

TEŞEKKÜR ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

SİMGELER VE KISALTMALAR ..... **xii**

1. GİRİŞ **1**

1.2.Çalışmanın Kapsamı 2
1.3.Materyal Ve Yöntem 2
1.4.Kaynak Araştırması 3

2. ÇARŞILAR **5**

2.1.Alışveriş Kavramı 5
2.2.Çarşıların Tarihçesi 7
2.3.Çarşı Tipleri 18

3. KERKÜK ŞEHRİ **20**

3.1.Tarihi Gelişimi 20
3.2.Coğrafik Yapısı 22
3.3.Topografik Yapısı 23
3.4.İklim Özelikleri 24
3.5.Nüfusu 24
3.6.Kerkükün Mimari Özellikleri 26
3.6.1.Sokaklar 27
3.6.2.Meydanlar 28
3.6.3.Kale 28
3.6.4.Yapı malzemesi 29

4. KERKÜK'ÜN KAPALIÇARŞILARI **30**

4.1.Kerkük Büyük Kayseriyesi (Kapalıçarşısı) 31
4.2.Kırdar Kayseriyesi (Kapalıçarşısı) 51
4.3.Kale Kayseriyesi (Kapalıçarşısı) 75

5. SONUÇ **93**

KAYNAKLAR **97**

İNTERNET KAYNAKLARI 99

ÖZGEÇMİŞ 100

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1 Şekil 2.1 Roma Forumu Örneği.....
Şekil 2.2 Roma Forumunu Gösteren Temsili Şekil.....
Şekil 2.3 Yunan Agorası Örneği.....
Şekil 2.4 Atina Agora Örneği.....
Şekil 2.5 Büyük Han; Lefkoşe.....
Şekil 2.6 Aksaray'da bir Kervansaray Örneği.....
Şekil 2.7 Aksaray'da Kervansaray İç Görünümü.....
Şekil 2.8 Lüleburgaz Kervansarayı, plan şeması.....
Şekil 2.9 Kervansaray Planına Örnek.....
Şekil 2.10 Selimiye Arastası-Edirne.....
Şekil 2.11 Bedesten Çarşısı – EDİRNE.....
Şekil 2.12 İstanbul Kapalıçarşı plan şeması.....
Şekil 2.13 Haftalık Veya Mevsimlik Çarşı.....
Şekil 3.1 Musul Viyaleti Osmanlı Dönemide.....
Şekil 3.2 Irak İdari Haritası.....
Şekil 3.3 Kerkük Haritası.....
Şekil 3.4 Kerküküğü Iki Yakasını Bölen Hassa Suyu.....
Şekil 3.5 Yılın Yağış Oranı.....
Şekil 3.6 Yılın Nem Oranı.....
Şekil 3.7 Şehir Planı.....
Şekil 3.8 Geleneksel Kerkük Sokağı.....
Şekil 3.9 İki Sokağı Bağlayan Tak.....
Şekil (3.10A) Kerkük Uydu Görüntüsü.....
Şekil (3.10B) Kale Uydu Görüntüsü.....
Şekil 3.11 Kalenin Merdivenli Girişi.....
Şekil 3.12 Pyegamber Danyal Caminin Minaresi.....
Şekil 4.1 Kerkükte Olan 3 adet Kapalıçarşıların Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.2.Büyük Kerkük Kayseriyesi.....
Şekil 4.3 Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.4A Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.4B Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.5 Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.6 Büyük Kayseriye Ve Çevresindeki Sokaklar.....
Şekil 4.7A. İç Görüntüsünden Kemerler. TİKA Kaynağı.....
Şekil 4.7B. Çarşının Eski İç Görüntüsü.TİKA Kaynağı.....
Şekil 4.8A,B,C Doğu Tarafında Ana Girişlerin Üstündeki Kitabeler.....
Şekil 4.9 Büyük Kayseriye Zemin Kat Planı.....
Şekil 4.10 Büyük Kayseriye Birinci Kat Planı.....
Şekil 4.11 Büyük Kayseriye Çatı Kat Planı.....
Şekil 4.12A Doğu Giriş Kapısı.....
Şekil 4.12B Batı Giriş Kapısı.....
Şekil 4.12C Kuzey Giriş kapısı.....
Şekil 4.13 İç Tekistil Koridoru.....
Şekil 4.14 İç Sarraflar Koridoru.....
Şekil 4.15 Tonoz Ve Ortasında Tepe Penceresi.....
Şekil 4.16 Batı Cephe.....
Şekil 4.17 Çatıdan Kale Öörünütsü.....
Şekil 4.18 Çatı Kat Görüntüsü.....

Şekil 4.19 Tepe aydınlatması.....
Şekil 4.20 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Büyük Kayseriye Zemin Kat Planı (Rölöve Çalışması).....
Şekil 4.21 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Büyük Kayseriye Birinci Kat Planı (Rölöve Çalışması).....
Şekil 4.22A Oda Giriş Kapısı.....
Şekil 4.22B Daire Giriş Merdiveni.....
Şekil 4.22C Dinlenme Mekanı Giriş kapısı.....
Şekil 4.22D Dinlenme Mekanın İç Görüntüsü.....
Şekil 4.23A Doğu Tarafında Dükkan Örneği.....
Şekil 4.23 B Boşatılmış Dükkan Örneği.....
Şekil 4.24 Ahşap Giriş Kapısı.....
Şekil 4.25 Taş Kemer.....
Şekil 4.26 Cephede Silme Taş.....
Şekil 4.27A 1978 Tamirat Esnasında Görüntü.....
Şekil 4.27B 1978 Tamirat Esnasında Görüntü.....
Şekil 4.28A Zamanla Dükkanlar Değişime Uğraması.....
Şekil 4.28B Dükkanların Ve Cephenin Özelliğin Yitirdiği Kare.....
Şekil 4.29 Çarşının Batı Tarafında Yapışık Olan , Yıkık , Kullanılmaz Hala Gelen Han.....
Şekil 4.30 Doğu Cephe.....
Şekil 4.31 Batı Cephe.....
Şekil 4.32 Kesit A-A.....
Şekil 4.33 Kesit B-B.....
Şekil 4.34 Pencere Detayı.....
Şekil 4.35A Kırdar Kayseriyesi Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.35B Kırdar Kayseriyesi Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.35C Kırdar Kayseriyesi Ve Çevresindeki Sokaklar.....
Şekil 4.36A Kırdar Kayseriyesi Dış Görünüşü Ve Iki Ana Girişi.....
Şekil 4.36B Kırdar Kayseriyesi Dış Görünüşü.....
Şekil 4.36C Kırdar Kayseriyesi Dış Görünüşü.....
Şekil 4.37 Ana Giriş Kapının Üstünde Kitabe.....
Şekil 4.38 Zemin Kat Planı – Dükkanlar.....
Şekil 4.39 Tavan Kemeri Ve Tonoz Örtüsü.....
Şekil 4.40 Birinci kat planı – odalar.....
Şekil 4.41A Kemerler Ve Tonozlar.....
Şekil 4.41B Dikkanlara Açılan Pencereler.....
Şekil 4.42 Çatı Kat Planı.....
Şekil 4.43A Çatıdan Kale Görüntüsü.....
Şekil 4.43B Çatı Görüntüsü.....
Şekil 4.43C Çatıya Açılan Mekan.....
Şekil 4.44 Kırdar Kayseriyesi Iki Ana Giriş Görüntüsü.....
Şekil 4.45 Kırdar Kayseriyesi Kazancılar Sokağında Kapatılan Giriş Görüntüsü.....
Şekil 4.46 Kırdar Kayseriyesi Oda Giriş Görüntüsü.....
Şekil 4.47 Kırdar Kayseriyesi Oda Pencereleri Ve Zemin Kata Açılması Görüntüsü.....
Şekil 4.48 Kırdar Kayseriyesi Tonoz Ve Tepe Pencere Görüntüsü.....
Şekil 4.49 Kırdar Kayseriyesi Dinleme Mekanına Giriş Merdiven Görüntüsü.....
Şekil 4.50 Kırdar Kayseriyesi Çatı Kata Giden Merdiven Görüntüsü.....
Şekil 4.51 Kırdar Kayseriyesi Çatıda Tepe Pencereleri Görüntüsü.....
Şekil 52 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Kırdar Kayseriye Zemin Kat Planı (Rölöve Çalışması).....

Şekil 53 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Kırdar Kayseriye Birinci Kat Planı (Rölöve Çalışması).....
Şekil 4.54 Çarşının Dinenme Mekanından A-B Odası.....
Şekil 4.55 Çarşının Dinenme Mekanından C-D Odası.....
Şekil 4.56 Çarşının Dinenme Mekanından E-F-G Odası.....
Şekil 4.57 Çarşının Dinlenme Mekanından Depolar.....
Şekil 4.58 Çarşıda Olan İki Tip Dükkan.....
Şekil 4.59A Tek Cepheli Dükkan Örneği Dış Görüntüsü.....
Şekil 4.59B İki Cepheli Dükkan Örneği Dış Görüntüsü.....
Şekil 4.60 Ana Giriş Kapıda Ahşap Malzeme Görüntüsü.....
Şekil 4.61 Taş Malzeme Görüntüsü.....
Şekil 4.62 Farklı Ebatlı Basamak Görüntüsü.....
Şekil 4.63 Kırdar Kayseriyesi Taştan Kipri Saçak Detayı.....
Şekil 4.64 A,B Kırdar Kayseriyesi Dükkan Kaplama Görüntüsü.....
Şekil 4.65 A,B Kırdar Kayseriyesi Pencere Kapanması.....
Şekil 4.66 Güney Cephe.....
Şekil 4.67 Batı Cephe.....
Şekil 4.68 Kesit A-A.....
Şekil 4.69 Kesit B-B.....
Şekil 4.70 Kesit C-C.....
Şekil 4.71 Kemer Ve Aydınlatma Detayı.....
Şekil 4.72 Kapı Ve Pencere Detayı.....
Şekil 4.73 Kale Kayseriyesi Uydu Görüntüsü.....
Şekil 4.74A Çarşının Batı Görüntüşü.....
Şekil 4.74B Çarşının Batı Ve Kuzey Cephe Görüntüşü.....
Şekil 4.75 Çarşının Karşısında Kalenin Top Kapsı.....
Şekil 4.76 Hasar Gören Doğu Giriş Kapısı.....
Şekil 4.77A Çarşı Yeryüzünün Altında Görüntüsü.....
Şekil 4.77B Çarşının Doğu Giriş Görüntüsü.....
Şekil 4.78A Çarşının İç Görüntüsü.....
Şekil 4.78B Çarşının Dış Görüntüsü.....
Şekil 4.79 Kale Kayseriyesi Zemin Kat Planı.....
Şekil 4.80 Kale Kayseriyesi İç mekandan görünüşü.....
Şekil 4.81 Üst Kata Kullanılan Taş Merdiven.....
Şekil 4.82 Çarşıda Pencere Örneği.....
Şekil 4.83 Birinci Kat Planı.....
Şekil 4.84 Çatı Kat Planı.....
Şekil 4.85 Çarşıda Olan Açıklıklar.....
Şekil 4.86 Çarşıda Olan Açıklıklar.....
Şekil 4.87 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Kale Kayseriye Zemin Kat Planı (Rölöve Çalışması).....
Şekil 4.88 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Kale Kayseriye Birinci Ve Çatı Kat Planı (Rölöve Çalışması).....
Şekil 4.89 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Kale Kayseriye Kesitler Ve Kapı Çizimi (Rölöve Çalışması).....
Şekil 4.90 Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Kale Kayseriye Çepheler Çizimi (Rölöve Çalışması).....
Şekil 4.91 Çarşıda Bulunan Dükkanlar.....
Şekil 4.92 Çarşıda Dükkan İç Görüntüsü.....
Şekil 4.93A Ana Girişte Kullanılan Taş.....

Şekil 4.93B Dükkan Giriş Kapısı Üstündeki Taş.....
Şekil 4.94 Birinci Kata Çıkan Giriş.....
Şekil 4.95 Basamakta Kullanılan Kesme Taş.....
Şekil 4.96 Çatı Kat Döşemesi.....
Şekil 4.97 Duvarda Payandalar.....
Şekil 4.98 Zemin Katta Kullanılan Kemerler.....
Şekil 4.99 Birinci Katta Kullanılan Kemerler.....
Şekil 4.100 Hasar Gören Tepe Pencere Üstündeki Metal Külah.....
Şekil 4.101 Hasar Gören Giriş Kapısı.....
Şekil 4.102 Batı Cephe.....
Şekil 4.103 Doğu Cephe.....
Şekil 4.104 Güney Cephe.....
Şekil 4.105 Kuzey Cephe.....
Şekil 4.106 Kesit A-A.....
Şekil 4.107 Kesit B-B.....
Şekil 4.108 Ana Giriş Kapılar.....
Şekil 4.109 Dükkan İç Ve Dış Çizimi.....
Şekil 4.110 Kemer Detayı.....

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

%	Yüzde

Kısaltmalar

M.Ö	Miladi Önce
Y.Y	Yüzüncü yıl
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
M	Metre
M2	Metrekare
TİKA	Türkiye İş Birliği Ve Koruma Acansı

1. GİRİŞ

Mimari yapılar, insanlığın kültür ve uygarlıklarının gelişimini gösteren öğelerin başında gelirler. Bu yapılar kuşaktan kuşağa geçen kültür birikiminin sonuçlarıdır. Bundan dolayı gelecek kuşakların geçmiş mimari yapıtlardan öğreneceği çok şey vardır. Tarihi binalar, kentin ve onun kültürel mirasının anısına bir kanıt niteliğindedir. Son zamanlarda, özellikle mimari mirasın korunması için bu tür yapıları incelemek ve değerlendirmek isteyen mimarlık trendlerinde de giderek artan bir ilgi vardır. Eski Kerkük yerleşim yerinde; evler, hamamlar, camiler, birkaç kilise, hanlar, kapalıçarşılar, imalathaneler, devlet yapıları ve benzeri yapı türleri bulunmaktadır.

1.1.Çalışmanın Amacı

Kerkük Bölgesi, üzerinde bulunduğu coğrafyanın Anadolu ile Asya ve dolayısıyla Avrupa ile Asya arasında tarihi bir yol ve geçiş mevkii özelliği taşımıştır. İçinde yer aldığı Mezopotamya bölgesinin daha ilk çağlardan beri dünyanın en önemli kültür ve medeniyetlerinin doğup geliştiği yerdir. Ayrıca zengin yer altı kaynaklarına sahip olması nedeniyle de her zaman ilgi odağı ve cazibe merkezi olmuştur. Bölgenin coğrafi yapısı, Anadolu' nın uzantısı sayılır ve ılıman bir iklime sahiptir (Kayar,2003). Mezopotamya'da kurulmuş en eski uygarlık "Asur" ve "Babil" uygarlıklarıdır. Bu uygarlıkların Kerkük Türk tarihinde de önemi büyüktür.

Bu tez çalışmasında Kerkük şehri genel ve mimari özellikleri, kapalıçarşıları da dahil olmak üzere incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, geçmişten günümüze ulaşan kapalıçarşıların önemini ve kültürümüzün bir parçası olduğunun anlatılmasının yanı sıra, yok olmaya yüz tutmuş, tarihi Kerkük Kapalıçarşıları'nın tespit ve belgelenme işlemi yapılarak literatüre kazandırılmasıdır.

1.2.Çalışmanın Kapsamı

Bu tez çalışmasında, genel olarak çarşılar, Kerkük şehrinin genel ve mimari özellikleri vurgulamaktadır. Kerkük'te üç adet Kapalıçarşı bulunmaktadır. Çalışma Kerkük'ün şehrinin üç adet Kapalıçarşısının genel ve mimari özelliklerinin ana dokümantasyon programlarını kullanarak incelemesine odaklanmaktadır. Üç kapalıçarşının belgelenmesi için; tarihçesi, konumu, kitabesi ve mimarlık özellikleri incelenmiştir.

Kerkük'te yer alan kapalıçarşılar; değişen yaşam ve kültür değerleri sebebi ile kaderine terkedilmiştir. Yapların inşa tarihleri ve diğer özellikleride göz önünde bulundurulduğunda tarihi değerlerimiz için ne kadar önem arz ettikleri aşikárdır.

1.3.Materyal Ve Yöntem

Kerkük'ün Kapalıçarşılarının imar durumu incelenmiştir. Yapılar hakkında sözlü olarak görüşmeler de yapılmıştır. Araştırma ile ilgili literatür taraması yapılarak bölgenin tarihi, coğrafyası, iklimi, stratejik konumu, mimari özellikleri hakkında bilgi edinilmiştir. Kapalıçarşılar ile ilgili kitaplardan yapının mimarisi hakkında yapılan çalışmalar incelenerek özellikleri karşılaştırılmıştır.

Yapıların kullanıcıları, sahipleri ve terk edilmiş olanlar için de mahalle sakinleri ve ilgili idare birimi ile görüşmeler yapılmıştır. Yapıların yapım tarihi, yapan ve yaptıran bilgileri, kullanım süreci ve şu anki durumu ile ilgili bilgiler alınacaktır. Seçilen örnekler üzerinde yerinde, klasik yöntem ile rölöve ölçümleri alınmış ve çekilecek fotoğraflar yardımı ile tespit çalışması yapılacaktır.

1.4.Kaynak Araştırması

Kerkük Bölgesi üzerinde bulunduğu coğrafyanın Anadolu ile Asya ve dolayısıyla Avrupa ile Asya arasında tarihi bir yol ve geçiş mevkii özelliğini taşımasını vurgulamıştır (Yalçın 2010).

Mezopotamya'da kurulmuş en eski uygarlık "Asur" ve "Babil" uygarlıklarıdır. Bu uygarlıkların Kerkük Türk tarihinde de önemi büyüktür. Yapılan kazılar Kerkük'ün beş bin yıllık bir şehir olduğunu ortaya koymaktadır (Abdulhaluk, 1987).

Safevî Devleti'ndeki bu iç karışıklıklar Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmeye başladı. Pasarofça Antlaşması'ndan(1718)sonra Osmanlı-Safevî münasebetlerinde gerginleşme olmuş (Sümer, 1959).

Irak'ta yaşayan Türkmen soydaşlarımız, Irak devletine karşı hiçbir isyan hareketine girişmedikleri halde, idareye baş kaldırmadıkları, askeri ve polisi kurşunlamadıkları, etrafı yakıp yıkmadıkları, Irak bayraklarını serenlerden indirmedikleri halde.. vahşiyane zulümlerle yok edilmek istenmekte olduklarını vurgulamıştır (Kopar, 2009).

Araştırma kapsamında, Selçuklu dönemi kentler sisteminin, savunma sistemi, üretim–dağıtım sistemleri, yönetim mekanizması ve toprak kullanım–yerleşme politikaları ile bunların yansıması olarak, işlevsel bir kademelenme içinde organize olmuş mekânsal örgütlenmelere dayandığı varsayımından hareket edilmesini araştırmıştır (Turan, 2015).

Fizikî, Kültürel ve Sosyo ekonomik Yapı; Gelibolu tarih boyunca Avrupa ile Anadolu arasında önemli bir güzergâh noktası olduğu gibi korunaklı limanı, boğazdan Marmara'ya geçişte ve dolayısıyla İstanbul'a ulaşma yolunda son büyük istasyon olarak da dikkati çekmeye çalışmıştır (Güzel, 2014).

1887'de Demirkapı'daki Askerî Tıbbiye bünyesinde kuduz müessesesi, ertesi yıl aş evi, 1893'te bakteriyolojihâne ve bir yıl sonra doğumevi açılması araştırmıştır (Akçin ve ark.).

Irak Türkmenleri tarih boyunca Türkiye ile aynı kaderi paylaşmışlardır. Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'den koparılan Türkmenler, Irak'ta sürekli baskı ve gözetim altında tutuldukları anlatılmaktadır (Karahisarli, 2010).

Özet Irak Türkleri, bugün Irak topraklarında yaşayan milletler içerisinde yaklaşık üç milyon nüfusu ile üçüncü sırada yer almakta olmasını vurgulamıştır (Sümer, 1992).

Bu makalede önce "okuma toplantıları" nın çerçevesi belirlenmiş, geçirdiği tarihî evrelere değinilmiş ve icra edildiği mekânlar, halk arasındaki yayılma alanları tanıtılarak kültür ve eğitim tarihimizdeki önemi ortaya konulmuştur. Dünden bugüne toplantılarda okunduğu için "halk kitapları" olarak adlandırılan kitapların özellikleri belirtilmiş, örnekler verilmiştir (Öztürk 2003).

Yakın tarihe kadar Anadolu ile aynı kaderi paylaşmış olan Kerkük, toplum yapısı, geçmişi, dili, geleneği, folkloru ve mimarîsi ile Osmanlı coğrafyasının hatırasını yaşatan bir kenttir. Kent kültürü, mimarlık ve sanat tarihi açısından önemini sürdüren Kerkük'ün, en ilgi çeken yanı evleridir. Türkmenlerin bu zengin kültürel mirası, yörede kök salan toplumun dünya görüşünü, geleneksel yaşantısını ve mimarî anlayışını da dile getirmektedir (Saatçi 2013)

Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti sırasında Elbistan hakkında fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Bu dönemlerde Türkmen boy ve oymaklarının yaylağı olan bölgede Moğollar pek etkili olamaması anlatılmıştır (Kayar, 2003).

Osmanlı İmparatorluğu, yönetimi altındaki tebaayı çeşitli sebeplerden dolayı inançlarına göre gruplandırmış ve onlara kendilerine ait özerk alanlar oluşturulması vurgulanmıştır (Demirci, 1990).

Günümüzde Irak olarak bilinen coğrafya, 674 yılından itibaren Türklerin yerleştiği bir bölge olduğu anlatılmıştır (TBDAG Müdürlüğü ve Başkanlığı, 1993).

Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra, Osmanlı Devleti hâkimiyetine kadar geçen süre içinde Musul-Kerkük bölgesinde Irak Selçukluları, Zengiler, Erbil Atabeyliği, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevîler gibi birçok Türk devleti kurulmuştur. Bu devletlerin hâkimiyetleri döneminde de Türkistan'dan gelmeye devam eden Türkmenler sayesinde bölgedeki Türk nüfusu önemli miktarda artmıştır (Yılmaz, 2003).

Kerkük Bölgesi, tarihi bir yol ve geçiş özelliği taşımasının yanında, sahip olduğu yer altı kaynakları zenginliği ile her zaman ilgi odağı olmuştur (Özkan, 2010).

2. ÇARŞILAR

2.1.Alışveriş Kavramı

Varoluşundan bu yana insanoğlunun yaşam tarzı çok büyük değişimler geçirmiştir. İlk başlarda küçük topluluklar halinde toprağa bağımlı olmayan bir yaşam tarzı süren insanlar daha sonraları tarımın keşfiyle birlikte medeniyetlerini hızla ilerletmiştir. Bu süreç boyunca insanların ihtiyaçları da geliştirdikleri medeniyet düzeyiyle paralel bir artış göstermiştir. Eski çağlardan bugüne kıyasla çok daha basit ve sade bir yaşam süren insanoğlu, kendi ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayabiliyorken; zaman içinde kendi üretebileceğinin ötesinde farklı ürün ve hizmetlere ihtiyaç duymaya başlamıştır. Karşılanamayan bu ihtiyaçlar alışveriş kavramının insan hayatına girmesine zemin hazırlamıştır. Kendinde olmayan bir ihtiyacı başkasından almak ve karşılığında başka bir şey sunmak olarak tanımlanabilen alışveriş en temel tanımıyla "Bir kar karşılığı bir hizmetin sağlanması veya bir malın el değiştirmesidir (Çetinel, 1999).

Paranın icadından önceki dönemlerde alışverişler takas yoluyla yapılıyor, insanlar belirledikleri bir değer karşılığında birbirlerinde olan mal veya hizmetleri değiş-tokuş ediyorlardı. Bu yönüyle alışveriş toplumsal ilişkileri güçlendiren ve medeniyeti geliştiren sosyal bir eylemdir (Küçükkömürcü, 2005). Ancak takas sisteminin kendi içinde bazı sakıncaları vardı. Bunlardan en önemlisi mal veya hizmetin değer ölçüsünün belirlenmesi bir sorun teşkil ediyor ve bu konuda uzlaşı sağlamak git gide zorlaşıyordu. İnsanoğlunun buna çözüm bulması çok uzun sürmedi. M.Ö. 7 yy'da paranın icadıyla birlikte değiş-tokuş aracı para olmuş, mal ve hizmetlerin değeri para üzerinden belirlenerek önceki sorunlar büyük ölçüde çözülmüştür (Aksoy, 2009).

Zaman içinde alışveriş yalnızca ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan bir eylem olmanın ötesine geçmiştir (Göçer, 1984). Medeni insan artık yaşamak için gereksinimlerini karşılamanın yanı sıra haz duymak, sosyalleşmek, itibar kazanmak, deşarj olmak ve hatta boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla alışveriş yapmaktadır. Modern dünyanın ekonomik koşulları sürekli bir tüketim ihtiyacı üzerine kurulmuş olduğundan modern insan moda ve trendler yoluyla tüketime teşvik edilmekte, bu yolla edindiği geçici mutluluğu devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda günümüzde alışveriş kavramında önceliğin ihtiyaçları karşılamaktan ziyade metanın verdiği hazza sahip olmak olduğu söylenebili (Yıldırım, 2010).

"Alışveriş" kelime anlamı olarak Türk Dil Kurumu'na göre "Satın alma ve satma işi, alım satım, muamele" olarak tanımlanır. Alışveriş; ürün (veya hizmet), satıcı ve müşteri olmak üzere üç temel öğenin bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir (Mahi İrem Aksoy, 2009). Bir başka tanıma göre ise alışveriş "Arz ve talebe dayanan, belli bir değer karşılığında satın alma eylemine denilmektedir". Aynı zamanda alışveriş kişilerin bir takım taleplerde bulunarak ihtiyaçlarını karşılamalarıdır. Alışveriş eyleminin oluşabilmesi için dört unsur gereklidir. Bunlar; üretim-satış mekanı, işlenmiş ürün, üretici-satıcı ve tüketicidir (Ceylan, 1989).

İnsanlığın ilk sosyal eylemlerinden biri olarak kabul edilen alışveriş eyleminin gerçekleştirilebilmesi için malın bir değer ölçüsünün olması gerekmektedir. Geçmiş ve günümüz toplum yaşantısının vazgeçilemeyecek bir unsuru olan bu eylem, para kavramının oluşmasına kadar olan sürede değiş- tokuş olarak adlandırılmıştır. Daha sonrasında ise bu eylem paranın kullanılmasıyla boyut değiştirerek alışveriş halini almıştır. Alışverişlerin gerçekleştiği mekanlar ise çarşı, Pazar gibi isimler almıştır.

Takas yoluyla başlayan alışveriş eylemi sonrasında ticaret yollarının oluşmasına, insanların bu yollar üzerinde yoğun şekilde yaşamaya başlamasıyla kentlerin oluşmasına sebep olmuştur. Zamanla ticaret artmaya başlamış ve kentlerin kendi kimliklerini oluşturmasına sebep olan bir eylem niteliği kazanmıştır. Ortaçağa bakıldığında toplumun yoğun olarak pazarların ve çarşıların kurulduğu meydanların etrafında toplanmasıyla birlikte bu alanlar kentlerin odak noktaları haline gelmişlerdir. Ticaretin aynı dalıyla ilgilenen insanlar birbirlerine rakip olmalarına rağmen bir araya gelerek ortak alanlarda satış yapmış ve bu şekilde meslek örgütlerinin kurulmasının da temelini oluşturmuşlardır (Nebati ve Ekmekçi, 2018).

2.2.Çarşıların Tarihçesi

Alışverişin tarihçesi insanoğlunun yerleşik düzene geçip tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başlaması kadar eskidir. Ancak belirli ürünleri üretebilen insan, yerleşik hayatın getirdiği ihtiyaçlarının tamamını karşılamakta yetersiz kalıyordu. Bu nedenle insanlar, ihtiyaçlarının fazlasını diğerlerinin elinde bulunanlarla takas etmeye başladılar. Ortada ne kadar fazla çeşit ürün varsa, ihtiyaçlar o ölçüde karşılanabiliyordu. Zaman içinde medeniyetin ölçüsü ilerledikçe ihtiyaçlar arttı ve alışveriş işi gittikçe daha karmaşık ve vazgeçilmez bir hal aldı. Artık alıp satma işi toplumun büyük bir kesimini ilgilendiriyordu.

Ticaret kentin meydanlarında, bu iş için belirlenmiş kamusal alanlarda yapılıyordu. Halk burada toplanıyor, alışveriş merkezlerini ihtiyaç malzemelerini satın almanın yanı sıra haberleşme, çeşitli etkinlikler için bir araya gelme, sosyalleşme ve tanıdıklarla vakit geçirme amacıyla da kullanıyordu. Diğer bir deyişle sivil yaşam alışveriş merkezlerinin çevresinde gelişiyordu (Tokyay, 2005).

Toplumlar geliştikçe alışveriş kavramı, yöntemi ve dolayısıyla alışveriş yapılan mekanlar da değişti. Bunda çağın gereklilikleri kadar toplumların kültürlerinin de rolü vardır. Tarihin değişik dönemlerinde, değişik coğrafyalardaki farklı toplumların alışveriş merkezlerine bakıldığında hepsinin kendi kültürel yapısını yansıtan, kendine özgü ihtiyaçlarına cevap veren tarzda yapılanmalar içine girdikleri görülür (SÖNMEZ ve SELÇUK),1969) . İlk çağlardan 20 yy'a kadar olan dönemi ele alırsak, alışveriş mekanlarının en önemli özelliğinin kentin tam merkezinde yer almaları olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal hayatla tam bir bütünlük sağlayan bu mekanlar her türlü sosyal etkinliği destekleyen, insan ilişkilerini güçlendiren ve değişen ihtiyaçlara paralel şekillenmeye uygun yapılardır. Diğer yanda modern dönem alışveriş merkezleri, alışveriş etkinliğini kentin mevcut kamusal alanlarından alıp büyük binaların içine taşımakta, burada kentin sosyal yaşamından kopuk, bağımsız yeni bir kamusal alan yaratmaktadırlar (BİROL, 2005). Çağın gerekleri dikkate alındığında, bu yapıların, zamanı son derece kısıtlı ve çok tüketen modern insanın değişen ihtiyaçlarına cevap vermek üzere tasarlandığı bir gerçektir.

İlk çağlardan itibaren alışveriş, sadece ihtiyaçları karşılamaktan öte, aynı zamanda sosyal ve dolayısıyla kamusal bir etkinlik olma özelliğine sahipti(BİROL, 2005). Dış ticaretin ortaya çıkmasına ilişkin arkeolojik bilgi, Irak'ta M.Ö. (2400 - 3000) tarihleri arasına tarihlendirilmektedir.

Roma Forumu M.Ö.2000 :

Roma forumu, Yunan agorasıyla aynı işlevi görüyordu. Kent hayatının merkezi konumundaki Roma forumu tıpkı Yunan agorasında olduğu gibi halkın alışveriş yaptığı; sosyal, politik, kültürel ve dini amaçlarla toplandığı açık hava alanlarıydı. Çevresinde kamu binaları, hamamları ve dükkanları bulunan forumları da tıpkı agorada olduğu gibi genellikle dörtgen formundaydı. Yunan agorasındakinden farklı olarak Roma forumunda alışveriş ve ticaretin yanı sıra politik ve dini amaçla yapılan toplantılar çok ön plandaydı. Zamanla bu politik ve dinsel önem arttı ve genellikle üstü açık halde bulunan forumların bir yanına hükümet binası olarak işlev gören kapalı bir bölüm eklendi. Sonradan eklenen bi kapalı kamu binaları forumun en belirgin ayırt edici özelliğini oluştururlar (Casey, 2004),(Şekil 2.1)ve (Şekil 2.2).

Şekil 2.1 Roma Forumu Örneği
(http://travel.sndimg.com/static_files)

Şekil 2.2 Roma Forumunu Gösteren Temsili Şekil
(http://www.imayvomit.com/wp-content/uploads)

Yunan Agorası M.Ö 900 :

En yalın tanımıyla Yunan agorası genellikle tamamen açık veya kısmen tentelerle örtülmüş pazar yeridir. Kentin en işlek yollarının birleşme noktası üzerine kurulan agoralar genellikle kare ya da dikdörtgen şekilde karşımıza çıkmaktadır (Coleman, 2007). Antik Yunan medeniyetinin tarihi M.Ö.900 yılına dayanan agoraları, kendilerinden sonraki Roma forumları ve doğu pazarlarının öncülleri kabul edilir. Eski Yunan şehir devletlerinde halkın toplanma yeri olan agoralar, pazar yeri olmanın yanı sıra pek çok farklı işlevi de yerine getiriyorlardı. Halk bu alanlarda alışveriş yapıyor, sosyalleşiyor, haberleşiyor, dönemin hükümdarının duyurularından haberdar olabilmek için bir araya geliyordu. Agoranın en önemli işlevi günlük bilgi akışını sağlamasıydı (Mumford, 1961). Haftanın belli günlerinde tüccarların ve zanaatkarların ürünlerinin satılması için geçici tezgahlar kurulan agora, haftanın diğer günlerinde de halkın çeşitli fikirleri tartışmak, oy kullanmak, spor yapmak veya geçit törenleri gibi nedenlerle bir araya gelebilmesine olanak sağlayacak bir kent meydanı şeklinde işlevini sürdürüyordu (Camp, 1986). Kentin ana yolları üzerinde yer alması nedeniyle ulaşımın kolay olduğu agoralar şehir merkezi kabul edildiğinden, kamu binaları da bu merkezin çevresinde yer alıyordu (Kocaili, 2010).

İlk kuruldukları yıllarda sabit dükkânlar ve satış yerleri bulunmayan agoraların belli kısımlarında M.Ö. 600'lü yıllarda kalıcı dükkanlar kurulmaya başlanmıştır. Agorayı oluşturan en önemli kısımlardan biri olan Stoa'lar üzeri kapalı yürüme yolları ve kemerleriyle özellikle

kalıcı dükkânları üzerinde barındırabilmek için inşa edilmiş kısımlardı (Beazley, 1984). Şehrin önemli tüccarlarının ve bankerlerinin stoalarda kendilerine ait iş yerleri olmuş; borsa ve finansal faaliyetler için merkez haline gelen stoalar zamanla şehrin ekonomik çekirdeğini oluşturmuştur (Wycherley, 1993). Yunan devletindeki en önemli agoralar Atina, Milet, Efes, Bergama ve Asos agoralarıdır (Nebati ve Ekmekçi, 2018). M.Ö. 4.yy' a doğru siyasal açıdan gücünü yitiren Yunan şehir devletleri teker teker bağımsızlıklarını yitirmiş ve yerini Roma devletine bırakmıştır (Karamustafa ve ark., 2009). (Şekil 2.3)ve(Şekil 2.4).

Şekil 2.3 Yunan Agorası Örneği
(http://0.tqn.com/d/atheism/1/0/0/L/AthAgora-l.jpg)

Şekil 2.4 Atina Agora Örneği
(http://www.greek-islands.us/athens/roman-agora)

Cehalet Dönemi 472 – 622 M :

Araplar, Cehalet Döneminde dünyanın etkisi ve egemenliğine karşı savaşan hıristiyan alemi ile, siyasi ilişkilerini pekiştirmeye dikkat etmeye başlamışlardır. Pek çok Arap şehri ticaret merkezi olarak ortaya çıkmıştır. İslâm'dan önce Basra ve Gazze gibi şam kentlerinin bu şekilde ticaret yaptığı biliniyordu. Mekke, Arap Yarımadası'nın büyük ticaret merkeziydi. Mekke ticareti, Romalıların işlerinin çoğunu benimsemek zorunda kaldı. Ayrıca Kur'an-i Kerim'de, Cuma süresinde anlatılan bazı insanlar ticaret veya eğlence bulunca, peygamberden ayrılıyordu.

(واذا رأَوا تِجارًة أو لهوًا ٱنفضوا إليها وتركوك قائمًا، ُقلْ ما عند اللهِ خير مِن اللَّهوِ ومِن التِّجارةِ، واللهُ خير الرازقين)

(القرآنالكريم , سورة الجمعة , الاية ١١)

Ayetin anlamı; Araplar cehalet döneminde ticaret veya eğlence bulunca peygamberi bırakıyorlardı. Halbuki Allahta olan varlık ticaretten ve eğlenceden daha hayırlıdır. En iyi rızkı veren Allahtır (Cuma sursesi. Ayet 11).

İslam Ve Raşidiya Dönemi 632 – 661 M :

İslam kentlerinde pazarların ortaya çıkması, Hz. Muhammed (dönemin ve Allaha'nın nimetinin üzerine geldiği) dönemine dayanmaktadır. Hz. Muhammed söneminde bir pazar oluşmuştur. Bu pazar, daha sonra İslami şehirlerde ardışık dönemlerinde devam eden bir kentsel gelişimin başlangıcı olmuştur.

Camilerde pazar sistemi oluşturulmuştur. Medine çarşılarının inşaatına Mu'awiyah İbn Abu Sufyan hükümdarlığı döneminde başlanmıştır. Bu yapıların biri "Katran Evi", diğeri ise "Dar Nukasan" olarak adlandırılmıştır (Samhouri ve ark., 1978).

Abdül Malik İbn Marwan döneminde, Kayseriye el-Asal, Kayseriye el-Habal, Kayseriye el-Kabash dahil olmak üzere birçok kapalıçarşı inşa edilmiştir (Norris, 1967).

İslam kentindeki Kapalıçarşılar genel olarak iki kattan oluşmuştur. Zemin kat, tüccarlara ve satıcılara kiralanan dükkanlar olarak kullanılmış ve üst kısım ise konut için kullanılmıştır.

Emevi Dönemi 661 – 750 M :

Belli bir mimarisi olan çarşıların inşaatı ticaretin varlığını sağlamıştır. Bu yapılar aynı zamanda ticari yapı kiralama ilkesini de gündeme getirmiştir (Sarı, 2010).

Abbasi Dönemi 750 – 1258 M :

Bu dönemde Halife Ebu Jaafar el-Mansur Bağdat şehrinin planlanmasında çarşıların tasarlanmasında belli kurallar koymuştur. Bu çarşıların özellikleri şunlardır:

*Dükkanları tek bir sırada çarşı olarak düzenlemek,

*Dükkanlarda, esnafların birleşebildiği bağlantıyı kurmak,

*Bağdat şehrini temiz tutmak için tüccarları oradan uzaklaştırmak,

*Bağdat'ta bulunan Karğ ilçesi, tüm yatırımcıları kapsayacak şekilde kurulmuştur (Fatih, 2018).

Selçuklu Dönemi 1055 -1307 M :

Alışveriş yapılarının tarihçesi incelendiğinde ilk örneklerin Anadolu'da oluşmaya başladığı ve gelişim sürecine bakıldığında, başlangıcının eski hanlara ve kervansaraylara dayandığı görülmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu dönemi yapıları alışveriş mekanlarının bugünkü halini almasının temelini oluşturduğundan önemli bir yer tutmaktadır. Bugünün alışveriş mekanlarını daha iyi çözümleyebilmek için ilk olarak hanların ve kervansarayların incelenmesi önem taşımaktadır (Serdaroğlu ve ark., 1989).

Yolların uğrak noktalarında ve kavşaklarda kurulan hanlar ve kervansaraylar, seyahat eden insanların hayvanlarıyla birlikte konaklayabileceği, gerektiğinde hayvanlarını satıp yerine yeni hayvanlar alabileceği, özellikle dönemin şartlarında gelebilecek saldırılara ve olumsuz hava koşullarına karşı mukavemetli, çoğunlukla suya ve ormana yakın yapılar olma özelliğini taşımaktadırlar (Ersoy ve ark., 2005). (Şekil 2.5)

Şekil 2.5 Büyük Han; Lefkoşe
(https://encrypted-tbn3.gstatic.com)

Selçuklu dönemi yapıları incelendiğinde bugünün alışveriş yapılarının temelini oluşturan kervansaraylarda, yolcuların ve kervanların konaklamaları ve ihtiyaçlarını görmeleri için, semerci, urgancı, nalbant, demirci gibi atölyeleri, mutfak, hamam, tıbbi yardım, çayhane veya kahvehane, yatak bölümü, binek ve yük hayvanları için yarı kapalı bölümü, hatta bazılarında Mescit bile bulunurdu. Hanlarda verilen hizmetlerden para alınmazdı. Kervansaraylar Selçuklu Sultanları ve devlet adamlarınca vakıf olarak kurulmuştur. Kervansaray yapılarının temel işleyişini sağlayan yasal ve parasal mekanizma, döneme ilişkin vakfiyelerde ayrıntılı biçimde ve maddelerce tanımlanmıştır. Kervansaray çalışanları; çalışanlar başında yer alan *nazır*, kontrolleri yapan bir *müsrif*, bir *mütevelli* (handa olması gerekmiyor), bir *hancı*, bir *muzif* (sorumlu müdür), emir *havayıcı* (gerekli erzak ve malzemeyi sağlayan), aşhanede bir *aşçı*, bir *baytar* ve atlı bir hizmet adamı, mescit için bir imam ve müezzinolarak kaydedilmiştir (Ersoy ve ark., 2005). (Şekil 2.6)ve(Şekil 2.7).

Şekil 2.6 Aksaray'da bir Kervansaray Örneği
(http://upload.wikimedia.org)

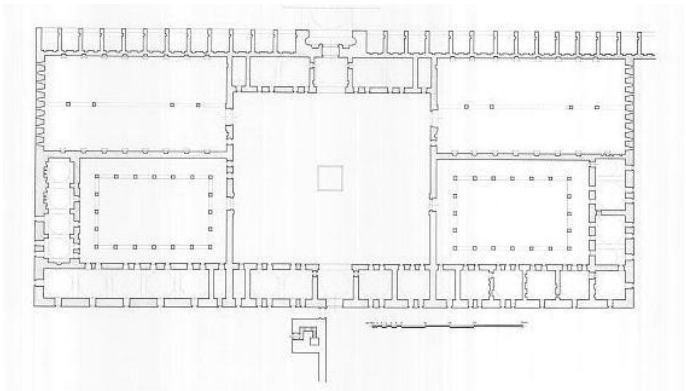

Şekil 2.7 Aksaray'da Kervansaray İç Görünümü
http://upload.wikimedia.org/wikipedia

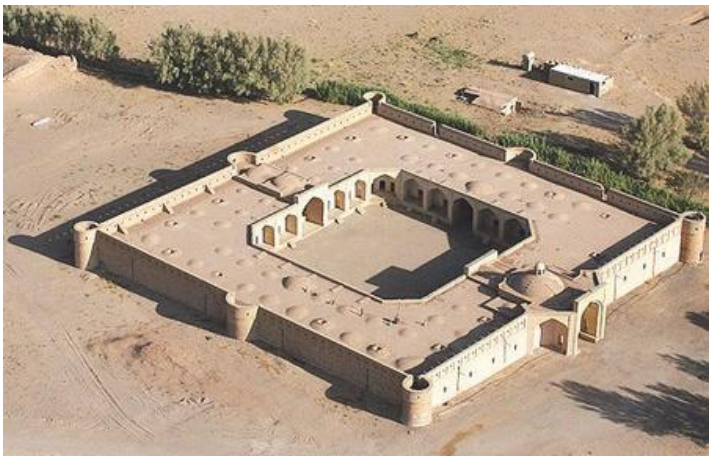
Kervansarayların boyutları, üzerine inşa edildikleri yolun, ticaret hacmine, dolayısıyla konaklayacak kervanların büyüklüğüne ve yaptıranların gücüne bağlı olarak değişmiştir. Hanlar iki şehir arasındaki mesafenin uzunluğuna göre, orta bölümde uygun bir yerde konumlandırılan yapılardı. Bu oluşumlar "Kervansaray" olarak da isimlendirilmektedir. Şehir merkezlerinin uzağına konumlandırılan bu yapılarda bol miktarda su sağlayacak kapasitede ve birden fazla sayıda çeşme bulunurdu. İçinde kahvehanesi, erzak ambarları, yem depoları bulunurdu. Kervanlar yolculuklarına burada ara verirler, geceleyerek kendilerini ve hayvanlarını dinlendirirlerdi. Kervansaraylarda "açık" ve "kapalı" bölümlerin varlığı ölçüt olarak kullanılmış; buna göre de; yalnızca kapalı kısmı olan "hol" hanlar, hem açık, hem kapalı kısmı olan hanlar, yalnızca açık kısmı olan "açık bölüm" hanlar olarak üç grupta sınıflanmıştır.

Osmanlı Dönemi 1520 – 1918 M :

Anadolu'da Osmanlılar döneminde "han" ve "kervansaray" yapıları en mükemmel düzeye çıkarılmıştır (Greenblatt ve ark., 2008). Bu dinemde hanlar Roma mimarisinde de görülen özellikle villalarda kullanılan plan şemalarına benzer avlular ve boşluklar kullanılarak inşa edilmişlerdir. Geceleme ve yemek alanları ile ahırlar, bir ya da birden çok avlu etrafına yerleştirilmişlerdir. Hanların geleneksel planları, galeri ve üstü açık veya kapalı bir avlunun çevresine yerleşen mekanlar olarak tanımlanabilir. (Şekil 2.8)ve(Şekil 2.9).

Şekil 2.8 Lüleburgaz Kervansarayı, plan şeması
(http://www.mimarsinaneserleri.com/mimari_cizimler)

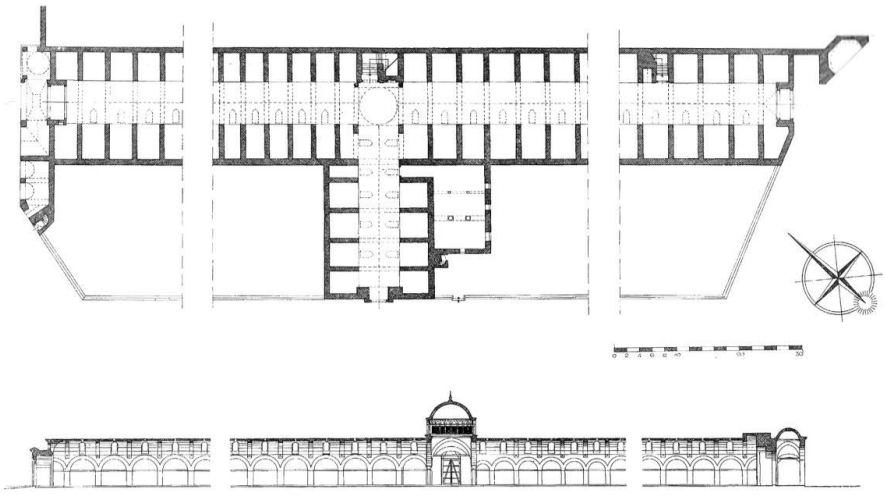

Şekil 2.9 Kervansaray Planına Örnek
(http://www.avanosevi.com)

Çevrelerindeki yüksek duvarlarla korunan ve barış zamanlarında pazar ve alışveriş yeri olarak da iş gören bu kervansaraylar gerekli durumlarda savaş esnasında kale olarak da kullanılırdı. Üç tip olarak uygulanan han ve kervansaray yapıları yazlık denilen avlulu, kışlık denilen kapalı ve her iki türün birleştirilmesinden oluşan karma tipler olarak sınıflandırılabilir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde şehirlerdeki hanlar ticaret, alışveriş ve konaklama için yapılmış gelir getirici vakıf yapılarıdır.

Arasta :

Osmanlılar 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bir eksen üzerinde dizilmiş dükkânlardan oluşan yapılar inşa etmişler ve bunlara "arasta" ismini vermişlerdir. "Farsça "arastak", yani örtü anlamını taşıyan arasta, üzeri ya tümüyle ya da dükkân saçaklarıyla kısmen örtülmüş çarşılar olarak tyanımlanabilir. Arasta; eskiden çarşılarda aynı çeşit mal satan esnafın bulunduğu kısım olarak da tanımlanmış ve bazen külliyelerin de bir bölümünü oluşturmuştur. Arastalar, İslam mimarisinin en önemli yapı çeşitlerinden biri olan külliyelerde sıklıkla yer alır(Şekil 2.10).

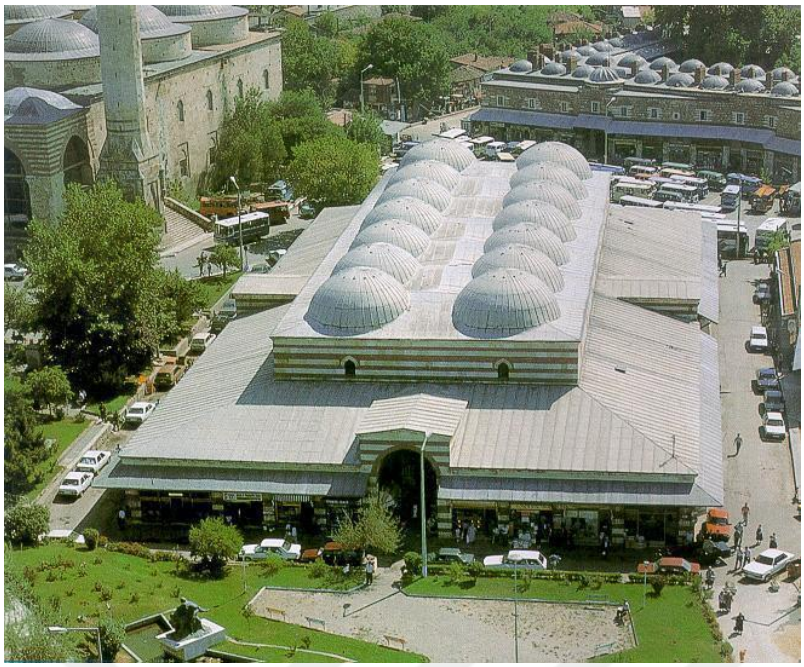
Şekil 2.10 Selimiye Arastası-Edirne

Selim KARTAL .Alışveriş (Çarşı) Yapıların Tarihsel Süreç İçersindeki Gelişimi Üzerine Bir İnceleme; Çankırı Örneği. Yüksek Lisans Tezi 2013.

Bedestenler :

15. ve 16. yüzyılda Osmanlı döneminde yaygın bir şekilde görülen yapı biçimi olan bedestenleri, içinde değerli eşya satılan kapalıçarşılar olarak tanımlayabiliriz. Bedesten kelimesinin aslı "Bezistan" ya da "Bezzazistan" olup, günümüzde bedesten hâlini almıştır. "Bez" yani "Bezze", kumaş veya savaşta ganimet olarak alınan eşya anlamına gelmektedir. Bedestenler kumaş ve bez satılmak için yapılmış, sonraları kıymetli mallar ve antika eşya alım-satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılardır. Ticaret anlayışının da gelişmesiyle, bedestenler daha sonraları borsa görevi gören bir merkez hâline gelmiştir.

Türk çarşılarına özgü en tipik yapı biçimi olan bu yapılar, yapısal özellikleri gereği merkezi ve sağlam mimarîsiyle çarşının kalbi niteliğindedir. Değerli eşyaların satılması, korunması ve belgelerin saklanması gibi görevler üstlenmişlerdir (Şekil 2.11).

Şekil 2.11 Bedesten Çarşısı – EDİRNE
(https://www.google.com/search?q=BEDESTEN&source)

Kapalıçarşılar :

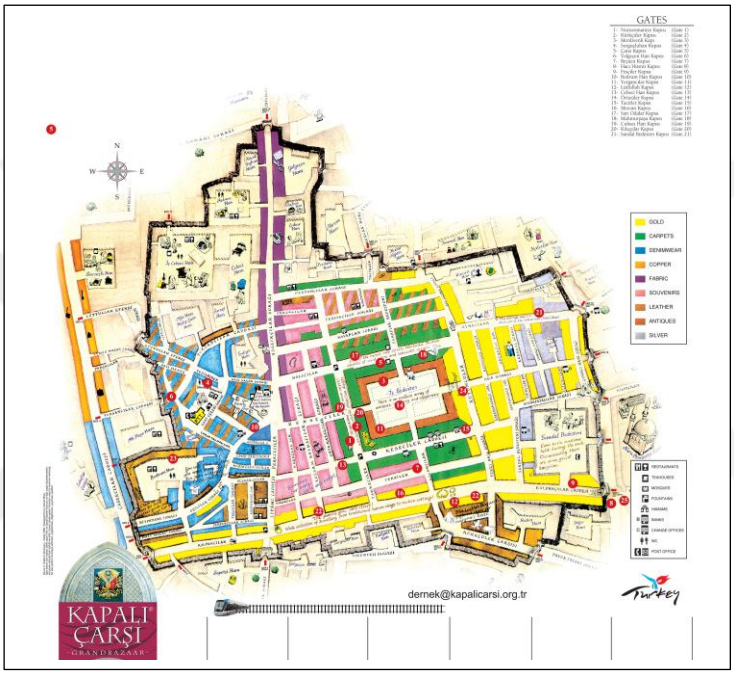
Dünyada günümüz alışveriş merkezlerine en yakın sistem kapalıçarşılardır. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'da kurulan Kapalıçarşı ilk Kapalıçarşı'dır. Mimar Hayreddin tarafından yapılmış olan kaapalıçarşı içinde 5 cami, 1 mektep, 7 çeşme, 10 kuyu, 1 sebil, 1 şadırvan, 24 kapı, 17 hanı ihtva eder (Erçetin, 2019), Şekil 2.12. O dönemin Kapalıçarşı'sında her türlü ihtiyaç maddeleri yüzlerce hatta binlerce dükkânda satışa sunulmuştur (Yıldırım, 2010).

Günümüzde hala işlevini sürdüren Kapalıçarşı; onunla aynı yıl açılan ve dünyanın her tarafından İstanbul'a gelen araştırmacı ve entelektüellere hizmet veren Sahaflar Çarşısı ve 1660 yılında açılan Mısır Çarşısı ile beraber günümüz ihtisas mağazacılığının ilk örneklerini oluşturmaktadır.

19. yüzyılda özellikle Beyoğlu ve çevresinde açılan modern mağazalar, pasajlar ve müstakil dükkânlar etrafında gelişmeye başlayan yeni tüketim ve alışveriş kültürü, bir sonraki yüzyılda yerini başka tüketim araçlarına bırakmak suretiyle güçlenerek gelişmiştir. 17. ve 18. yüzyılda kentteki yoğun yapılaşma nedeniyle yangınlarda da artış olmuş; hem İstanbul, hem de Kapalıçarşı bu yangınlardan etkilenmiştir.

20. yüzyıla gelindiğinde ise, Kapalıçarşı 1950'li yılların ekonomik büyüme devresinden etkilenmiş; çarşı ve bedestendeki dükkânların biçimleri ve düzenleri birçok değişikliğe

uğramıştır. 1960'lı yıllarda Kapalıçarşı İstanbul'un merkezi çarşısı olmaya devam etmiştir. 1980'li yıllarda ekonomideki değişimler sonucu yeni satış ve alışveriş mekânları meydana gelmiştir (Kıvrak, 2010). 1980'li yıllarda turizmin gelişmesiyle birlikte, turistler bir takım gruplar tarafından Kapalıçarşı'dan başka alışveriş mekânlarına yönlendirilmişlerdir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise; Körfez Savaşı'ndan sonra, Türkiye'nin turistler açısından güvenli olmadığı söylentileri çıkınca, Kapalıçarşı yabancı müşterisini kaybetmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu mekan, 20. Yüzyılın yeni ekonomik gelişmesine fiziksel yapısı nedeniyle tam anlamıyla cevap verememiştir.

Şekil 2.12 İstanbul Kapalıçarşı plan şeması

(Erçetin, A, 2019) 'Geçmişten Günümüze Mekan Kurgusu İle Kapalıçarıı'

2.3.Çarşı Tipleri

Radhi ve arkadaşları çarşı tiplerini zamana bağlı olarak şu şekilde değerlendirmiştir:

Zamana Göre Çarşı Tipleri :

A-Mevsimsel çarşılar: Arapların İslam'dan önce sahip oldukları pazarlar bu gurup örneklerindendir.

B-Haftalık çarşılar: Bu pazarlar genellikle taşınabilecek mal ve malları ile geçim kaynaklarının yönetimini gerektirir. Haftalık pazarlar şehrin kapıları dışında kurulur ve geniş bir alana sahiptir. Bu çarşı bölgelere geçişi kolaylaştırır. Aynı zamanda şehrin sokaklarındaki yoğunluğunu azaltmaktadır (Radhi ve ark., 1999)(Şekil 2.13).

Şekil 2.13 Haftalık Veya Mevsimlik Çarşı (Michill,George,1978,P.38)

Kamalı ise çarşıları mekansal açıdan şu şekilde değerlendirmiştir:

Mekansal Açıdan Çarşı Tipleri :

A-Şehirlerin dışındaki ve surların yakınında olan büyük çarşılar: Haftada bir kez açılan ve şehrin tüccarlarının malları ile ticaret yapmak üzere programlanmış çarşılardır.

B-Şehir içi çarşılar: Günlük ihtiyaçların giderilmesi için programlanmış çarşılardır. Kentte küçük bir sektör olarak hizmet veren bu çarşıların işlevi tanımlanmış ve "Al Suwaiqat" olarak adlandırılmıştır (KAMALI, 2013).

3. KERKÜK ŞEHRİ

3.1.Tarihi Gelişimi

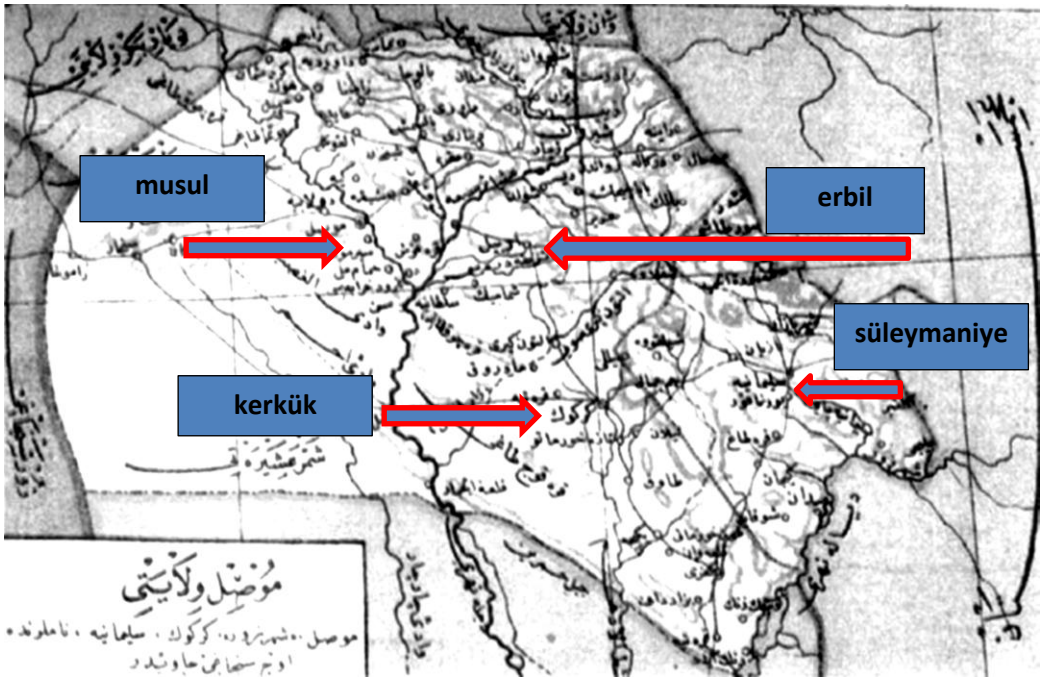
Kerkük Bölgesinin tarihi geçmiş açısından oldukça önemli bir yeri vardır. Nippur kentinde yapılan kazılardan anlaşıldığı üzere; Kerkük'ün de içinde yer aldığı Kuzey Mezopotamya Bölgesine, İslamiyetten beş bin yıl önce, Orta Asya'dan göç eden ve Türkçe konuşan Sümer Türkleri yerleşmişler ve bu bölgeye "Akad İli" adını vermişlerdir. Bilahare güneye de yayılan Sümerler, bu bölgeye de "Sümer İli" demişlerdir. Tanınmış Sümerolog Samuel Noah Kramer'e göre; Sümerlerin nüfusu Türkistan'dan gelmeye devam eden Türkmenler(Yalçın)2016) sayesinde önemli miktarda artmıştır (Abdulhaluk, 1987).

Sümerler Mezopotamya'ya M.Ö. 4000 yılında gelmişlerdir (Yalçın)2016). 835 yılında Abbâsî Halifesi Mu'tasım'ın Türklerden oluşturduğu bir muhâfız birliğini kurduğunu ve bu birliğin yavaş yavaş idârede söz sahibi olmaya başladığını tarihî kaynaklar göstermektedir (Sümer, 1959). 1055 yılında çoğu Oğuz boylarına mensup ordusu ile Irak'a giren Tuğrul Bey, Büveyhîlerin egemenliğine son verir ve son hükümdârları Melik Rahim'i tutuklar. Tuğrul Bey, Kerkük'e kadar uzanan bölgede askeri egemenliğini tesis eder ve asayişi sağlar. Kerkük 63 yıl Büyük Selçuklular hükmünde kalmıştır (Turan, 2015). Timur'un Irak seferi sırasında 1393 tarihinde Kerkük Kalesi'ne uğradığı görülmektedir. Timur, Kale'nin sorumluluğunu kendi adamlarından Emir Ali'ye verir (Güzel, 2014).

Tarihte Baranlılar olarak da bilinen Karakoyunlular'ın kurucusu Bayram Hoca'dır; oda bir Oğuz Türkü'dür; yâni, Türkmen'dir. Bayram Hoca'nın oğlu Kara Mehmet zamanında (1380-1389) Kerkük, Tavuk ve Erbil şehirleri de fiilen Celayırlılar'a geçer. (Karahisarli, 2010). Karakoyunlular'ın son hükümdârı Cihân şah'tır. 1439 yılında tahta çıkan Cihân şah birçok mimarî eser bırakmıştır. Cihân şah 1467 yılında Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan'a yenilerek, Karakoyunlu devleti yerini Akkoyunlular'a bırakır. Akkoyunlular, 1470 yılında Kuzey Irak'a ve Kerkük şehrine hâkim olurlar (Sümer, 1992). 1508 yılında Akkoyunlu Devleti, Safevî Devletinin kurucusu Şah İsmail tarafından kaldırılıncaya kadar bölge ve Kerkük Akkoyunlular'ın elinde kalır (Öztürk, 2003).

Günümüzde Akkoyunlu ve Karakoyunlu, iki köklü Türkmen ailesi olup, Kerkük'te yaşamaktadırlar. 1508 yılında şii bir Türkmen devleti olan Safevîler, kesintili de olsa 1534 yılına kadar Irak'ta söz sahibi olurlar. Bölgedeki Türk nüfusu Kerkük'te Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi'nden (1514) sonra Osmanlı topraklarına katılmış, 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak Seferi sonucunda binlerce Türk Irak'a yerleştirilmiştir (Yalçın)2016). Türklerin, Kerkük şehrine ilk yerleşmelerinin bu tarihten sonra başladığını

kabul etmek mümkündür (KOPAR, 2009). Büveyhîlerin, Abbasîler üzerine uyguladıkları baskıyı ortadan kaldırmak üzere Halife, Selçuklu Hükümdârı Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet eder. Kerkük, 1733 yılında Osmanlı ile iran arasında son kez ihtilâf konusu olur. Kerkük, 1746 yılında Osmanlılar'la iranlılar arasında imzalanan bir barış antlaşması ile 4 Eylül 1746 günü tekrar Osmanlılar'a geçer. Bu tarihten itibaren 1918 yılına kadar, yâni, kesintisiz tam 172 yıl Kerkük Osmanlı'nın toprağı olmuştur (Saatçi, 2013),(Şekil3.1).

Şekil 3.1 Musul Viyaleti Osmanlı Dönemide

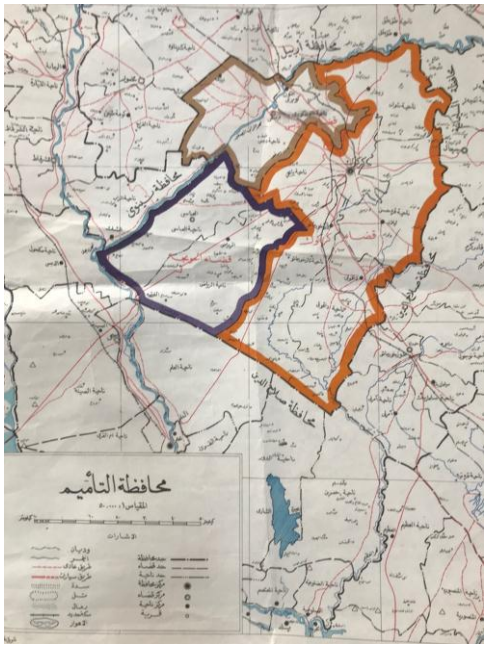
Kerkük'ün Jeopolitiği Ve Türkiye. Alaadin Parmaksız

3.2.Coğrafik Yapısı

Kerkük ili; Irak Cumhuriyeti sınırları içerisinde, kuzeyde yer almaktadır. Kerkük batısında Musul, kuzeyinde Erbil, güneyinde Bağdat, doğusunda ise Süleymaniye ile çevrelenmiş vaziyettedir. İl merkezini ise kerkük iline bağlı bulunan; kuzeyden altınköprü, güneyden tazehurmatu, doğudan leylan, batıdan havice ilçeleri çevrelemektedir. Irakın en verimli ve su potansiyeli en yüksek ırmağı olan Dicle nehri bağlanan Zab suyu ve ona bağlanan Hassa suyu Kerkük'ü iki yakaya ayrır(Şekil 3.2)ve(Şekil3.3).

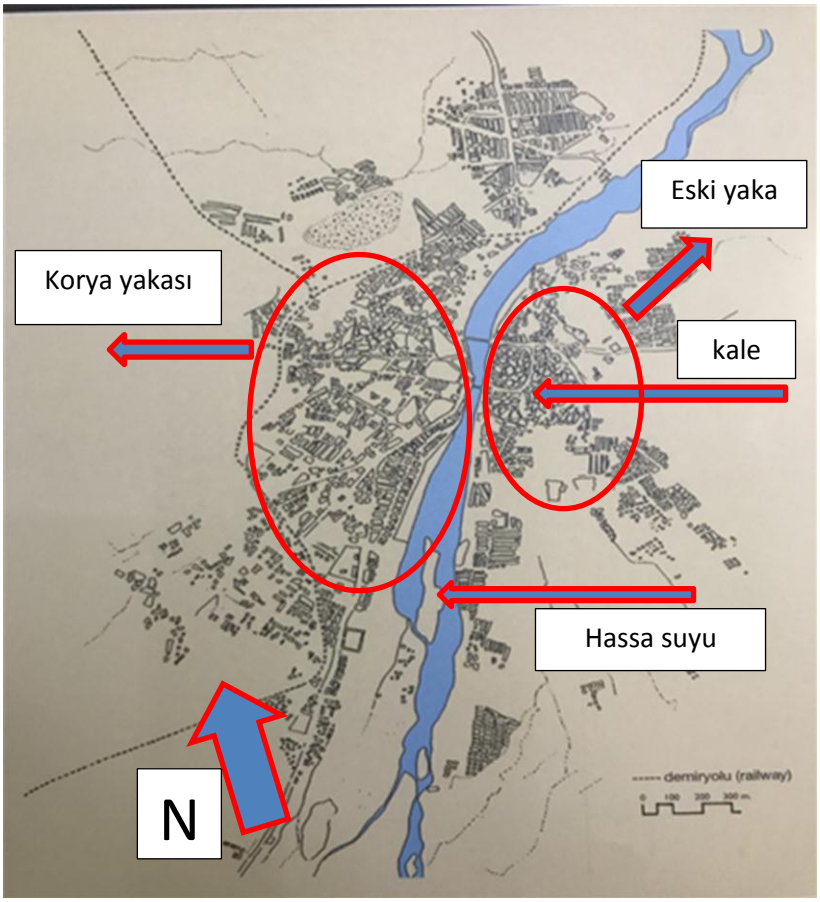
Sekil 3.2 Irak Idari Haritası
(https://www.google.iq)

Sekil 3.3 Kerkük Haritası
(Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü)

3.3.Topografik Yapısı

Düz bir ovada olan Kerkük'ten geçen Hassa Suyu kenti ikiye ayırır, Suyun doğusunda kalan bölüm Eskiyaka, batıdaki bölüm ise Korya Yakası adını alır. Eskiyaka, Kerkük' ün ilk yerleşme çekirdeğini oluşturan kaleyi de içine alır. Uzun yıllar fazla değişmemis olan kent, petrol üretim merkezi olduktan ve özellikle 20. yüzyılın ikinci ceyreğinden itibaren hızlı gelişme göstermeye başlamıştır (Saatçi, 2013)(Şekil3.4).

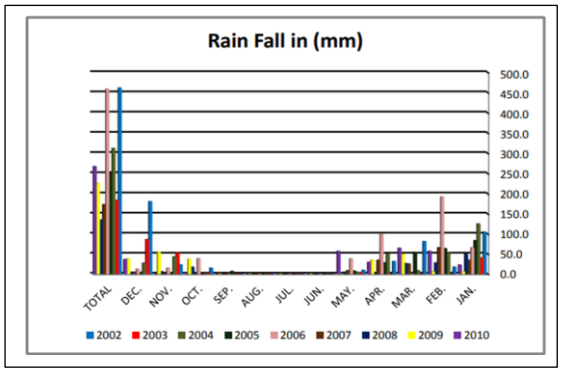

Şekil 3.4 Kerküküğü Iki Yakasını Bölen Hassa Suyu

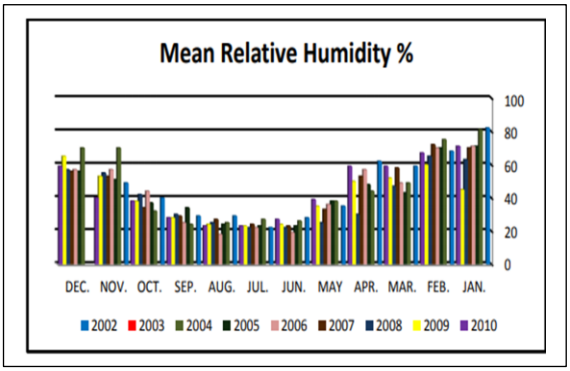
(S. Saatçi 2013, Kerkük Evleri)

3.4.İklim Özelikleri

Kerkük ili, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve az yağışlı bir iklime sahiptir(Şekil3.5)ve (Şekil3.6).

Şekil 3.5 Yılın Yağış Oranı
(The annual rates of rainfall at Kirkuk for the period from (2002-2010).

Şekil 3.6 Yılın Nem Oranı
(The annual rates of relative humidity of Kirkuk for the periods from(2002-2010).

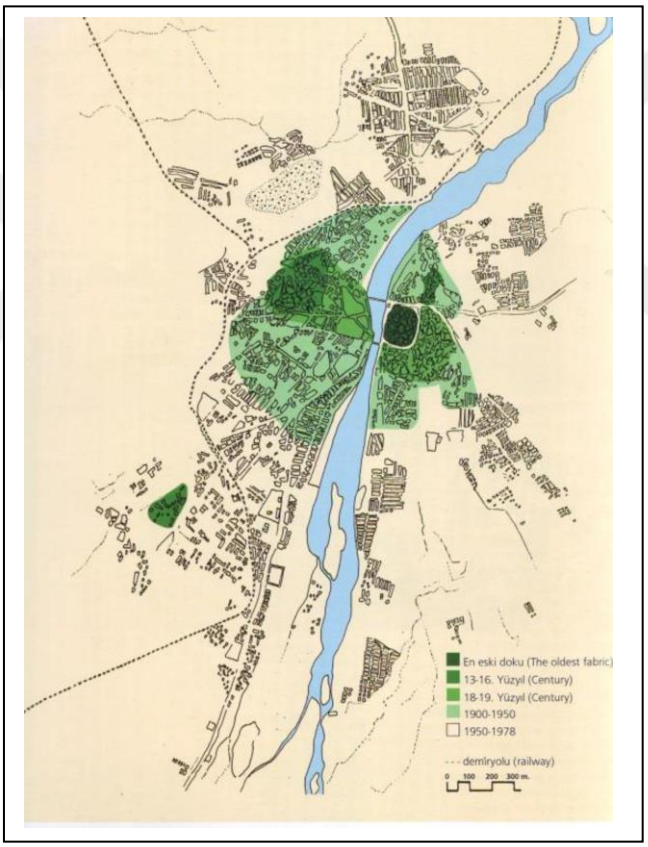
3.5.Nüfusu

Kerkük Bölgesinde ilk resmi nüfus sayımı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmıştır. 1560'lı yıllarda Kerkük, Dakuk ve Nilkaz nahiyelerinden meydana gelen Kerkük Sancağı halkının % 90'ı Türklerden oluşmaktadır. 16 . Tapu ve Kadastro Kuyud-I Kadime Arşivi (Tapu ve Kadastro Eski Kayıdar Arşivi)'nde bulunan ve Kanuni Sultan Süleyman dönemine (1520 - 1566) ait 111 Numaralı Kedillk Livası Mufassal Tahrir Defteri (Kerkük Sancağı Ayrıntılı Kayıt Defteri)'ne göre türk sayımı 6558 tir. 17 . 1881 yılında yapılan ve 1883 yılında sonuçlanan genel nüfus sayımında, Şehrizor (Kerkük) ve Musul Vilayeti'ne bağlı kazalarda bulunan Müslüman ve gayrimüslimlerin sayılan tespit edilmiştir. Müsulman 22000 iken toplam nüfus sayısı 22694 tir 18 . 1895 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonucunda ise; Kerkük'ün nüfusu 73.909 Müslüman, 1.117 Katolik ve 1.854 Yahudi olmak üzere toplam 76.880 kişi olarak ifade edilmiştir. Musul Vilayeti'nde 1906 - 1907 yıllarında yapılan nüfus sayunma göre; Kerkük nüfusu 67.458 Müslüman, 1.758 Yahudi, 788 Ermeni Katolik ve 2 Rum olmak üzere toplam 70.006 kişidir 19 . 1914 tarihli Musul Yılayeri Salnamesi'ne göre de Kerkük ve ona bağlı olan kazaların nüfuslarına ilişkin verilen rakamlar çerçevesinde, Kerkük'ün nüfusu; 89.160 Müslüman, 3.231 Yahudi, 2.178 Keldani Katalik ve 19 Süryani Katalik olmak üzere toplam 94.588 kişidir. 20 . Irak'ta etnik temele dayalı ilk nüfus sayımının 1920'de yapıldığı görülmektedir. 1920 yılında yapılan nüfus sayımında, 2.849.300 olan toplam Irak nüfusunun 315.000'nin Türkmen olduğu görülmektedir. 1920 yılında yapılan

sayıma göre, Kerkük'ün nüfusu 92.000 dir. Türkmenlerin Irak'ın genel nüfusuna oranının % 12 civarında bulunduğu anlaşılmaktadır. 1958 yılında Bağdat'ta yayınlanan "The Iraqi Revolution 14 th July Celebrations Committee" adlı kaynağa ve 1987'de Londra'da Inquiry dergisinde yayınlanan "The Forgotteen Minority: The Turkomans of Iraq" adlı makaleye göre 1957 yılında yapılan sayımda Irak'ta 600.000 Türkmen'in yaşadığı belirtilmiştir. Bu kaynaklara göre Irak'ın % 8,94'ü Türkmen'dir. 1960 yılına kadar Kerkük şehri nüfusunun %95'ini Türklerin oluşturduğu bilinmektedir. Ancak daha sonra yapılan Araplaştırma politikası sebebiyle on binlerce Arap ailesi Kerkük'e yerleştirilmiştir (Kemal, 2007).

3.6.Kerkükün Mimari Özellikleri

Kerkük Irak'ın kuzeyinde Bağdat-Erbil karayolu üzerinde yer alır. Kerkük kent dokusunun üc parça halinde ele alınması gerekir. Zirâ oluşum süreçleri birbirinden değişik serüven yaşayan bu yerleşmeler, kazandıkları dokusal yapı itibariyle de üç ayrı parça olarak varlık göstermektedir. Bu üc parça şunlardır; Kale ve bunun aşağısındaki ovada yer alan Hassa Suyu şehri iki yakaya bölmüştür. Ayrıca öbür tarafindaki eskiden köy iken, gelişme sonucu ve kentin böylece bir mahallesi haline gelen Tisin semtidir (Saatçi, 2013)(Elibol, 2007)(Şekil3.7).

Şekil 3.7 Kerkük Evleri Şehir Planı(S. Saatçi 2013)

3.6.1.Sokaklar

Günümüzün ölçülerine göre dar sayılan ve yer yer genişleyip tekrar daralan, kıvrılan sokaklar, değişik açılardan ayrı ayrı perspektifler verirler, ve sokak görünüşlerine hareketlilik kazandırır ve dış etkilerden korunma gibi yararlar da sağlar(Şekil3.8).

Şekil 3.8 Geleneksel Kerkük Sokağı(S. Saatçi 2013, Kerkük Evleri)

Kerkük'te tak adı ile bilinen bu eleman, bir zamanlar sokağın karşılıklı iki tarafında arsa mülkiyetine sahip olanlarca yaptırılmıştır. Böylece iki yanda ev yaptırmış olanlar sokağın üstünü tonozla köprü gibi aşarak, hem geniş alan kazanmış hem de sokağın iki yönüne nâzır mekânlardan manzara seyir prestiji imkânına kavuşmuş olurlar (Saatçi, 2003)(Şekil3.9).

Şekil 3.9 İki Sokağı Bağlayan Tak(S. Saatçi 2013, Kerkük Evleri)

3.6.2.Meydanlar

Eski kerkükte sokakların birleşme noktalarında, yoğunluğa ve o noktada yer alar anıtsal yapıların varlığına binaen meydanlar oluşturulmuştur. Bu meydanlar ya meydana bakan anıtsal yapının adıyla, ya da yakınında yer alan meslek grubunun adıyla adlandırılmıştır. Bazı örneklerde yaptıran kişinin adıyla da anılmaktadır.

3.6.3.Kale

Kerkükün en eski yerleşim mekanı Kerkük Kalesidir. Kalenin yapılışı M.Ö. 3000 yıllarının ortalarına kadar uzanır. Kale, bu eski şehrin adeta çekirdeğini oluşturmuştur ve Türkmenlerin Kerkükteki en önemli yerleşim yerlerinden biridir. Kerkük Kalesi dört mahalleden oluşmaktadır. Bu mahalleler Ağalık, Hamam, Meydan ve Zindandır. Kalenin 4 kapısı vardır, bunlar Topkapı, Taşkapı (Merdivenli), Yedi kızlar, Helvacılar kapılarıdır. Ayrıca kaleye giden bir geçiş yolu da, Seyit Necip Tekkesi içinden geçen merdivenli yoldur (Şekil 3.10A,B).

Şekil (3.10A) Kerkük Uydu Görüntüsü

Şekil (3.10B) Kale Uydu Görüntüsü

Kerkük Kalesinde oturanların hemen hemen tamamı Türkmendi. Türkmenlerin simgesi Kerkük Kalesi, en eski tarihi eserleri ve surları içerisinde saklamaktadır. Saddam rejimi 1990 yılında Kerkük Kalesinin tarihi eserlerini onarmak adı altında Kaleyi yıkma ve sakinlerini boşaltma planını uygulamaya koyar. Kale, 1995 yılında Saddam Hüseyin'in talimatıyla zorla tamamen boşaltılır. 1997′den itibaren 2003′e kadar yüzlerce geleneksel Türk tarihi evleri ve eserleri dozerlerle yerle bir edilmiştir. Türkmenlere ait ne varsa, evleri, tarihi eserleri, hatta mezar taşları bile yok edilmiştir. Amaç Kerkükün Türkmen varlığını ve izlerini silmektir.

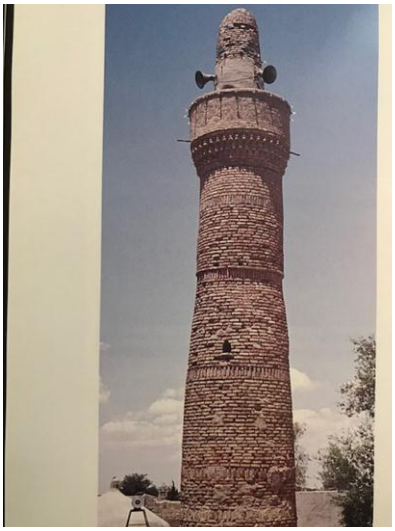
3.6.4.Yapı malzemesi

Kuzey ve Orta Irak Bölgesi'nde taş ve toprak malzemenin kullanıldığı görülür. Ortadoğu' da kullanılan bu tür malzeme Kerkük'te de yapıların ana malzemesidir. Bu bakımdan Irak gibi, Mezopotamya uygarlığına kadar uzanan bölgede zengin geleneği ile tuğla ve kerpiç kullanılmıştır. Kerkük geleneksel yapılarında toprak ayrıca dam döşemesinde kullanılır. Kerkük'ün geleneksel mimarisinde en yaygın biçimde kullanılan tas, kentin civarında yer alan dağlık bölgedeki taş ocaklarından getirilir(Şekil 3.11)ve(Şekil3.12).

Şekil 3.11 Kalenin Merdivenli Girişi

(S. Saatçi 2013, Kerkük Evleri)

Şekil 3.12 Pyegamber Danyal Caminin Minaresi

(S. Saatçi 2013, Kerkük Evleri)

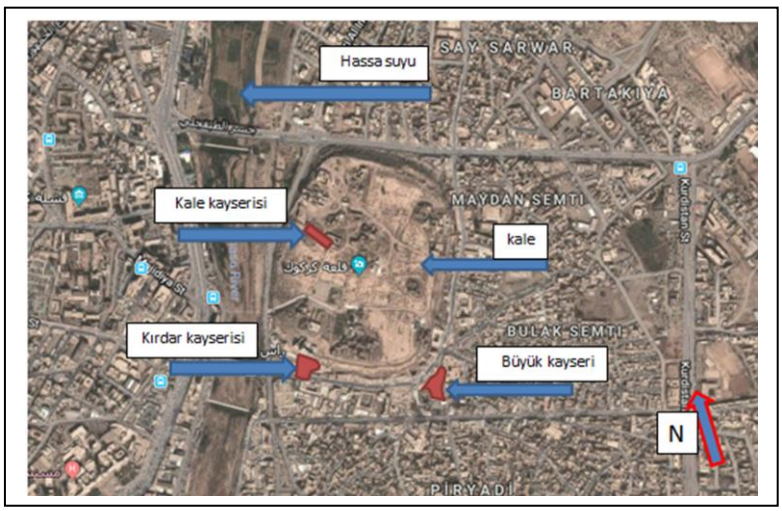
Demir, pencere parmaklıklarında, merdiven ve teras korkuluklarında, bazı kemer gergilerinde, ahşap kapılarda, pencere kapaklarında, kapı kilitleri ile dekorasyon amaçlı yuvarlak başlıklı iri çiviler olarak sıkça kullanılan bir malzemedir.

Eski geleneksel Kerkük yapılarında boya çok az kullanılan bir malzemedir. Boyanın da en yaygın kullanım yeri alçı dekorasyonlarıdır. Ancak renkli ve bağımsız kompozisyonlardan oluşan kalemişilerinde (sıva üstü boya) boyaların kullanıldığı görülmektedir (Saatçi,2013).

4. KERKÜK'ÜN KAPALIÇARŞILARI

Kerkük'te mevcut olan Kapalıçarşıların Osmanlı Dönemi'nde yapıldıkları bilinmektedir. Osmanlıların yaptığı Kapalıçarşıların bazıları ortadan kalkmışsa da, en önemlileri ya bütünüyle ya da kısmen zamanımıza kadar gelmişlerdir. Günümüzde, kentin iyice büyümesi, yeni ticaret bölgelerinin oluşması, malların çeşitlenmesi gibi etkenler sayesinde çarşı yapısında farklılıklar yaşanmakta, birçok geleneksel esnaf türü ortadan kalkmakta ve Kapalıçarşılar çoğunlukla turistik bir çarşı görünümünü almaktadırlar (Yıldırım, 2010).

Kerkük'te Kapalıçarşılara "kayseriye" denilmektedir. Kayseriye kelimenin kökü (CAESAR) Latince bir kelimedir. Okunuşu; Kaysar, Romaimparatorun lakabı olarak kullanılmıştır (Dülgeroğlu, 1995). Kayseriye sözcüğünün aslının yunanca "krala ait" deyiminden geldiği belirtilir. Ayrıca kayseriye Şah pazarı anlamına da gelmektedir. Kayseriye, Kerkük'te yöneticilerin emri ile inşa edilen büyük çarşılara verilen addır. Bu nedenle de kayseriyeler kentin en ihtişamlı alışveriş mekanlarıdır. Bunun kumaş gibi değerli ve nadir eşyaların satış ve dağıtım mekânı olduğunu söyleyebiliriz. Zanaatkârlar ve sanatçılar buralarda çalışırdı. Yine ince işler yapan kuyumcu, sarraf ve manifaturacılar da orada çalışırdı. Kerkük' te bulunan kapalıçarşılar eskiden ve yeni örnekler de dahil olmak üzere kayseriye olarak adlandırılmaktadır(Şekil 4.1)ve(Şekil 4.2).

Şekil 4.1 Kerkükte Olan 3 adet Kapalıçarşıların Uydu Görüntüsü

(https://www.google.com/intl/ar/earth/)

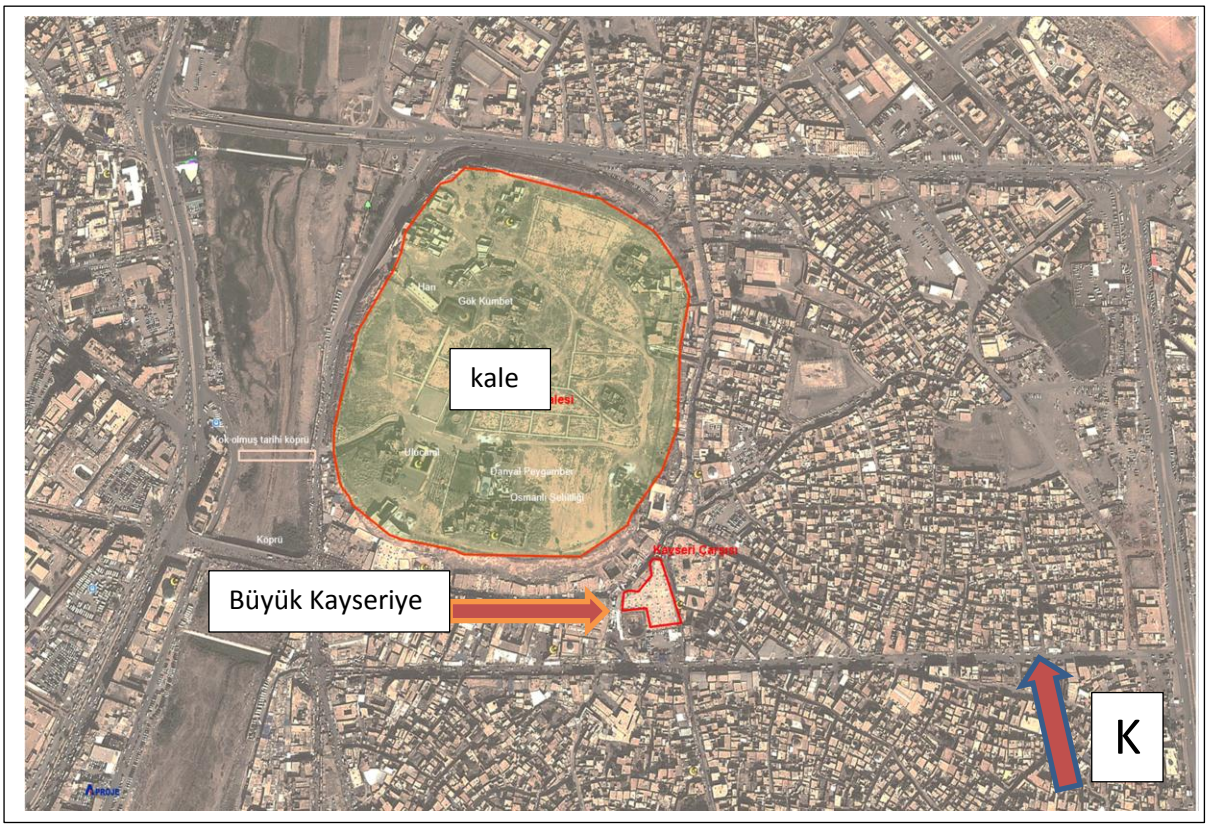

Şekil 4.2.Büyük Kerkük Kayseriyesi

4.1.Kerkük Büyük Kayseriyesi (Kapalıçarşısı)

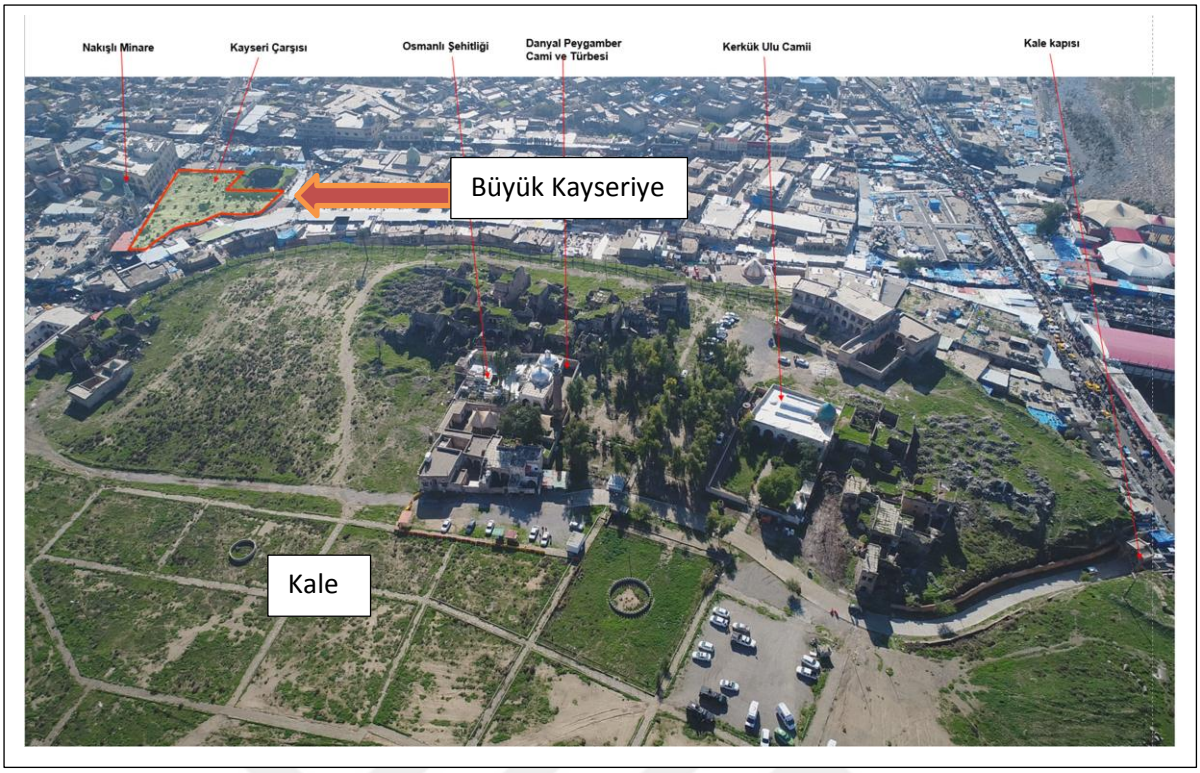
1855'te osmanlı döneminde kerkükte kalenin altında yapılan kerkük büyük kayseriyesi (büyük kapalıçarşısı) daha sonra 1978 te restore edilen bu Pazar, şehrin büyük ve ilgi çeken pazarıdır. Pazarın yapısı, iki kattan oluşmaktadır. Ayrıca sayıları gösteren sembolleri taşır, yılın günlerini simgeleyen 360 dükkan, günün 24 saatini simgeleyen 24 geçit, haftanın günlerini simgeleyen 7 kapıdan, yılın 12 ayını simgeleyen 12 küçük daireden oluşmaktadır.

Kerkük'ün geleneksel mimarisinde en yaygın biçimde kullanılan taş, kentin civarında yer alan dağlık bölgedeki taş ocaklarında üretilir. Bu taşlar büyük kapalıçarşıdada kullanılan sıvayla birlikte kullanılmıştır(Şekil 4.3)ve(Şekil 4.4A,B).

Şekil 4.3 Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü

(TİKA tarafından alınmış)

Şekil 4.4A Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü

(TİKA tarafından alınmış)

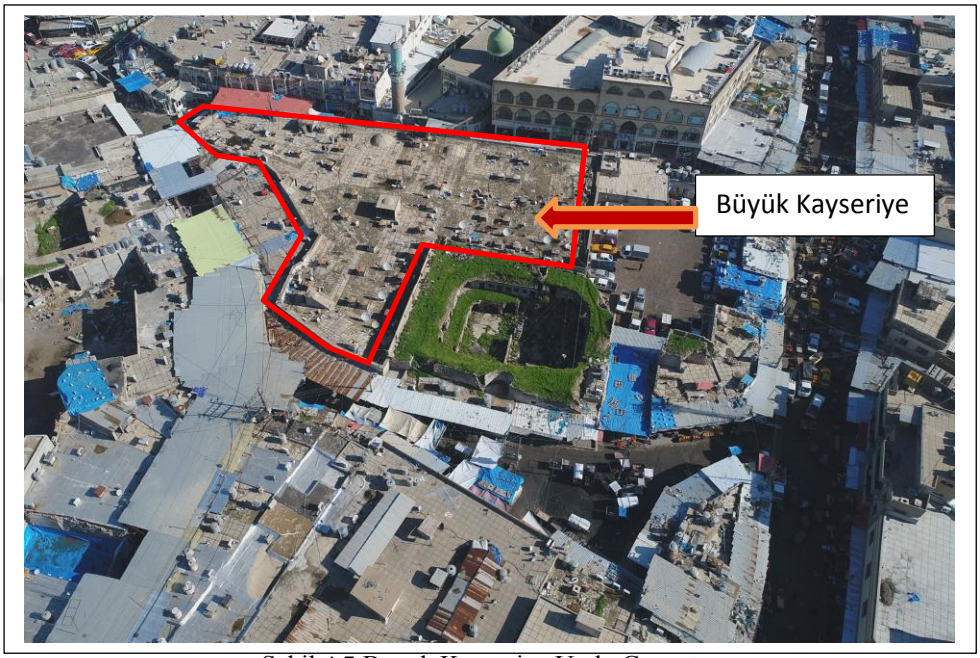

Şekil 4.4B Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü

(TİKA tarafından alınmış)

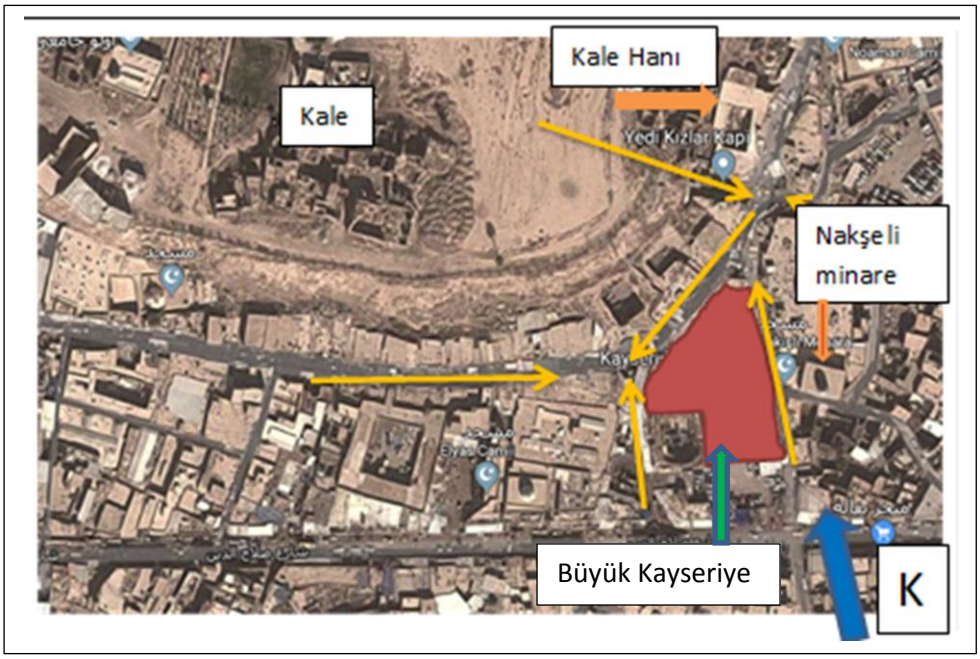
Yeri Ve Bugünkü Durumu :

Kerkükte kalenin altında bulunan Kerkük Büyük Kayseriyesi (Kapalıçarşı); karşısında bulunan Büyük Kale hanı'na 30 metre ve Nakşali camisinden 6 metre uzaklıktadır. Çarşı 360 dükkan,7 girişe sahiptir. Yapı günümüzde hala halka alışveriş hizmeti vermeye devam etmektedir(Şekil4.5)ve(Şekil4.6).

Şekil 4.5 Büyük Kayseriye Uydu Görüntüsü

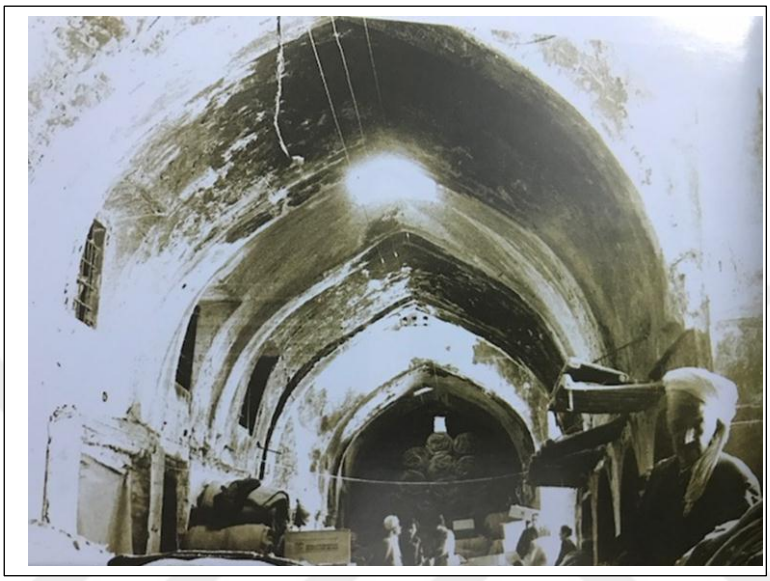
(TİKA tarafından alınmış)

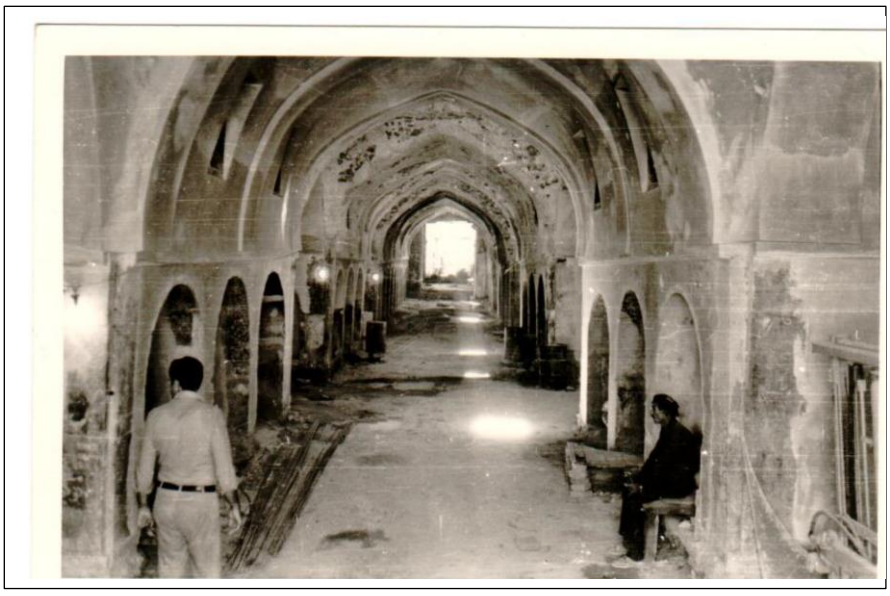
Şekil 4.6 Büyük Kayseriye Ve Çevresindeki Sokaklar

İnşaat Tarihi :

18. yüzyılın Osmanlı Dönemi'ne ait bir yapıdır. Büyük pazarda ve Kerkük kalesi altında yer alır. 1855 M yılında Kerkük halkı ve ustaları tarafından inşa edilmiştir(Şekil 4.7A,B).

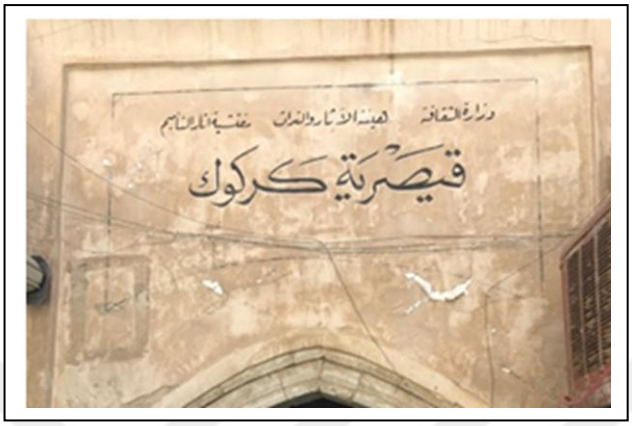
Şekil 4.7A. İç Görüntüsünden Kemerler. TİKA Kaynağı

Şekil 4.7B. Çarşının Eski İç Görüntüsü.TİKA Kaynağı

Kitabesi :

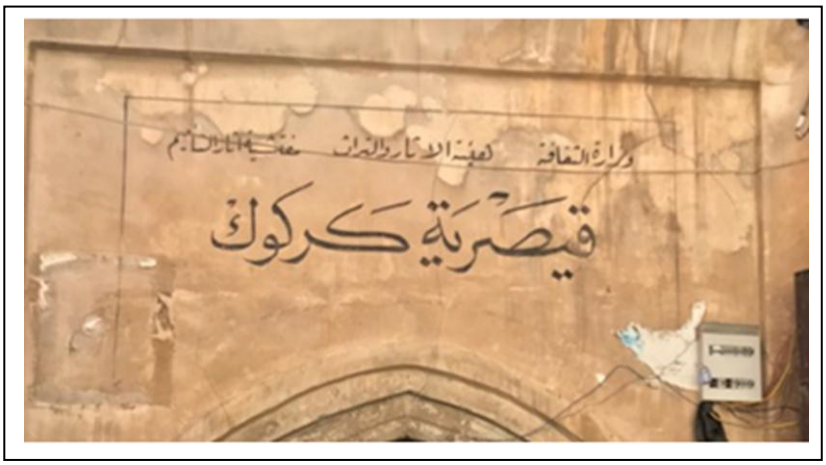
Çarşının ana giriş kapıları üzerinde taş kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabe Osmanlıca yazılmıştır. Kitabede; kültür bakanlığı, eski eseler müdürlüğü, kerkük eski eserler müfettişi, kerkük kayseriyesi yazmaktadır(Şekil 4.8A,B,C).

A

B

C

Şekil 4.8A,B,C Doğu Tarafında Ana Girişlerin Üstündeki Kitabeler

Mimarisi Ve Tezyinatı :

İki kattan oluşan kayseriye 2625 m2 alana sahiptir. Çarşı zemin katında Tekstil, altın ürünleri(Sarraf) satan dükkanlar mevcuttur. Zemin katta yılın gününü simgeleyen 360 dükkandan, günün 24 saatini simgeleyen 24 geçit, haftanın günlerine göre ise 7 kapıdan oluşmaktadır(Şekil 4.9).

Şekil 4.9 Büyük Kayseriye Zemin Kat Planı

TİKA Dan Plan Alınarak Değişikler İşlenmiştir

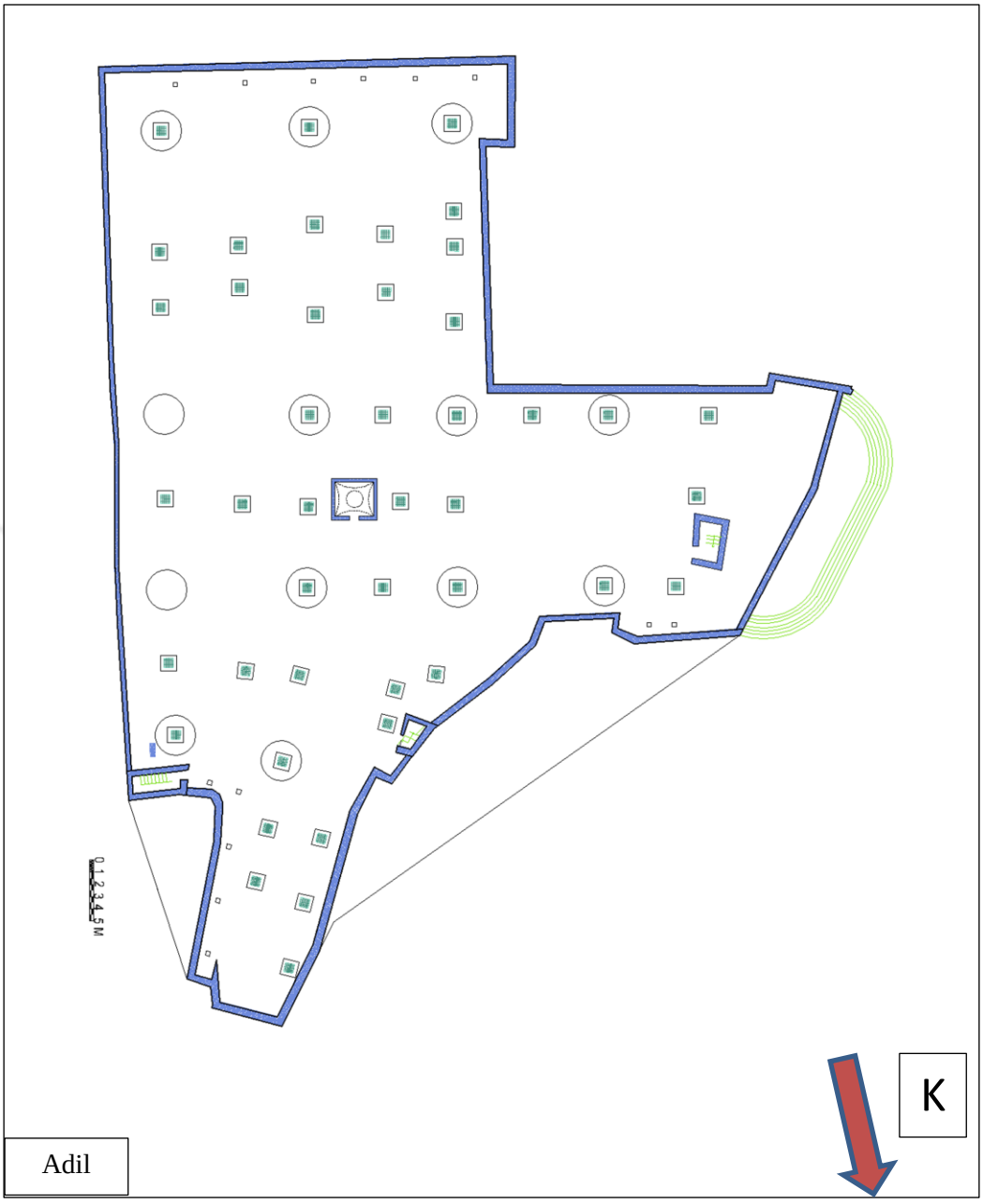
Birinci kat ise o zamanlar Kerkük'e giden tüccarlar ve ticari konvoylar için dinlenme olarak hizmet veren yılın 12 ayını simgeleyen 12daire ve depolardan oluşmaktadır. Bugün bu mekanlar dükkan sahipleri tarafından depo olarak kullanılmaktadır(Şekil 4.10)

Şekil 4.10 Büyük Kayseriye Birinci Kat Planı

TİKA Dan Plan Alınarak Değişikler İşlenmiştir

Çatı kata üç girişten çıkılır, ikisi birinci katta dinlenme veya depolardan, diğeri çarşının doğu cephesinde dükkanların yanında bulunan girişten sağlanır(Şekil4.11).

Şekil 4.11 Büyük Kayseriye Çatı Kat Planı

Binaya yedi giriş kapıdan girilir, ikisi batıda büyük Pazar merkezine, biri kuzey tarafı, biri çarşıya yapışık olan hana(şu an kapalıdır), diğer üç giriş iseçarşınındoğusunda olan nakşeli camiminin karşısında bulunmaktadır. Çarşıya sekiz basamakla, ahşap çift kanatlı motiflerle süslemeli kapılardan girilir(Şekil 4.12A,B,C).

Şekil 4.12A Doğu Giriş Kapısı

Şekil 4.12B Batı Giriş Kapısı

Şekil 4.12C Kuzey Giriş

Girişlerden girdikten sonra uzun koridor 4.50 m eninde,5.25 m yükseklikte ve ona bağlı olan Koridorlarda sağda solda dizlmiş dükkanlar bulnmaktadır. İçerde bulunan merdivenlerle birinci katta olan 12 adet dinlenme veya depo mekanlara çıkılır. Bu mekanlarda bulunan pencereler zemin kata açılmaktadır(Şekil 4.13)ve(Şekil 4.14).

Şekil 4.13 İç Tekistil Koridoru

Şekil 4.14 İç Sarraflar Koridoru

Çarşıda bulunanbirbirine bağlı olan 24 koridorun üzeri 13 adet kubbe ileöltülmüştür. yapınınbatı tarafın dış cepheye açılanyedi adet pencere yer almaktadır(Şekil 4.15)ve(Şekil 4.16).

Şekil 4.15 Tonoz Ve Ortasında Tepe Penceresi

Şekil 4.16 Batı Cephe

Zemin katta bulunan merdivenler yukarıda eskiden tüccarlara mal deposu veya dinlenme olarak kullandırılan mekanların ikisinden çatıya çıkılır(Şekil 4.17)ve(Şekil 4.18).

Şekil 4.17 Çatıdan Kale Öörünütsü

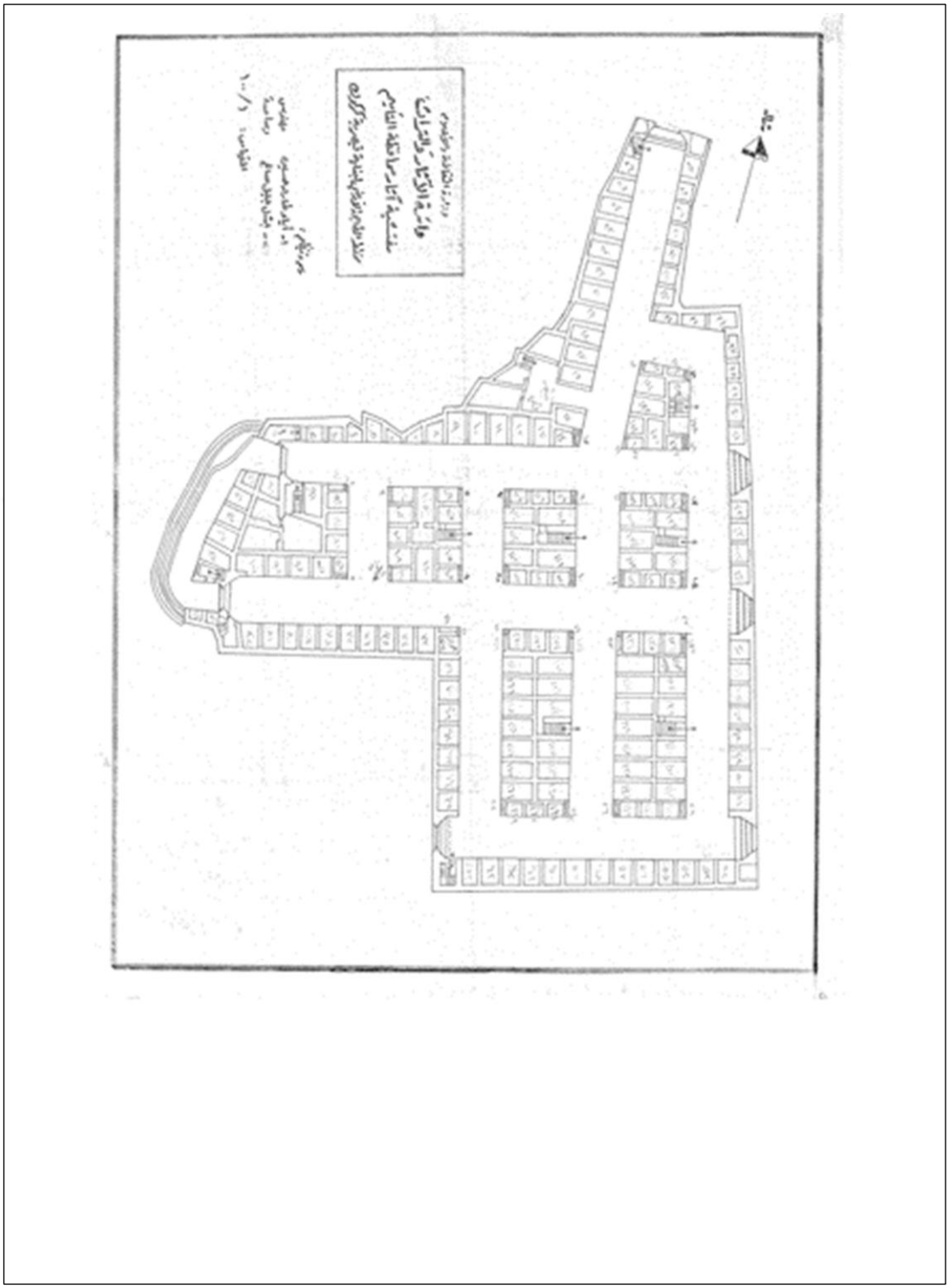
Şekil 4.18 Çatı Kat Görüntüsü

Koridorları kesişen tavanın kubbesinin ortasında 70x70 cm 0.5 m yüksekliğinde, sivri tonoz ile tekrarlanan tepe penceresi bulunmaktadır(Şekil 4.19).

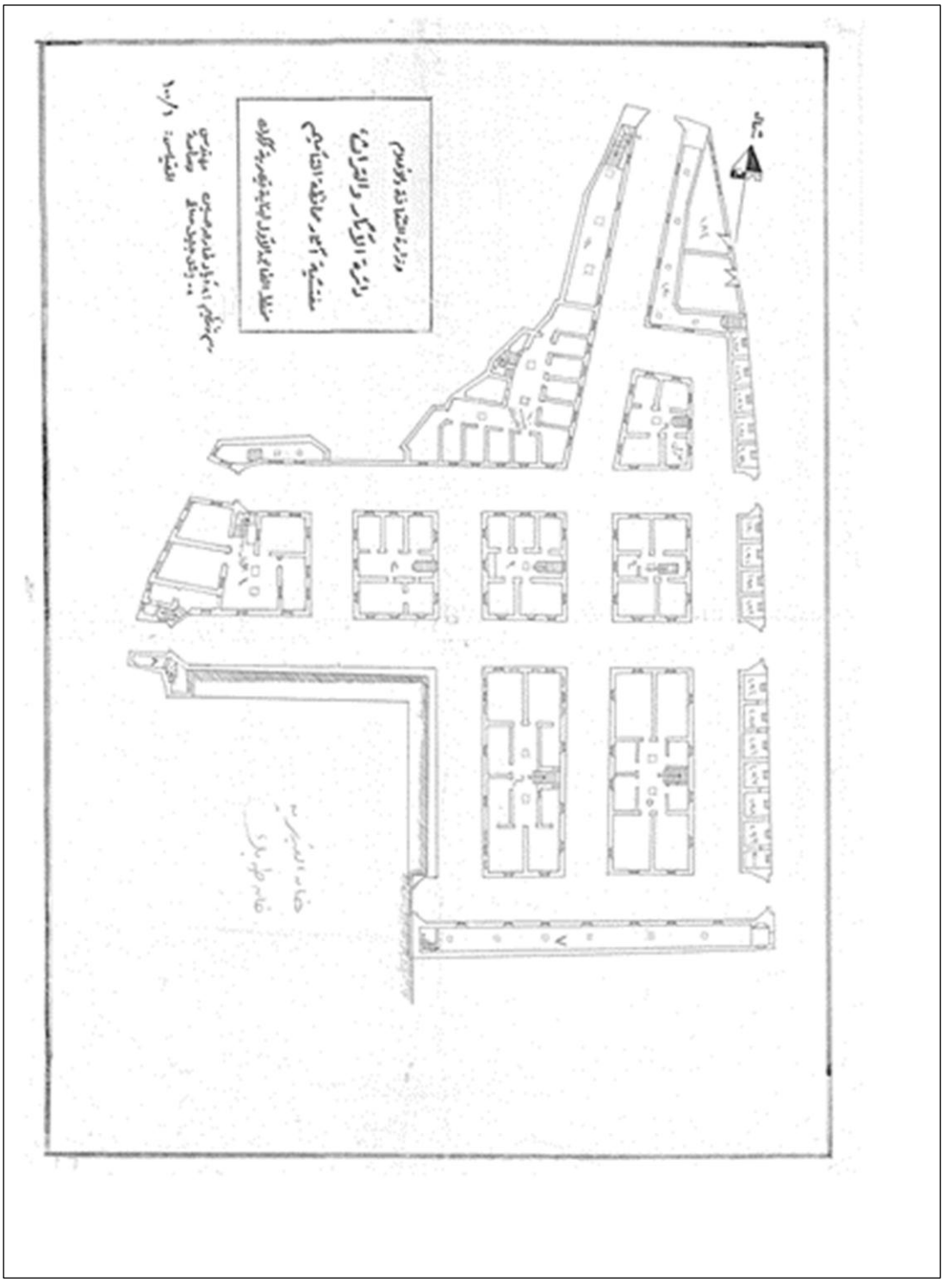
Ayrıca bu pencereler yukarda dinlenme odalarında da mevcuttur. Gökyüzüne açılan ve çatı seviyesinden 50 cm yükseklikte planlanmış olan tepe aydınlatması (fener) yukardan da ışık almaktadır.

Şekil 4.19 Tepe aydınlatması

Şekil 4.20 Büyük Kayseriyesi Zemin Kat Planı (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Rölöve Çalışması)

Şekil 4.21 Büyük Kayseriyesi Birinci Kat Planı (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Rölöve Çalışması)

Çarşıda Dinlenme Mekanarı :

Çarşıda birinci katta bulunan odalar dinlenme, uyuma ve depo olarak kullanılıyordu. Bu mekanlarınboyutları alan olarak değişmektedir.Bazıları kare ve dikdörtgen olarak inşa edilmiştir. Her mekanın 80 cm genişliğinde ve 2 m yüksekliğinde ayrı ayrı girişi vardır. Ayrıca her daireden koridora açılan 60 cm,80 cm boyutunda küçük pencereler mevcuttur. Kubbenin ortasındaki tepe penceresi aydınlatma amaçlı kullanılmaktadır. Dinlenme mekanlarınınoda sayıları dört, altı, sekiz adet mekandan oluşmaktadır(Şekil 4.22A,B,C,D).

Şekil 4.22A Oda Giriş Kapısı

Şekil 4.22B Daire Giriş Merdiveni

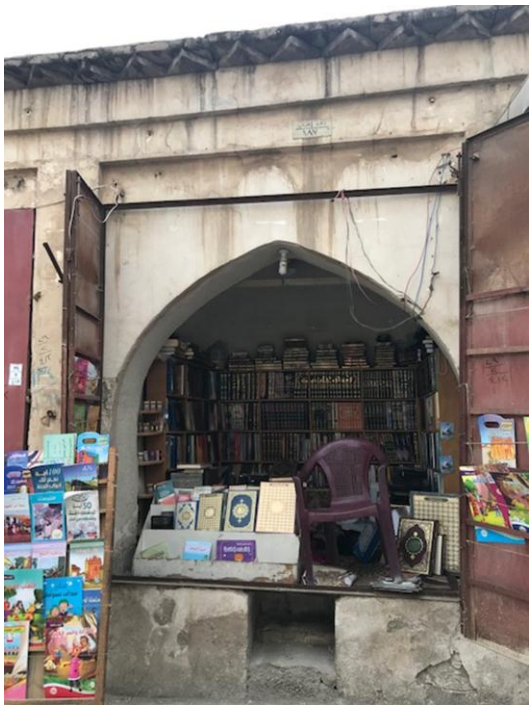
Şekil 4.22C Dinlenme Mekanı Giriş kapısı

Şekil 4.22D Dinlenme Mekanın İç Görüntüsü

Dükkanlar :

Çarşıda farklı farklı tasarlanmış çok sayıda dükkan yer almaktadır. Girişleri tek cepheli ve sivri kemerlidir. Bazılarında iki dükkan birbirine duvarda küçük açıklıkla bağlanmaktadır. Ayrıca çarşının doğu cephesinde 16 adet dükkan mevcuttur. Farklı alana sahip olan dükkanlarda bugüne kadar tekstil, altın ve gümüş ticareti yapılmaktadır(Şekil 4.23A,B).

Şekil 4.23A Doğu Tarafında Dükkan Örneği

Şekil 4.23 B Boşatılmış Dükkan Örneği

Malzeme Ve Yapım Tekniği :

Plan şeması olarak çarşı yer seviyesinden 2 m altında düz bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. içersinde bulunan dükkanlar ve ona bağlı olan üst katta dinlenme mekanlar Kerkük şehrine yakın olan mevkilerde üretilen taş, geleneksel binalarda sıvayla birlikte kullanılan yapının ana malzemesi olarak görülüyor.

Çarşıda duvarlarda ve kemerlerdekesma taş, dükkan cephelerinde ve giriş kapılarında ahşap malzemesikullanılmıştır. Zemin katta silme taşlakataralığında kullanılmıştır. Çarşıya taş basamaklı merdivenleinerek girilir. Birinci kata da farklı ebatlara sahip olan taş basamaklarla çıkılır(Şekil 4.24),(Şekil 4.25)ve(Şekil 4.26).

Şekil 4.24 Ahşap Giriş Kapısı

Şekil 4.25 Taş Kemer

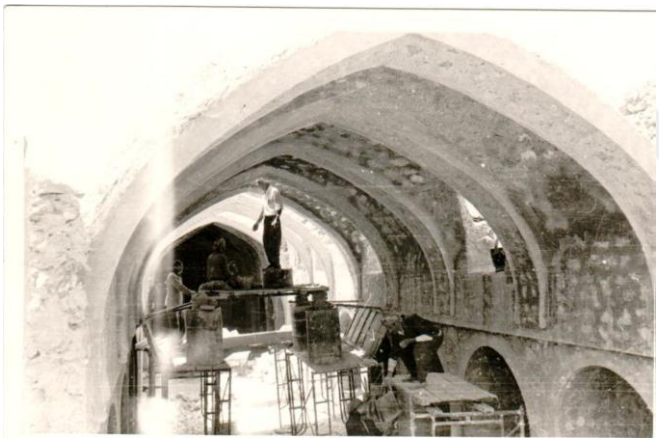
Şekil 4.26 Cephede Silme Taş

Yapının duvarları 50 cm kalınlığıdataştandır. Damda toprak üstüne taş kaplamalı düz çatılı olarak yapılmıştır. Çatı cephesinde kesme taş silme detayları yer almaktadır. Taş silme detaylar zemin kat ve birinci katı ayrımındadekoratif olarak kullanılmıştır.

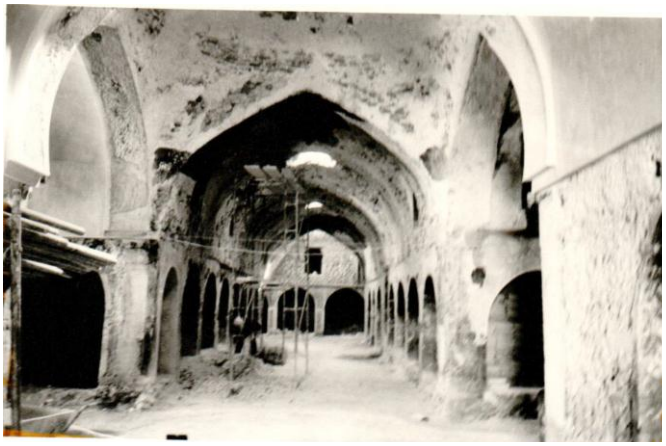
Kemer, yapısal olarak taş, kerpiç veya ahşap parçalardan kavisli olarak örülen ve iki duvar veya ayağı birbirine bağlayarak kapı, pencere ve çatı gibi açıklıkların üstündeki ağırlığı yanlardaki ayaklara vererek yapıların üst örtülerini hafifleten mimari unsurdur. Kemeri oluşturan taşların birbiri üzerine uyguladığı yükü taşıyarak zemine aktarmasını sağlar. Bu tür kemerler çarşıda çokca kullanılmıştır.

Tamirat Ve Tadilatı :

Kerkük büyük kayseriyesi genel olarak 1978 yılında kerkük eski eserler müdürlüğü tarafından tadilat ve tamirat görmüştür(Şekil 4.27A,B). 1990'lı yıllarda restorasyonu tamamlanan yapı günümüzde de en canlı alış veriş merkezi konumuna gelmiştir. Ayrıca zaman içersinde dükkan sahipleri ihtiyacları doğrultusunda cephe, planda ve çatıdaçok değişikler yapmıştır(Şekil 4.28A,B). Zemin kat planında bir değişiklik olmasa da, zamanla yıpranan ve çevre faktörlerden dolayı zarar gören dükkanlar ve kapılar sahipleri tarafından harç ve sıva ile tamirat görmüştür. Bu tadilatin en belirgini ise zemin katta dükkanların cephesindeki kaplamalardır. Bu tür kaplama yapının mimari özelliğini kayıb olmasına neden olmuştur. Ayrıca üst katta bulunan pecerelerin bir çoğunun kapanmış olduğunu görülmektedir. Çarşının batı tarafında bulunan zamanla yapranan yıkılmış olan hanın eskiden çarşıya açılan kapısı kapatılmıştır(Şekil 4.29).

Şekil 4.27A 1978 Tamirat Esnasında Görüntü
(Kerkük eski eserler müdürlüğü arşifi) TİKA Kaynağı

Şekil 4.27B 1978 Tamirat Esnasında Görüntü
(Kerkük eski eserler müdürlüğü arşifi) TİKA Kaynağı

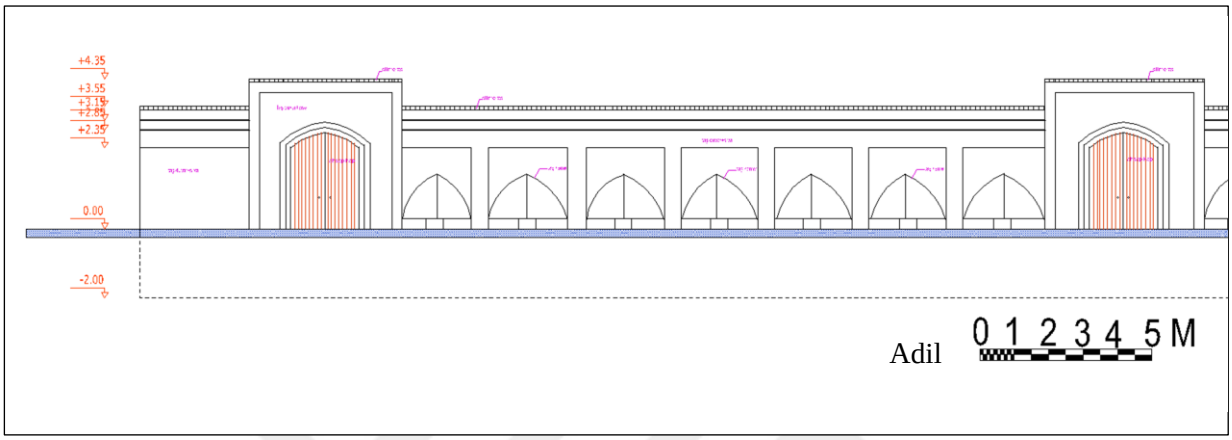
Şekil 4.28A Zamanla Dükkanlar Değişime Uğraması

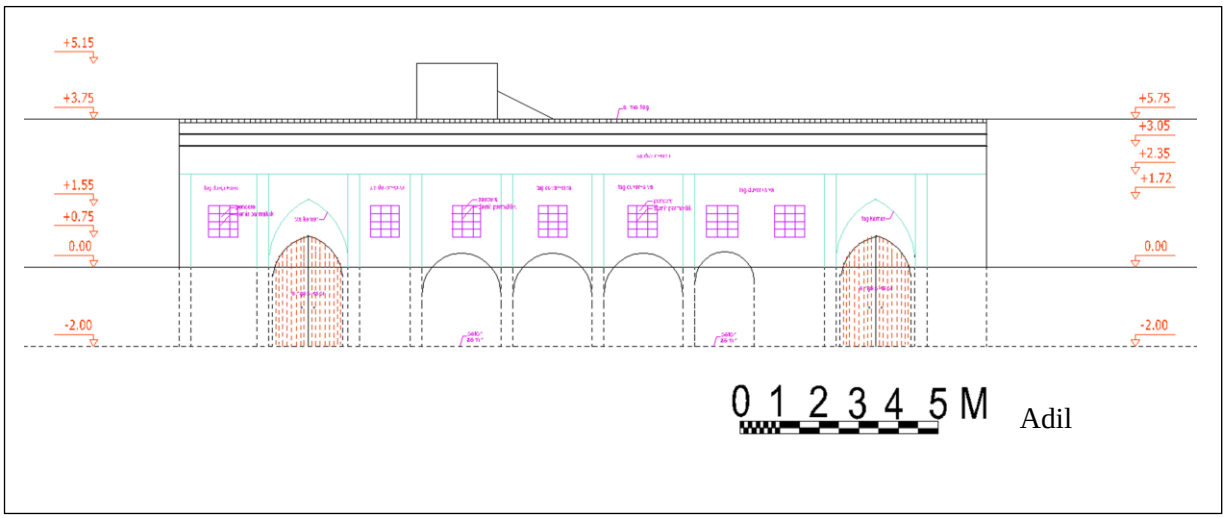
Şekil 4.28B Dükkanların Ve Cephenin Özelliğin Yitirdiği Kare

Şekil 4.29 Çarşının Batı Tarafında Yapışık Olan , Yıkık , Kullanılmaz Hala Gelen Han

Şekil 4.30 Doğu Cephe

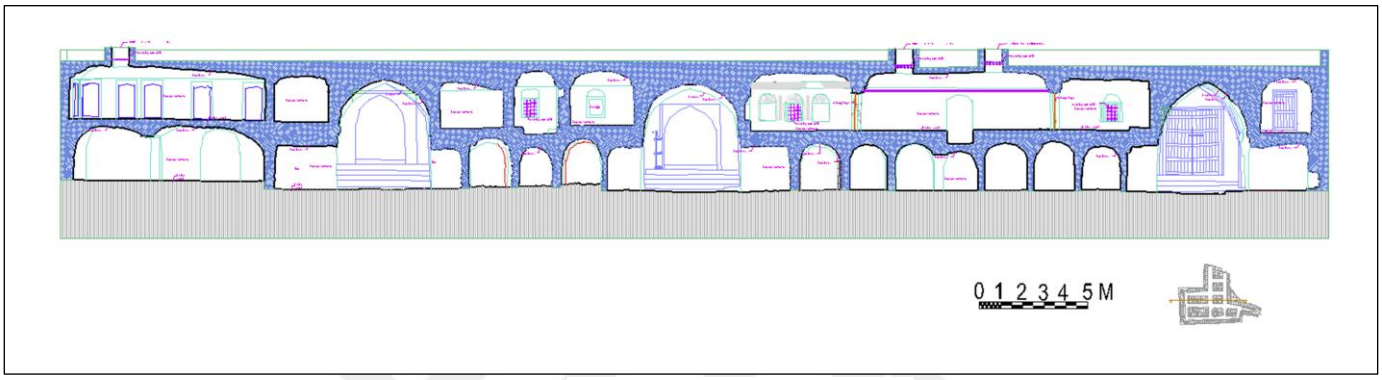

Şekil 4.31 Batı Cephe

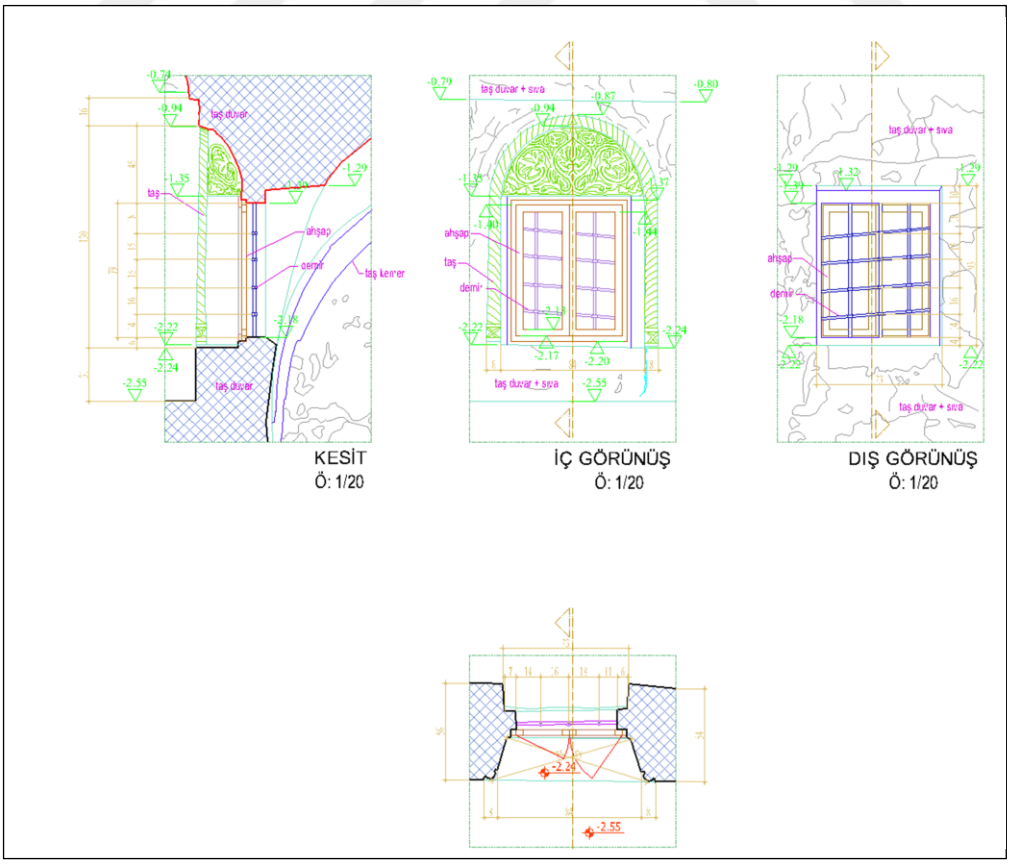
Şekil 4.32 Kesit A-A

TİKA dan Çizim Alınarak Değişikler İşlenmiştir

Şekil 4.33 Kesit B-B

TİKA dan Çizim Alınarak Değişikler İşlenmiştir

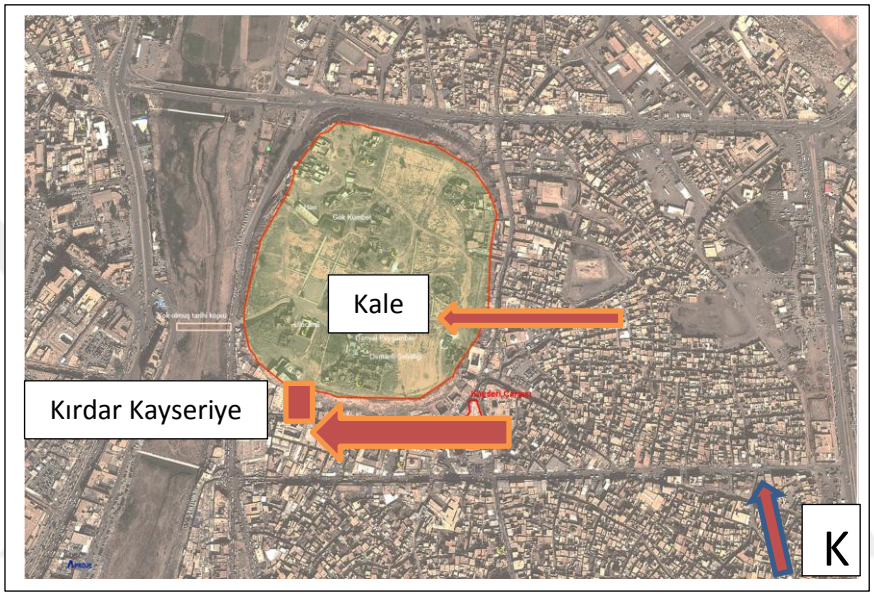
Şekil 4.34 Pencere Detayı

TİKA dan Alınan Çizim

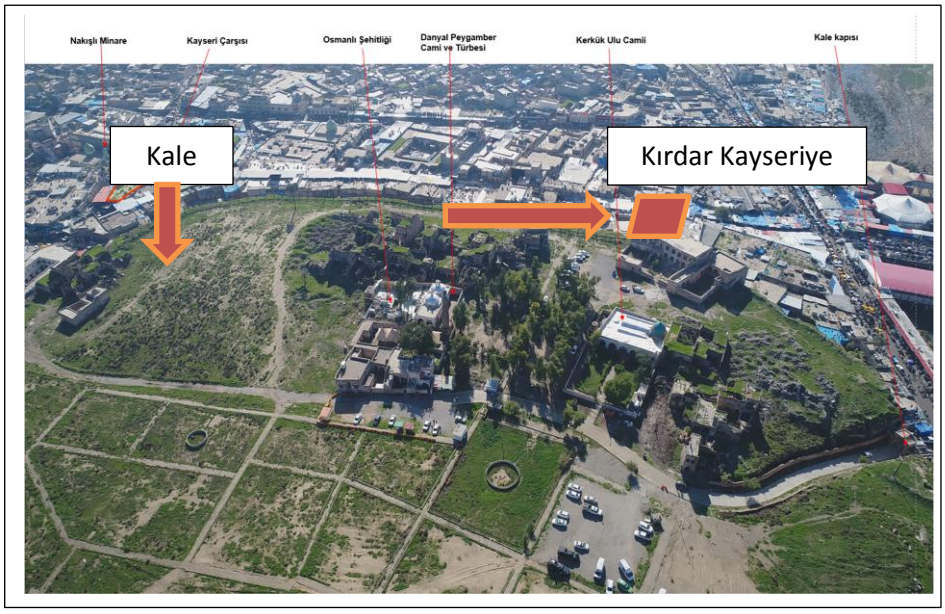
4.2.Kırdar Kayseriyesi (Kapalıçarşısı)

Yeri Ve Bugünkü Durumu :

Kerkük kalesininyanında bulunan Kırdar Kayseriyesi (kapalıçarşısı); karşısında bulunan kırdar hanı'na 15 metre uzaklıkta olup, doğuda bulunan Kırdar camisinin yanında yer almaktadır. Büyük pazardaki kalenin dibinde ve arka çarşıya bitişik olarak planlanan çarşı, Osmanlı döneminde inşa edilmiştir. Günümüzde de hala alışveriş merkezi olarak kullanılmaktadır(Şekil 4.35A,B,C).

Şekil 4.35A Kırdar Kayseriyesi Uydu Görüntüsü
TİKA Dan Uydu Görüntüsü Alınarak Kayseriye Yeri Tespit Edilmiştir

Şekil 4.35B Kırdar Kayseriyesi Uydu Görüntüsü
TİKA Dan Uydu Görüntüsü Alınarak Kayseriye Yeri Tespit Edilmiştir

Şekil 4.35C Kırdar Kayseriyesi Ve Çevresindeki Sokaklar
(https://www.google.com/intl/ar/earth/)

İnşaat Tarihi :

18. yüzyılın sonlarında Osmanlı Dönemi'ne ait bir yapıdır. 1883 M.1303 H. yılında Kırdarlara mensup olan Kerkükün meşhur tüccarlarından MustafaKIRDAR tarafından inşa ettirilmiştir(Şekil 4.36A,B,C).

Şekil 4.36A Kırdar Kayseriyesi Dış Görünüşü Ve Iki Ana Girişi
(https://www.google.iq/search?biw=1366&bih=626&tbm=isch&sa=1&ei=WJTyW765H)

Şekil 4.36B Kırdar Kayseriyesi Dış Görünüşü

(https://www.google.iq/search?biw=1366&bih=626&tbm=isch&sa=1&ei=WJTyW765H)

Şekil 4.36C Kırdar Kayseriyesi Dış Görünüşü

(https://www.google.iq/search?biw=1366&bih=626&tbm=isch&sa=1&ei=WJTyW765H)

Kitabesi :

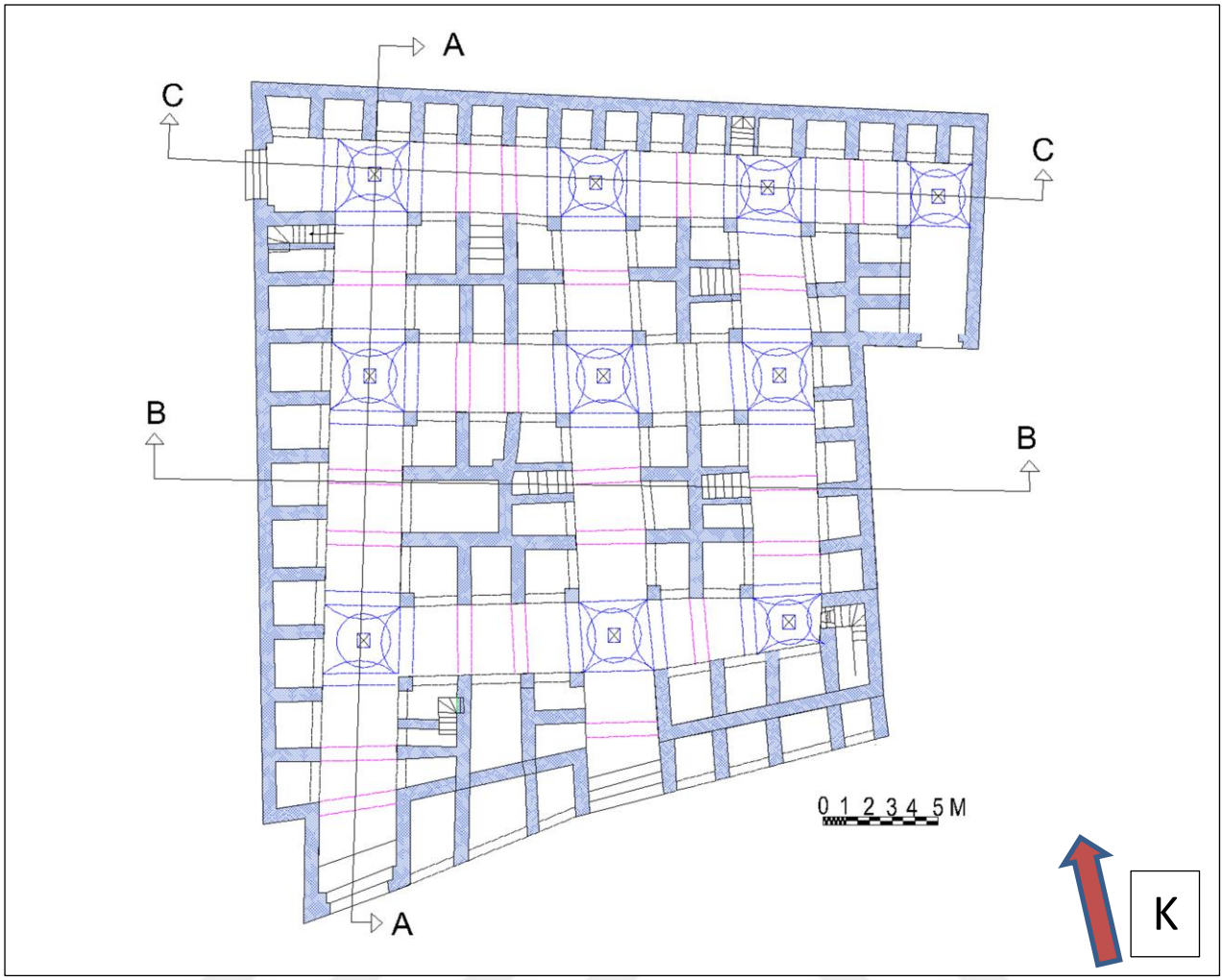
Çarşının ana giriş kapısının üzerinde taş kitabesi yer almaktadır. Bu kitabe Eski Türkçe olarak yazılmış olup kitabede; "bismilla elrahman elrahim, kırdar kayserşyesi, 1426" altındaysa (Rahmetli Mustafa KIRDAR tarafından 1303 H. 1883 M. Yılında inşa edilmiştir) yazmaktadır(Şekil 4.37).

Şekil 4.37 Ana Giriş Kapının Üstünde Kitabe

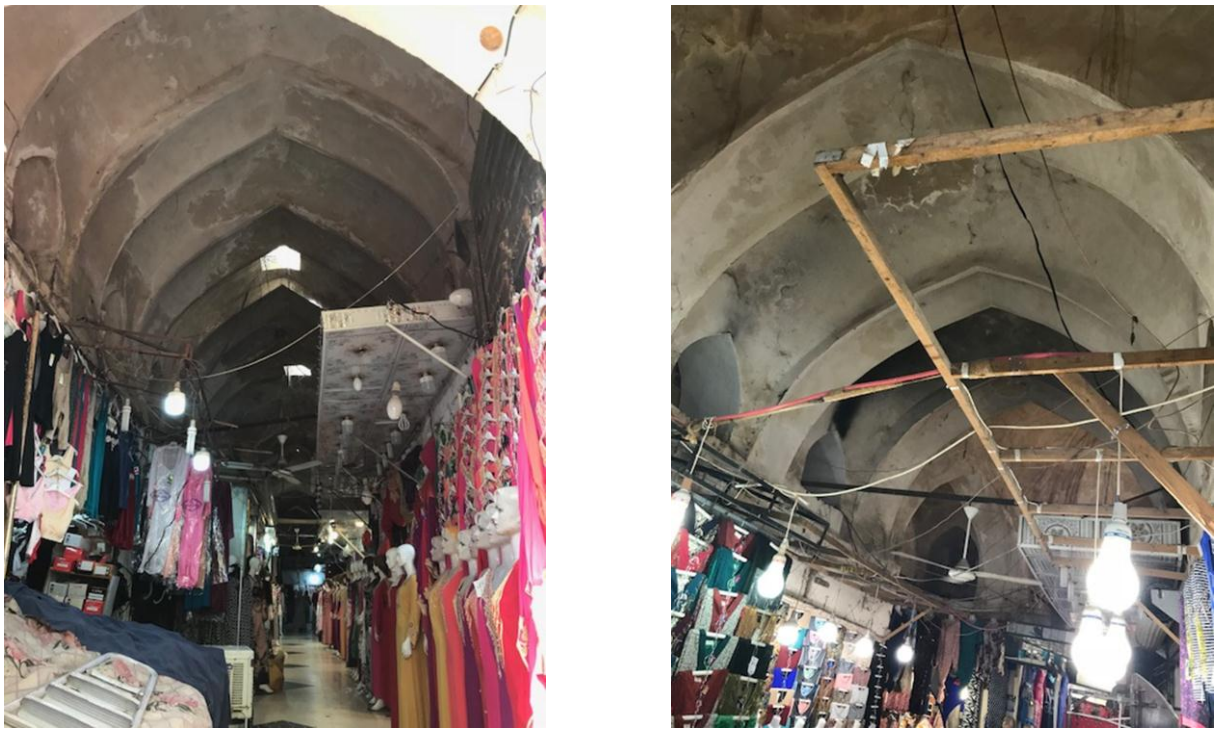
Mimarisi Ve Tezyinatı :

850 m2 alanına sahip olan çarşıya taç kapı şeklinde düzenlenmiş, süslemeleri olan sivri kemerli bir kapıdan girilir. Tavanı kemerlerledesteklenmiş ve tonoz seklinde inşa edilmiştir (Şekil 4.38),(Şekil 4.39),(Şekil 4.40)ve(Şekil 4.41A,B). Tekstil ürünleri satmak için kullanılan zemin kat 80 dükkandan oluşmaktadır. Birinci kat ise o zamanlar Kerkük'e gelen tüccarlar ve ticari konvoylar için dinlenme alanı olarak hizmet veren 7 mekandan oluşmaktadır. Bugün ise bu dükkanlar sahipleri tarafından depo olarak kullanılmaktadır.Ayrıca çatı kata da depo olarak kullanılan mekanlarından çıkılır(Şekil 4.42)ve(Şekil 4.43A,B,C).

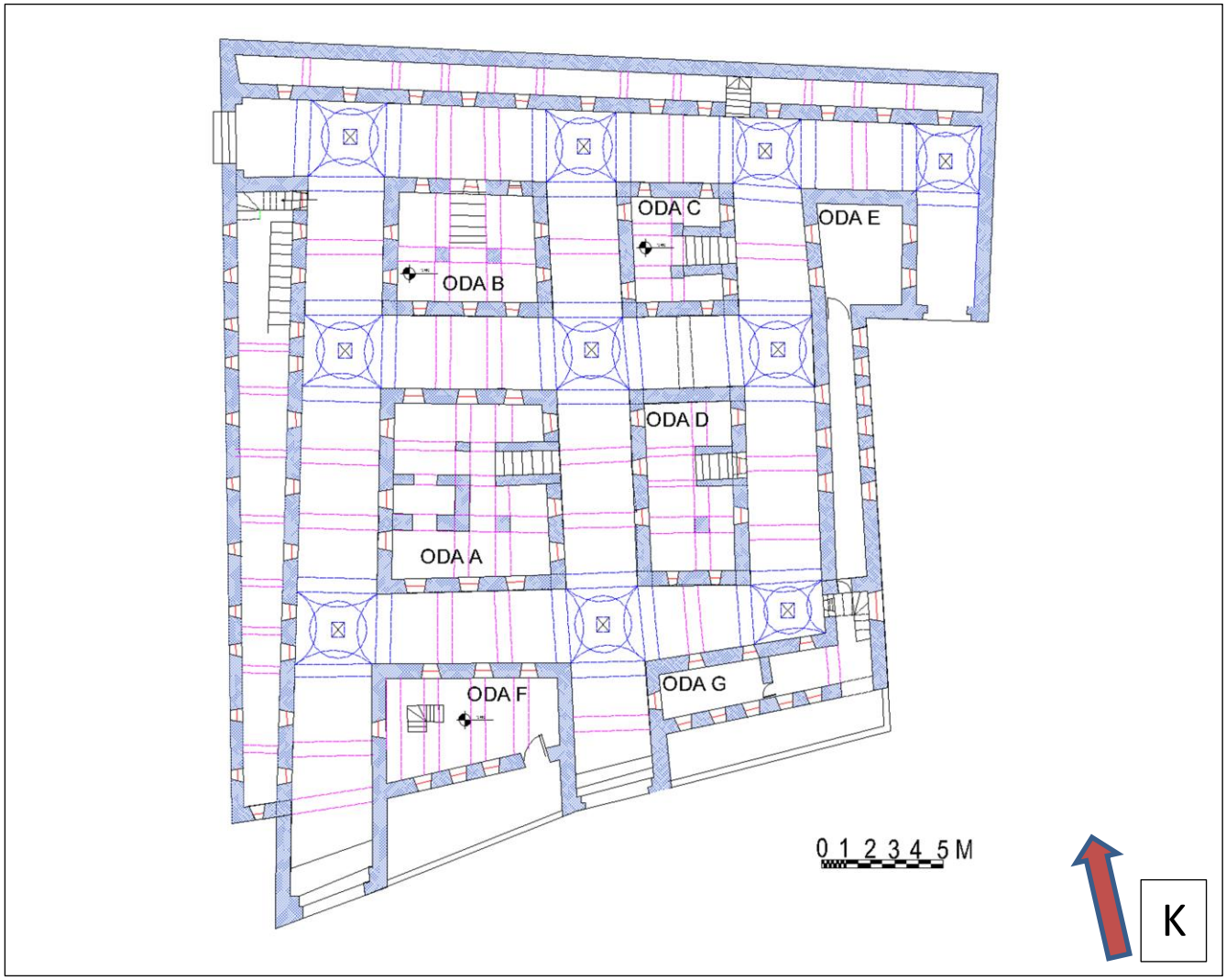

Şekil 4.38 Zemin Kat Planı - Dükkanlar

Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Plan Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

Şekil 4.39 Tavan Kemeri Ve Tonoz Örtüsü

Şekil 4.40 Birinci kat planı - odalar

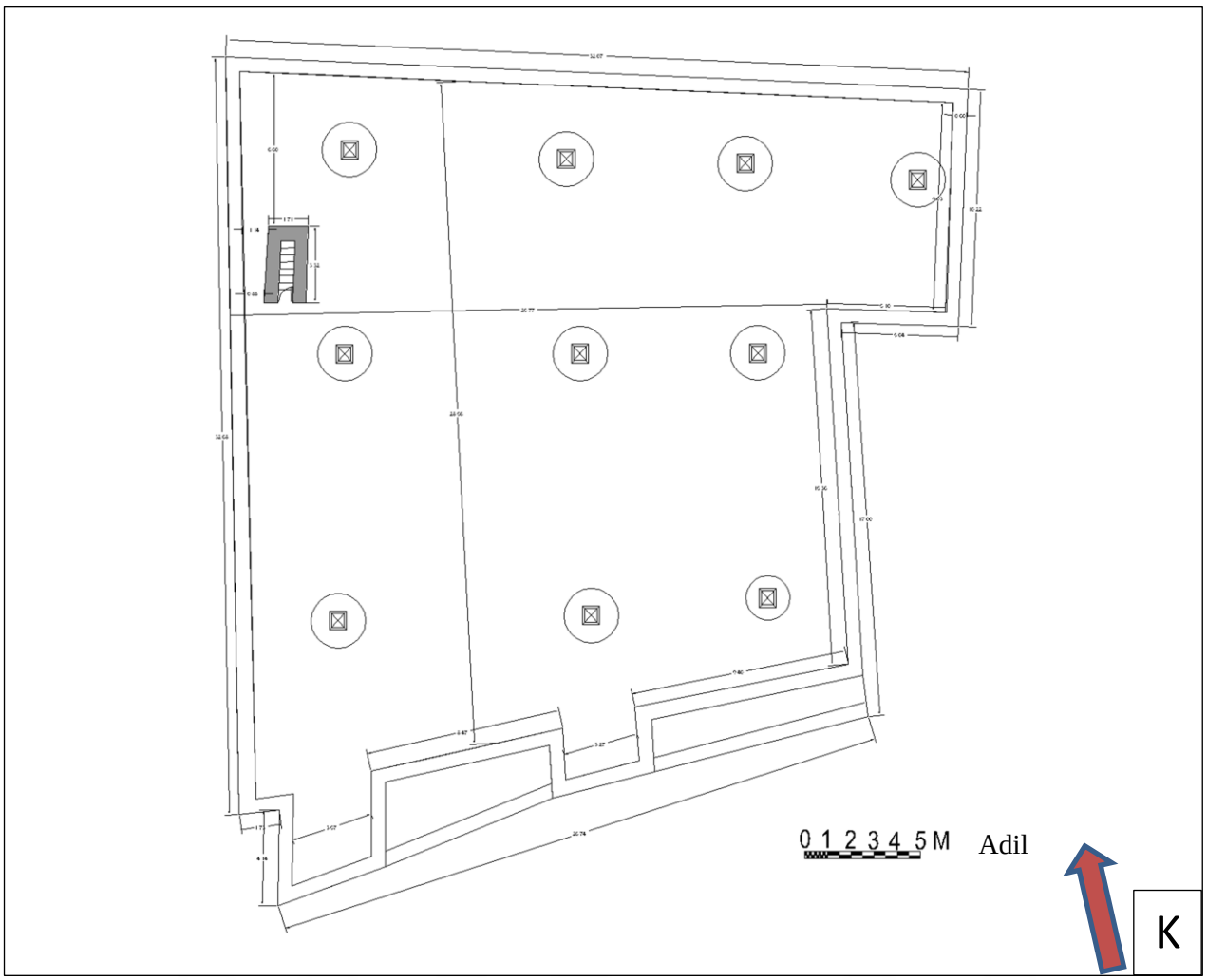
Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Plan Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

Şekil 4.41A Kemerler Ve Tonozlar

Şekil 4.41B Dükkanlara Açılan Pencereler

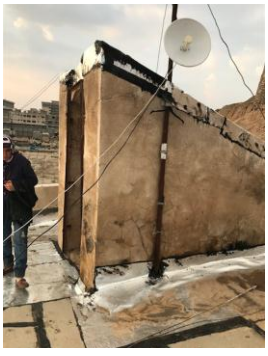
Şekil 4.42 Çatı Kat Planı

Şekil 4.43A Çatıdan Kale Görüntüsü

Şekil 4.43B Çatı Görüntüsü

Şekil 4.43C Çatıya Açılan Mekan

Çarşı dört girişe sahiptir, ikisi büyük Pazar merkezine(şu anda açık olanlardır), ücüncü ise kazancılar caddesinedir(şu anda kapalıdır). Diğer girişde binaya bitişik olan kırdar ailesininyaptırdığı camiye açılmaktadır(şu anda kapalıdır). Çarşıya dört basamaklı merdivenle (70 cm yüksektilmiş) ahşap çift kanatlı süslemeli kapıdan girilir(Şekil 4.44)ve(Şekil 4.45).

Ana girişten girdikten sonra uzun koridor 3.20 cm eninde, 6.15 m yükseklikte ve ona bağlı olan Koridorların iki yanına dizlmiş dükkanlar mevcuttur. İçerde bulunan merdivenlerle birinci katta yer alan 7 adet dinlenme mekanlarına çıkılır. Bu mekanlarda bulunan pencereler zemin kata açılmaktadır(Şekil 4.46)ve(Şekil 4.47).

Güneydeki ana girişten sonra ilk koridorda ve ona bağlı olan sağdaki beş koridorda toplam 10 tonoz yer almaktadır. Güneydeki ana girişten dört basamakl merdivenlegirilir. Çarşının dış cephesinde pencereleryer almaktadır(Şekil 4.48).

Zemin katta güney ana giriş koridorun sonunda yer alan merdivenle yukarıda eskiden tüccarların mal deposu olarak kullandıkları koridora ve ordan da çatıya çıkılır(Şekil 4.49)ve(Şekil 4.50). Koridorların üst örtüsünde kesişen tonozların ortasında 50 cm, 60 cm boyutunda,50 cm yüksekliğinde tepe pencereler bulunmaktadır(Şekil 4.51).

Önde olan ve ona bağlı olan koridorda üç , en sonda uzun olanda ise dört tepe penceresi mevcuttur.Çatıda bu tepe penceleri yanlardan açık olacak şekilde yapının tavanından 50cm yükseklikte bir metal külah ile kaplamıştır.

Şekil 4.44 Kırdar Kayseriyesi Iki Ana Giriş Görüntüsü

Şekil 4.45 Kırdar Kayseriyesi Kazancılar Sokağında Kapatılan Giriş Görüntüsü

Şekil 4.46 Kırdar Kayseriyesi Oda Giriş Görüntüsü

Şekil 4.47 Kırdar Kayseriyesi Depo Pencereleri Ve Zemin Kata Açılması Görüntüsü

Şekil 4.48 Kırdar Kayseriyesi Tonoz Ve Tepe Pencere Görüntüsü

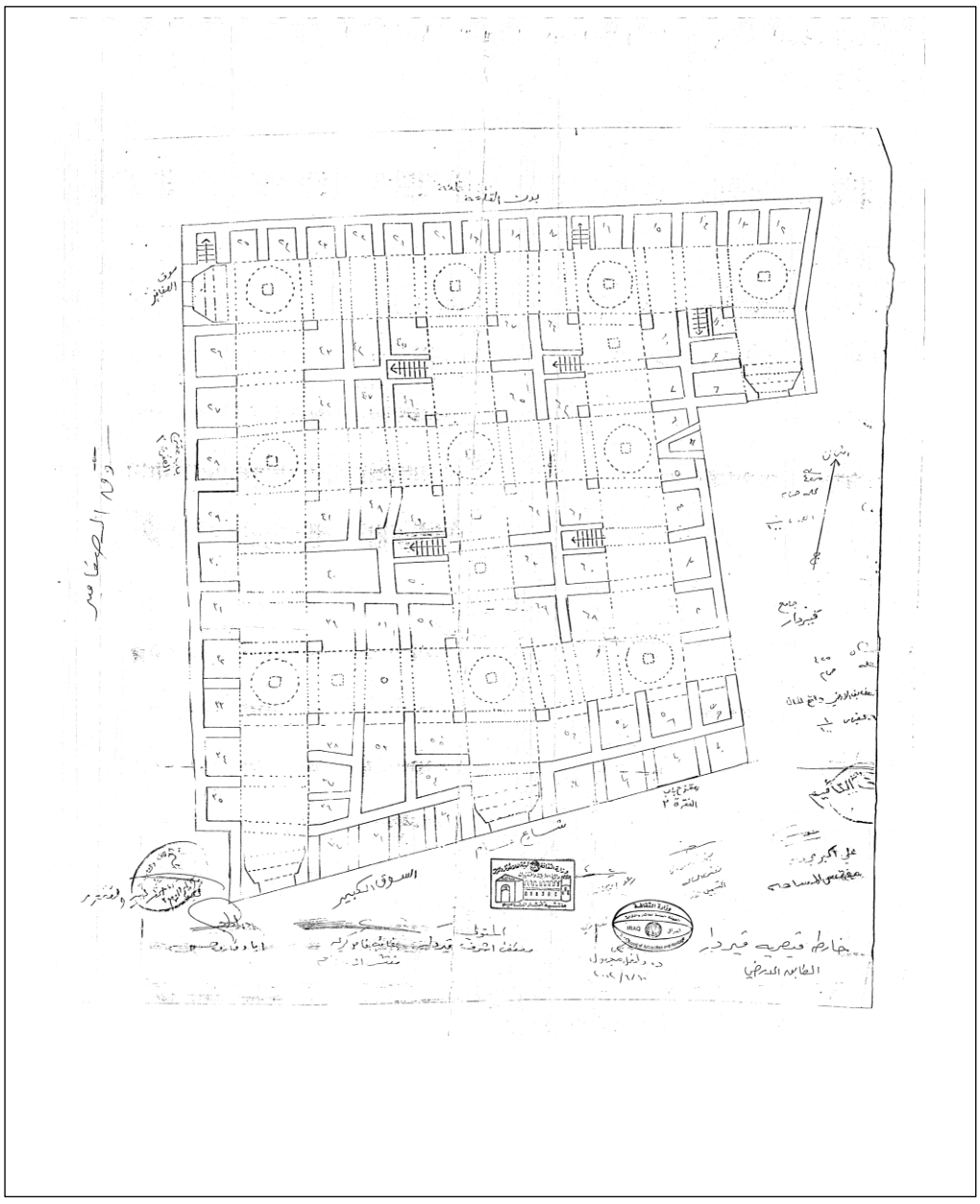
Şekil 4.49 Kırdar Kayseriyesi Dinleme Mekanına Giriş Merdiven Görüntüsü

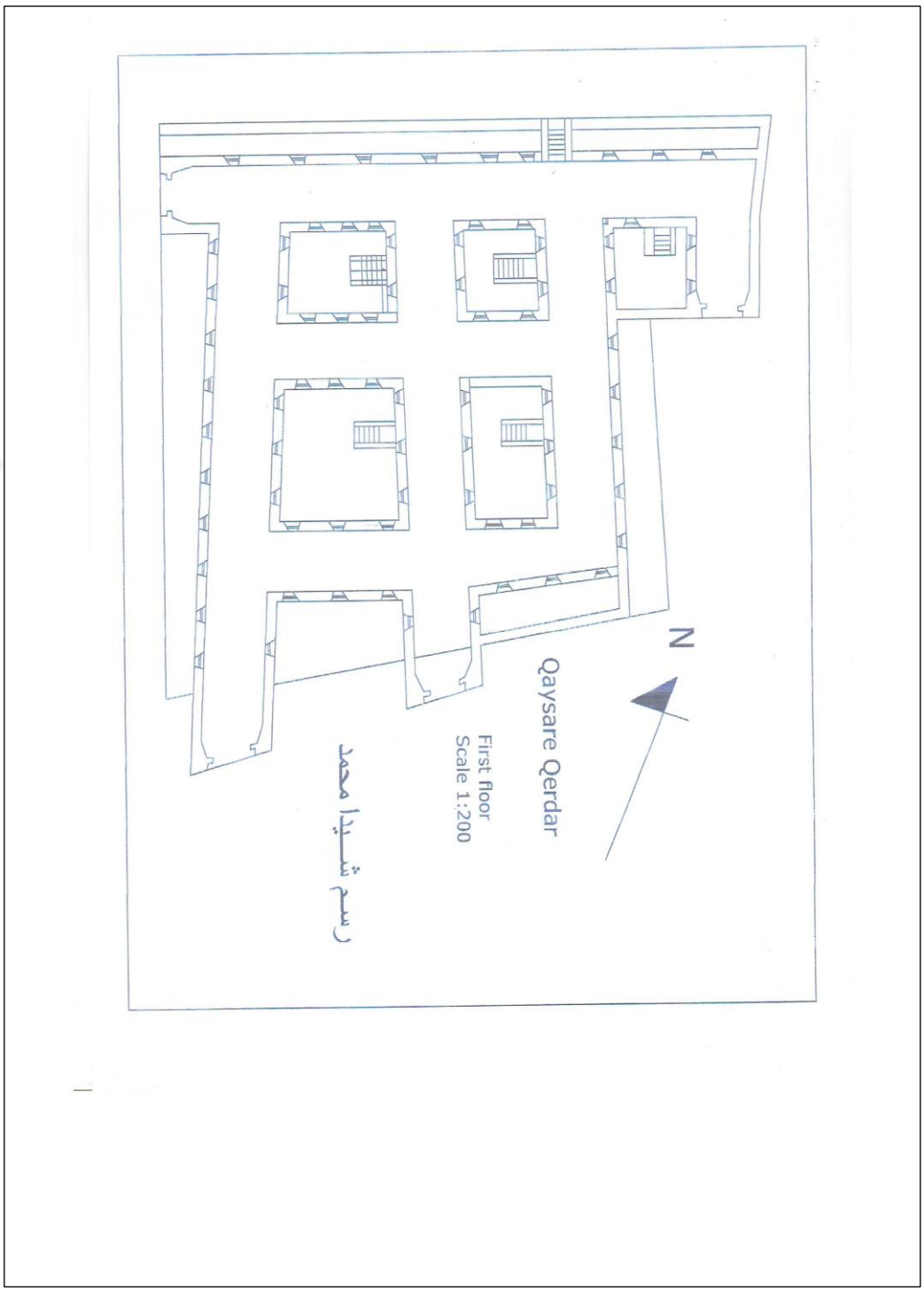
Şekil 4.50 Kırdar Kayseriyesi Çatı Kata Giden Merdiven

Şekil 4.51 Kırdar Kayseriyesi Çatıda Tepe Pencereleri Görüntüsü

Şekil 52 Kırdar Kayseriyesi Zemin Kat Planı (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Rölöve Çalışması)

Şekil 53 Kırdar Kayseriyesi Birinci Kat Planı (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Rölöve Çalışması)

Çarşıda Dinlenme Mekanları :

Çarşının birinci katta bulunan odalar dinlenme, uyuma ve depo olarak kullanılmaktadır. Bu mekanların boyutları değişmektedir. Kare ve dikdörtgen şeklinde inşa edilmiştir. Her mekan 80 cm uzunluğunda ve 2 m yüksekliğindeki bir girişe sahiptir. Ayrıca her daireden koridora açılan 60 cm, 80 cm ebatında küçük pencereler görülmektedir. Farklı alana sahip olan bu mekanlar tonozun ortasındaki tepe pencerelerinden aydınlatılmaktadır. Ayrıca kuzey, batı ve doğu tarafında bulunan üç uzun şerit şeklinde, biri 52 m2 diğeri 35 m2 mekanlar, zemin kata açılan 9 ile 10 adet pencerelerle aydınlatılmakta bu mekanlar depo olarak kullanılmaktadır(Şekil 4.54),(Şekil 4.55),(Şekil 4.56),(Şekil 4.57).

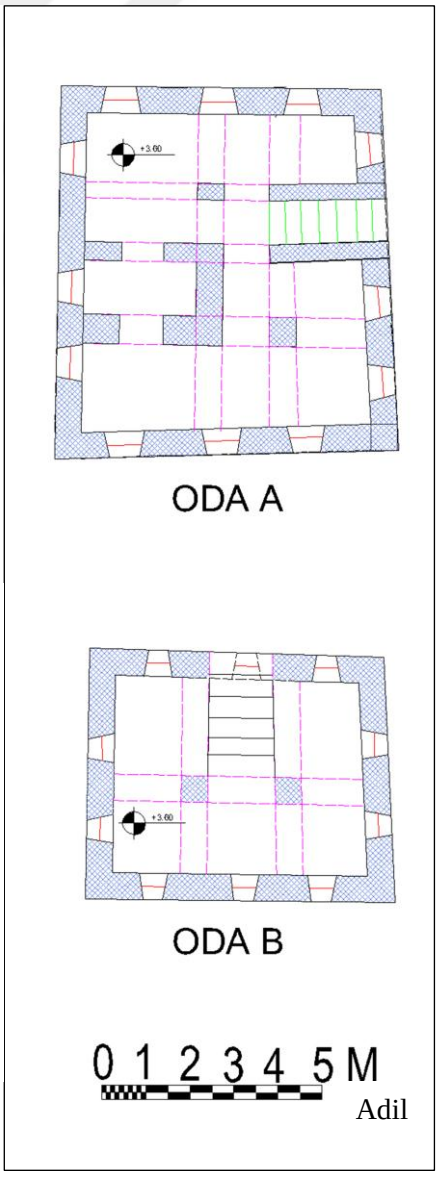

A Oda İç Görüntüsü

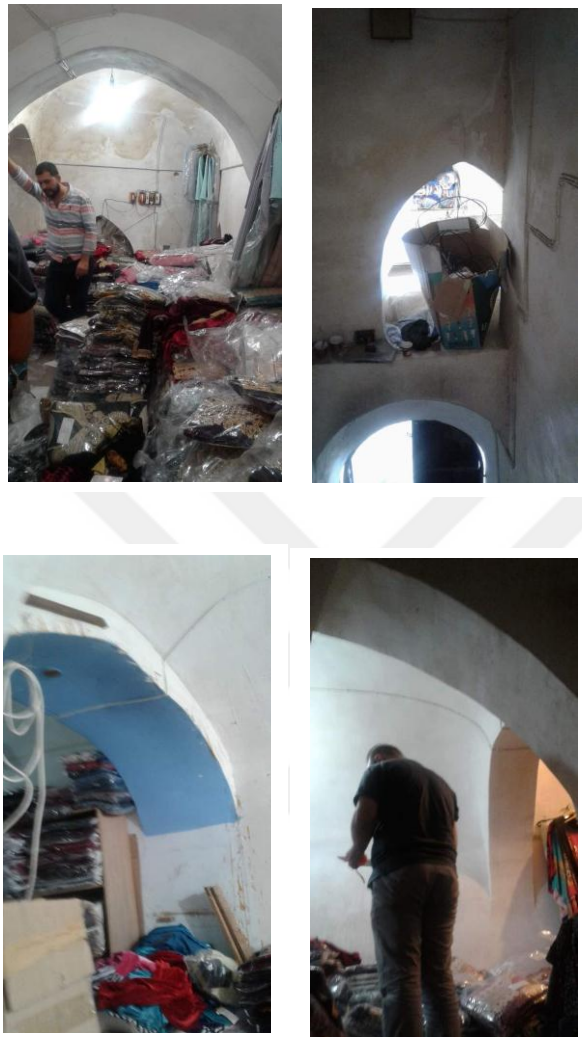

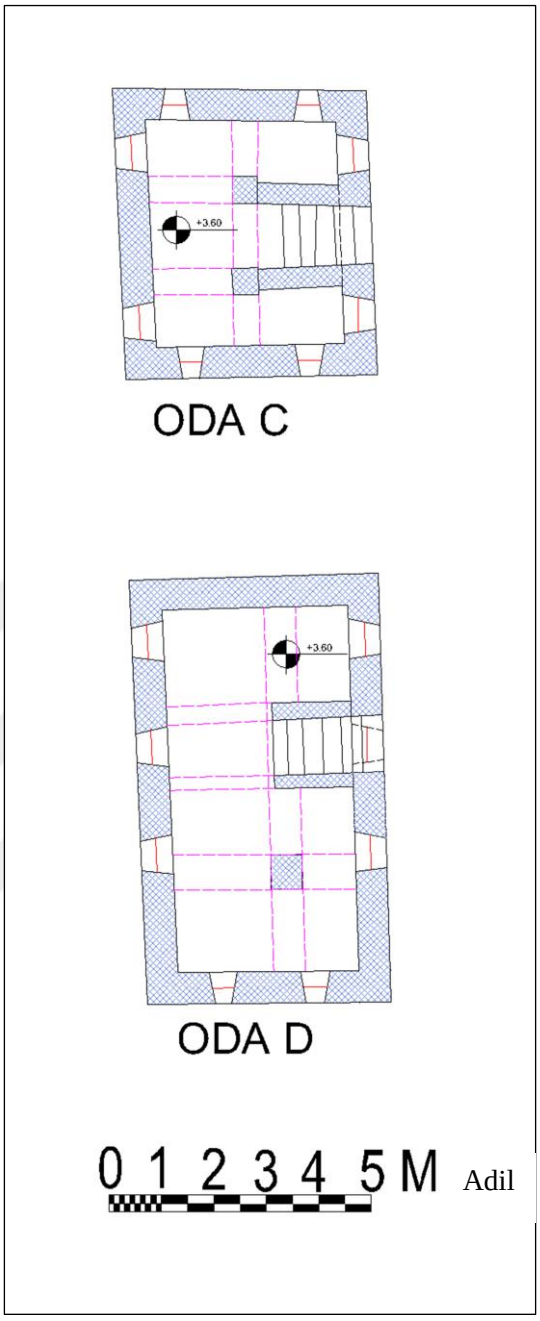
B Oda İç Görüntüsü

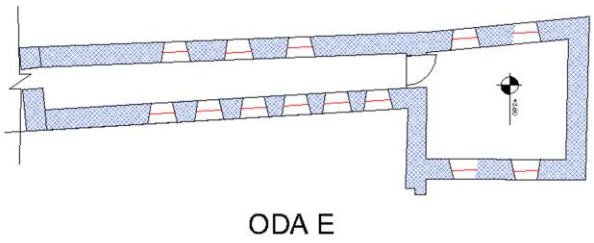
Şekil 4.54 Çarşının Dinenme Mekanından A-B Odası

D Oda İç Görüntüsü

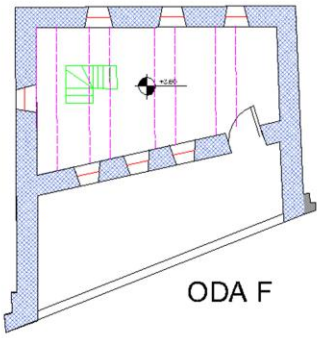

Şekil 4.55 Çarşının Dinenme Mekanından C-D Odası

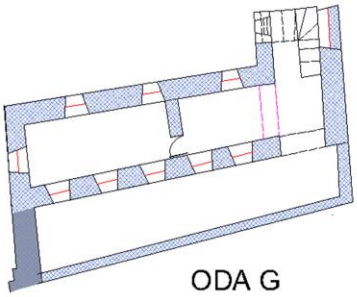

E Oda İç Görüntüsü

F Oda İç Görüntüsü

G Oda İç Görüntüsü

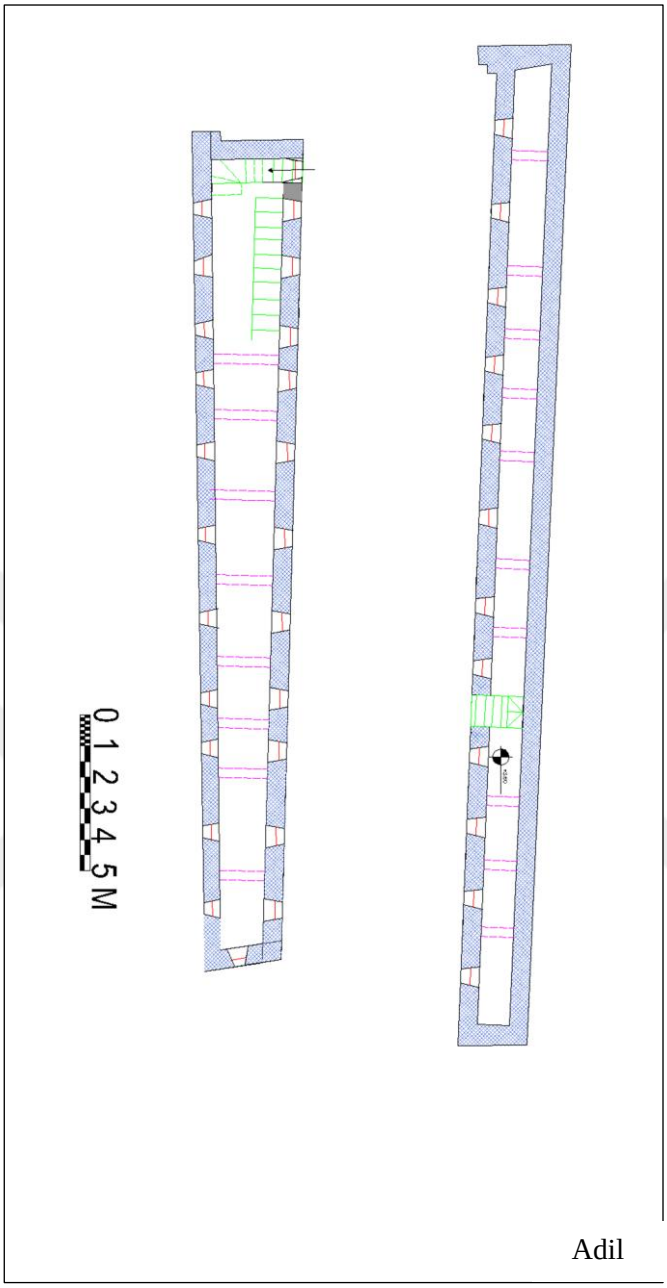
Adil

Şekil 4.56 Çarşının Dinenme Mekanından E-F-G Odası

Şekil 4.57 Çarşının Dinlenme Mekanından Depolar

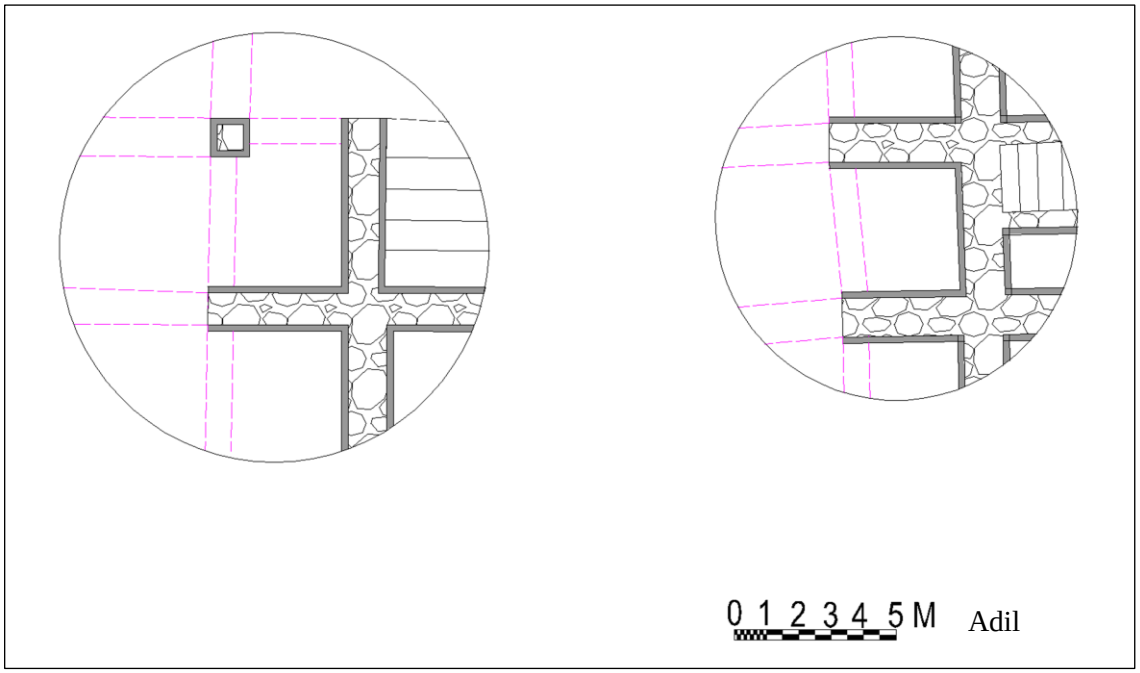

Dükkanlar :

Çarşıda iki Tip dükkan bulunmaktadır. Biri tek cepheli ve sivri kemerli girişlidir, diğeri ise koridor boyunca uzanan köşelerde iki cepheli, iki sivri kemerli dükkanlardır. Zemin katta 80 adet,2.5 m2 , 4 m2 alana sahip olan dükkanlar, bugüne kadar tekstil ürünleri satış hizmeti vermişdir(Şekil 4.58),(Şekil 4.59A,B).

Şekil 4.58 Çarşıda Olan İki Tip Dükkan

Şekil 4.59A Tek Cepheli Dükkan Örneği Dış Görüntüsü

Şekil 4.59B İki Cepheli Dükkan Örneği Dış Görüntüsü

Malzeme Ve Yapım Tekniği :

Plan şemasına göre çarşı düz arazi üzerinde inşa edilmiştir. Dükkanlar ve üst katta dinlenme mekanları Kerkükün çevresindeki taş ocaklarından çıkarılan taşlarla ve üzerinin sıvandığı tespit edilmiştir.

Çarşıda ve şehrin geleneksel yapılarında taş, kesma taş, ahşap ana malzemesiolarak kullanılmış(Şekil 4.60)ve(Şekil 4.61). Birinci kata farklı ebatlardan oluşan taşlı basamaklı merdivenle ile çıkılmaktadır(Şekil 4.62).

Yapının duvarları 60 cm kalınlığa sahip taştır. Dam toprak üstüne taş kaplamalı düz çatı olarak yapılmıştır. Çatısının saçak kısmında taşlar farklı biçimde dışarı çıkarılarak kirpi saçak oluşturulmuştur. Taş silme detayları zemin kat ve birinci katı ayrımı içinde kullanılmamıştır(Şekil 4.63).

Kemer; Kerkükün tarihi binalarında genellikle önemli mimari unsurudur. Üst örtüyü oluşturan tonozların güclendirilmesi için belli aralıklarla kemerler aşağı doğru sarkıtılarak güclendirme yapılmıştır.

Şekil 4.60 Ana Giriş Kapıda Ahşap Malzeme Görüntüsü

Şekil 4.61 Taş Malzeme Görüntüsü

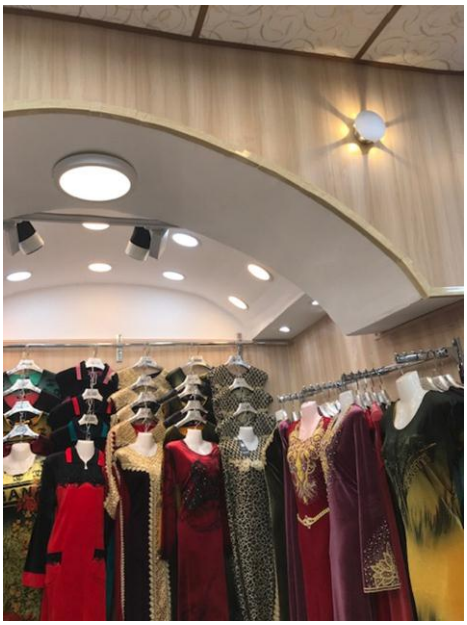
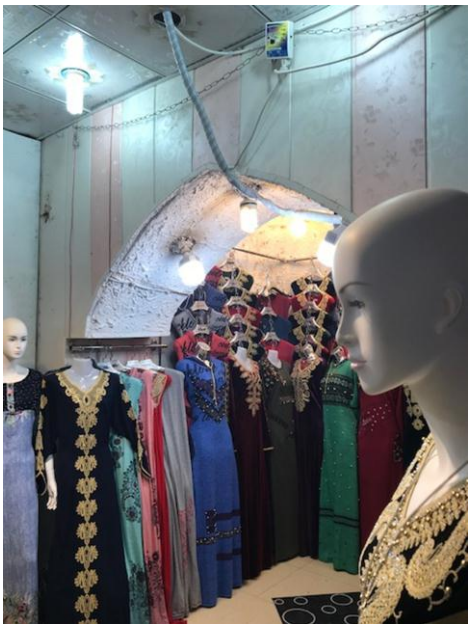

Şekil 4.62 Farklı Ebatlı Basamak Görüntüsü

Şekil 4.63 Kırdar Kayseriyesi Taştan Kipri Saçak Detayı

Tamirat Ve Tadilatı :

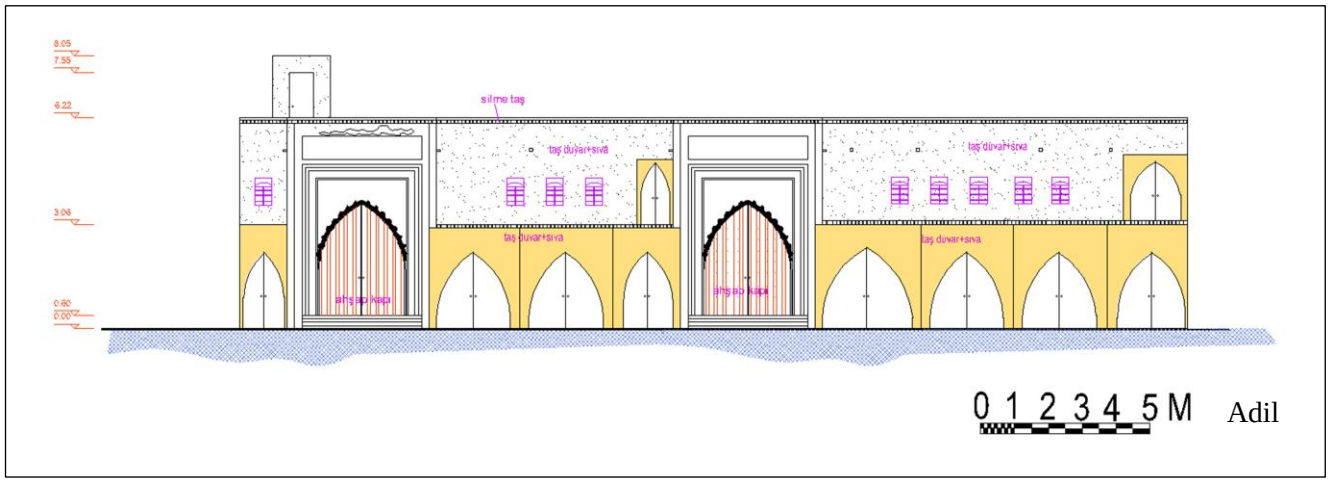
Kırdar kayseriyesi genel olarak 2003 yılında kerkük eski eserler müdürlüğü tarafından tadilat veya tamirat görmüştür.Zaman içersinde kullanıcıların ihtiyacları doğrultusunda cephe ve planda bir takım değişiklere uğramıştır.Zemin katta bulunan dükkanlar sahipleri tarafından harç ve sıva kullanarak tamir edilmiştir. Bu tadilatın en belirgini ise zemin kattaki dükkanların cephesinde görülmektedir. Bu tür kaplamalar çarşının mimari özelliğini kaybettirmiştir(Şekil 4.64A,B). Ayrıca üst katta bulunan pecerelerin bir çoğunun kapatılmış olduğunu görülmektedir(Şekil 4.65A,B). Çarşının doğu tarafında bulunan camiye açılan kapı ile batı tarafında (kazancılar pazara) açılan kapı da kapatılmıştır.

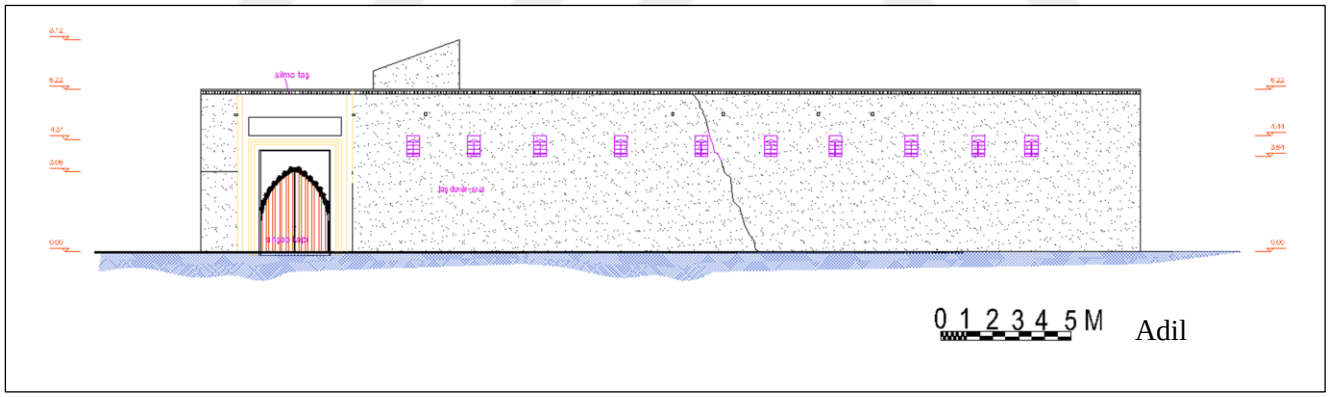
Şekil 4.64 A,B Kırdar Kayseriyesi Dükkan Kaplama Görüntüsü

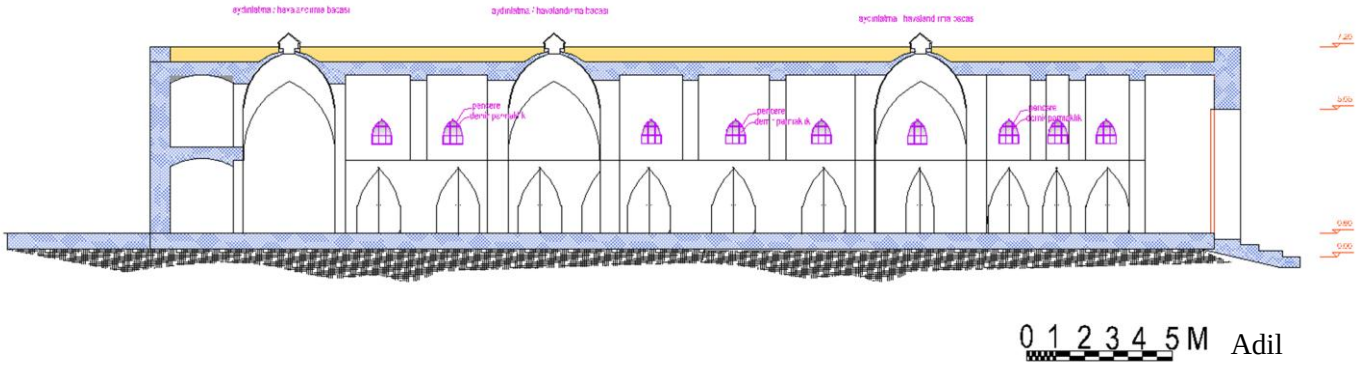

Şekil 4.65 A,B Kırdar Kayseriyesi Pencere Kapanması

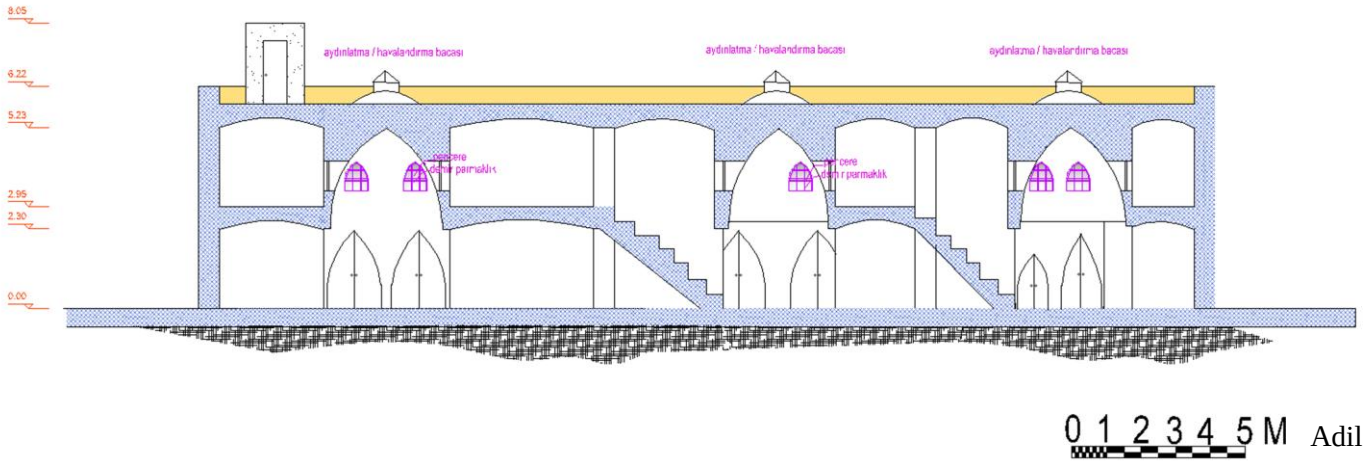
Şekil 4.66 Güney Cephe

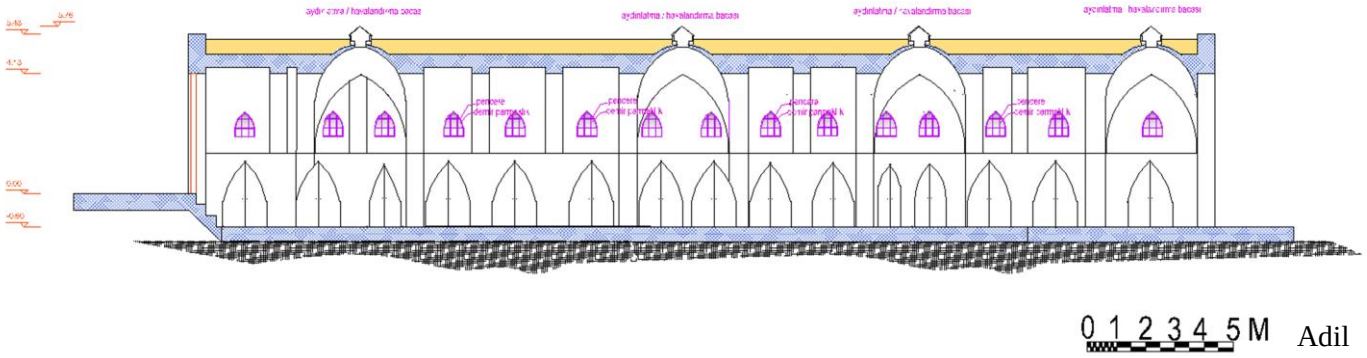
Şekil 4.67 Batı Cephe

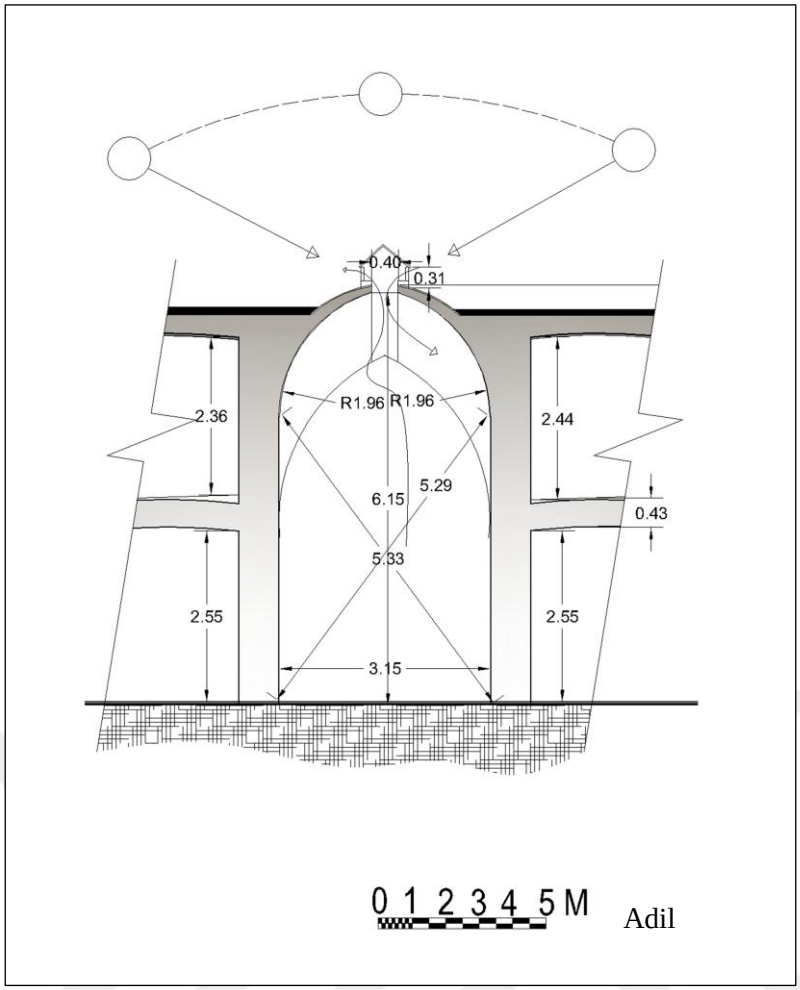
Şekil 4.68 Kesit A-A

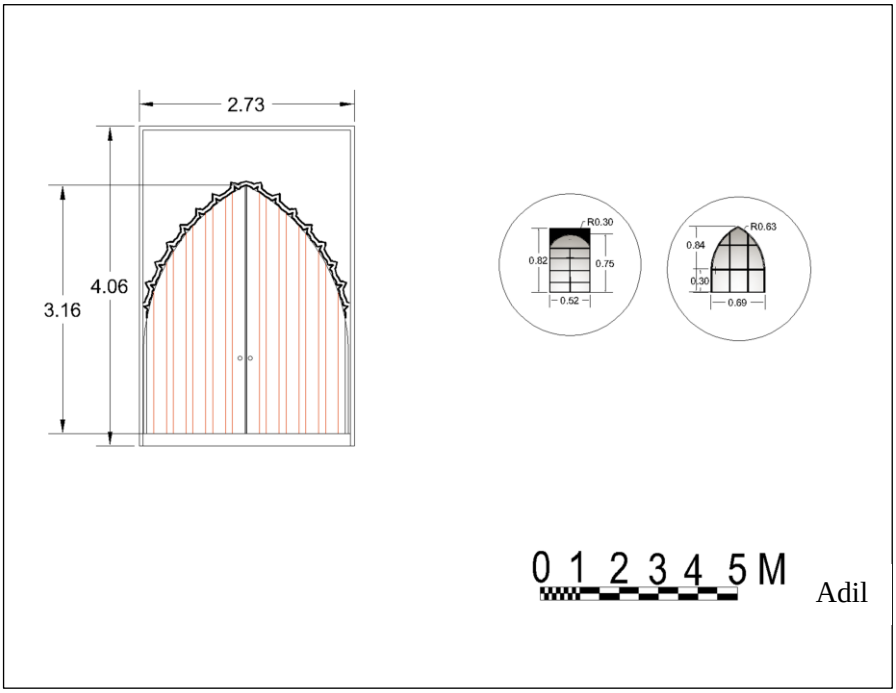
Şekil 4.69 Kesit B-B

Şekil 4.70 Kesit C-C

Şekil 4.71 Kemer Ve Aydınlatma Detayı

Şekil 4.72 Kapı Ve Pencere Detayı

4.3.Kale Kayseriyesi (Kapalıçarşısı)

Yeri Ve Bugünkü Durumu :

Kerkükün kalesinde bulunan bu çarşı; Topkapı girişine 30 metre uzaklıkta inşa edilmiştir (Şekil 4.73)ve(Şekil 4.74A,B).

Giriş kapısı kırık ve bazi pencereler bozulmuş durumundadır. Orijinal kapı ve pencere demirlerin yerinde olmasına rağmen bu demirler bakımsızlıktan dolayı çürümüştür. Çarşı günümüzde her hangi bir işlev görmemiştir(Şekil 4.75)ve(Şekil 4.76).

Şekil 4.73 Kale Kayseriyesi Uydu Görüntüsü

(https://www.google.com/intl/ar/earth/)

Şekil 4.74A Çarşının Batı Görüntüşü

Şekil 4.74B Çarşının Batı Ve Kuzey Cephe Görüntüşü

Şekil 4.75 Çarşının Karşısında Kalenin Top Kapsı

Şekil 4.76 Hasar Gören Doğu Giriş Kapısı

Kale kayseriyesi, 1980 li yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda sonucu ortaya çıkarılmıştır. Çarşı yeryüzünün yüzey seviyesinden 1.4m daha aşağıda gömülmüş vaziyettedir (Şekil 4.77A,B). Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarıların çarşı, Eski Eserler Dairesi tarafından restore edilmiştir.

Şekil 4.77A Çarşı Yeryüzünün Altında Görüntüsü

Şekil 4.77B Çarşının Doğu Giriş Görüntüsü

İnşaat Tarihi :

Selçuklular Dönemi'ne ait olan bu çarşının yapım yılı ile ilgili kesin bilgi yoktur. 1980'li yıllarında restore edilen bu pazarın bir arasta olduğu anlaşılmıştır(Şekil 4.78A,B).

Şekil 4.78A Çarşının İç Görüntüsü

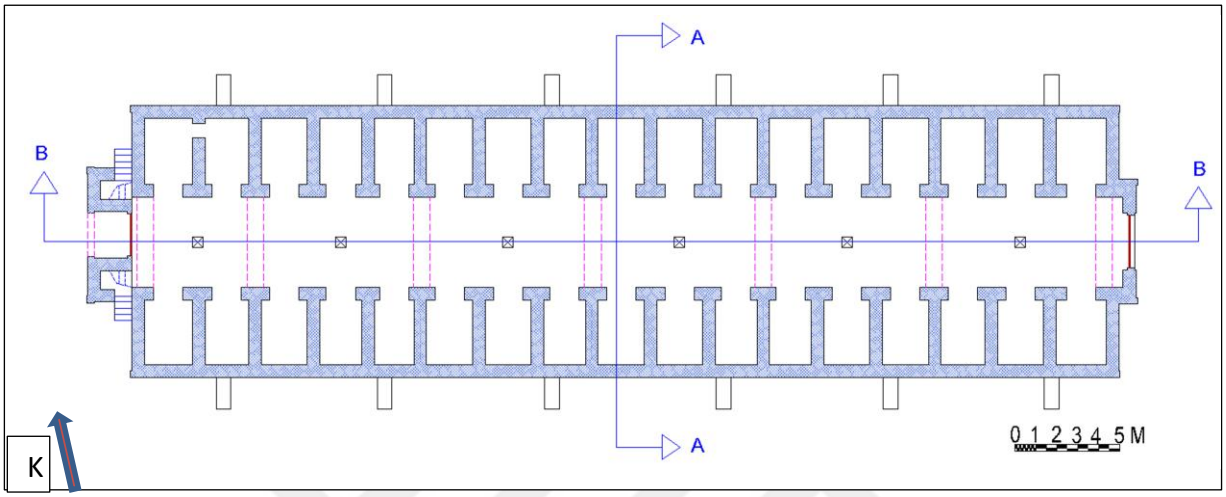
Şekil 4.78B Çarşının Dış Görüntüsü

Kitabesi :

Yapıyla ilgili her hangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Mimarisi Ve Tezyinatı :

İki kattan oluşan yapı, 630 m2 alana sahiptir. Kale kayseriyesi zemin katta karşılıklı 17 adet dükkân ile toplamda 34 adet dükkandan oluşmaktadır. Alçak tavanlı, yapının üst örtüsü tonoz, sivri kemerler ile taşınmaktadır. Dükkânlar, günümüzde her hangi bir işlev görmemektedir(Şekil 4.79)ve(Şekil 4.80).

Şekil 4.79 Kale Kayseriyesi Zemin Kat Planı
Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Plan Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

Şekil 4.80 Kale Kayseriyesi İç mekandan görünüşü

Yapı 5.7 m yükseklikte 630 m2 alan , dikdörtgen plana sahiptir. Zemin katta olan kolidor 48.8 m uzunluğunda 4.3 m eninde 60 cm duvar kalınlığında 34 adet 4.5-6.2 m2 alan arasında karşılıklı dükkanlar bulunmaktadır(Şekil 4.81)ve(Şekil 4.82).

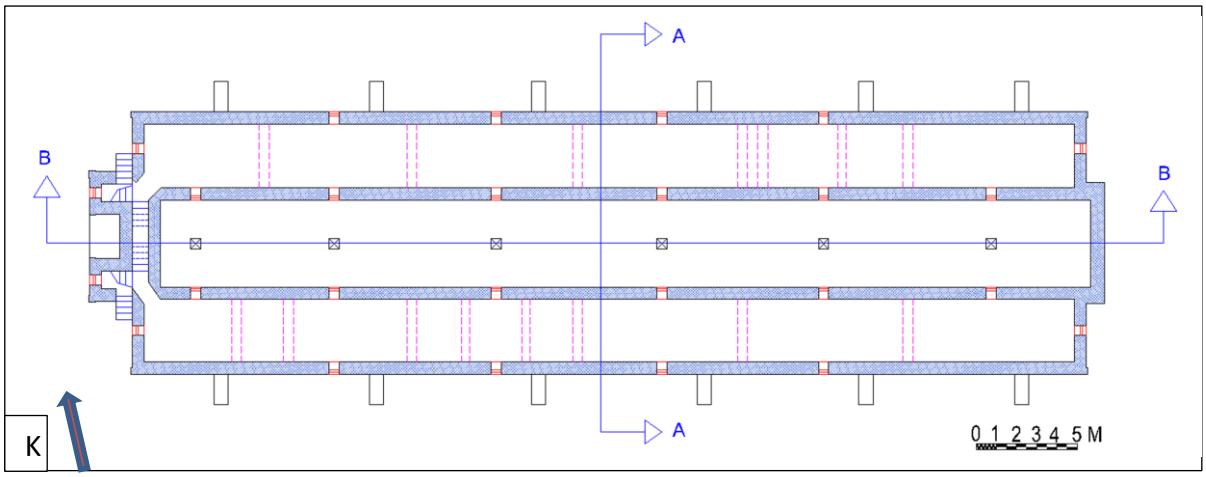

Şekil 4.81 Üst Kata Kullanılan Taş Merdiven

Şekil 4.82 Çarşıda Pencere Örneği

Birinci kata dışardan, ana girişin iki yanından taş merdivenle çıkılır. Aynı merdiven çatı kata kadar devam eder. Bu katta karşılıklı dükkanların üstünde uzun kolidorlu dışarıya ve aşağıdaki dükkanlara pencereyle açılan tüccarların dinlenme veya depo olarak kullandığı mekanlar bulunmaktadir(Şekil 4.83).

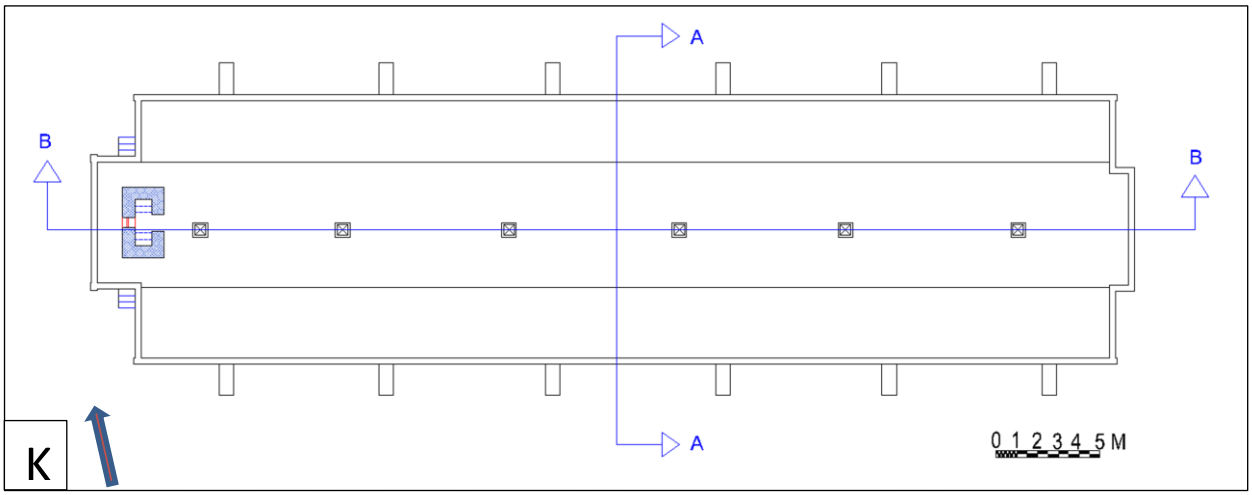
Şekil 4.83 Birinci Kat Planı

Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Plan Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

Yapının doğu ve batı tarafında giriş bulunmaktadır. Doğu ve batı girişlerin 4.2 yüksekliğinde ve 2 m eninde olduğu tespit edilmiştir. Batı tarafındaki girişin yanlarında bulunan merdivenlerle birinci kata ve ordan da çatı kata çıkılır.

Birinci katta koridorun iki yanına dizilmiş olan dinlenme veya depo olarak kullanılan mekanların yüksekliği 2.5m.dir.

Çatı katta kullanılan döşeme taştır. Ayrıca yapıda belli mesafede olan açıklıklar üstünede parmakliklar olduğu görülmektedir(Şekil 4.84),(Şekil 4.85)ve(Şekil 4.86).

Sekil 4.84 Catı Kat Planı

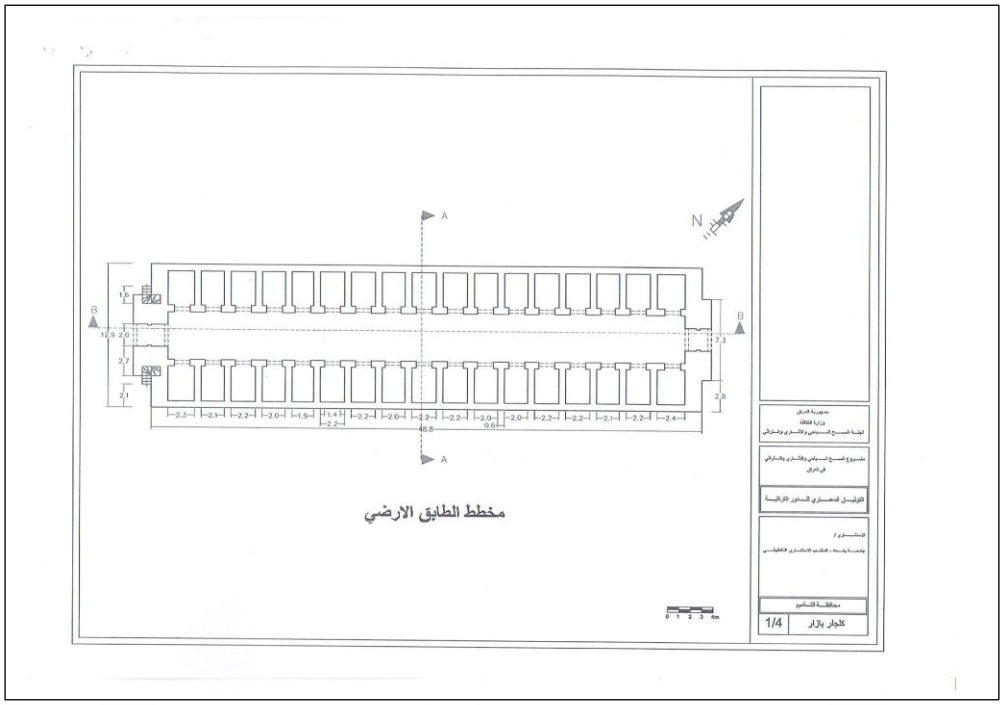
Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Plan Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

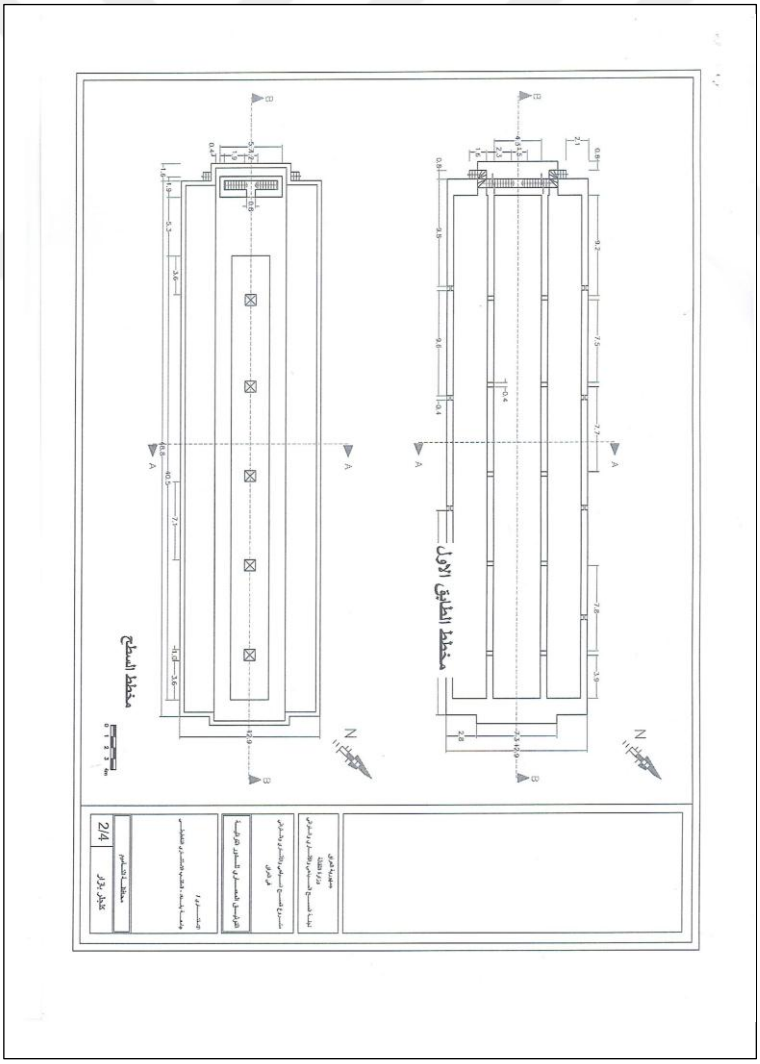
Şekil 4.85 Çarşıda Olan Açıklıklar

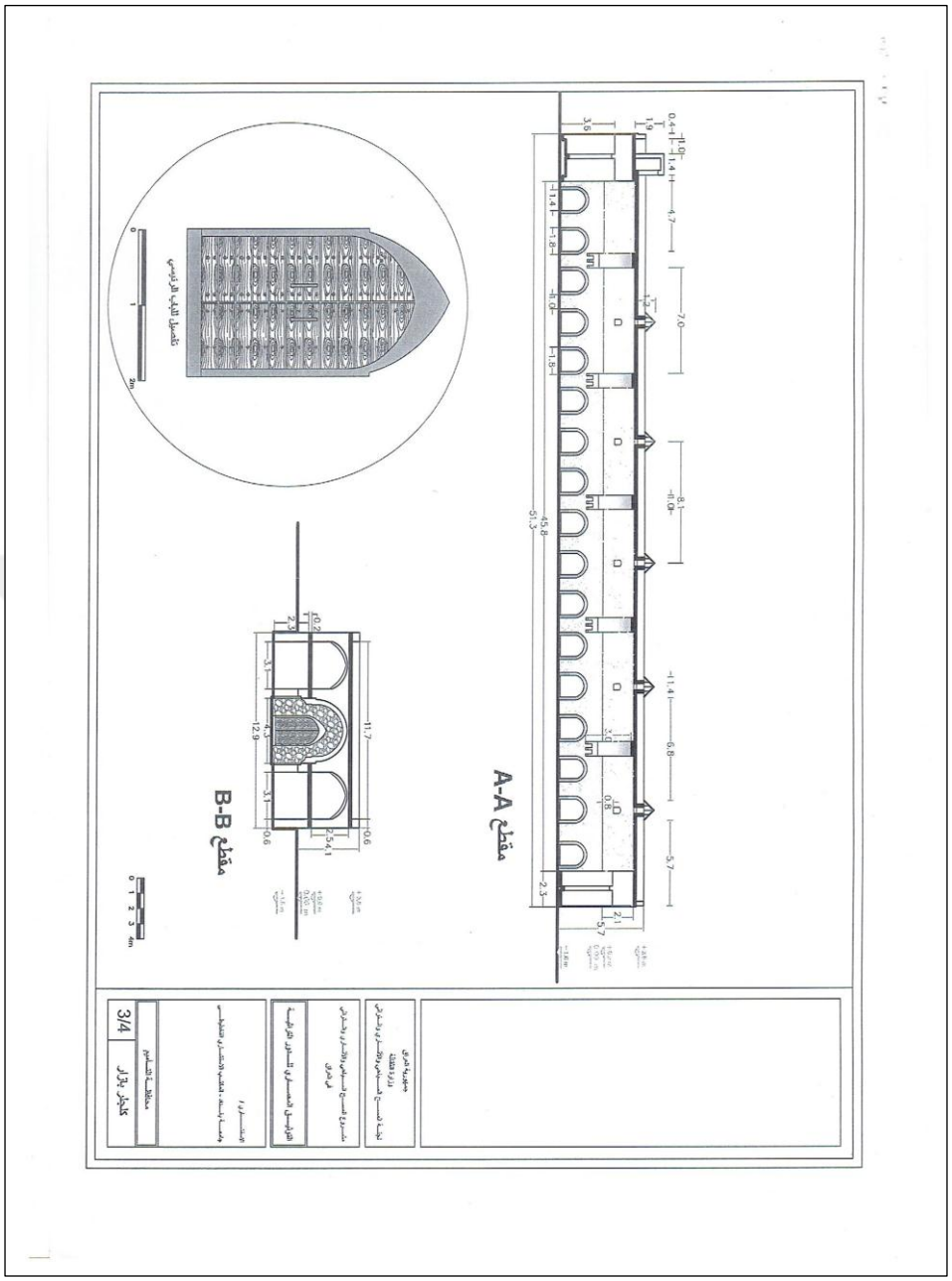
Şekil 4.86 Çarşıda Olan Açıklıklar

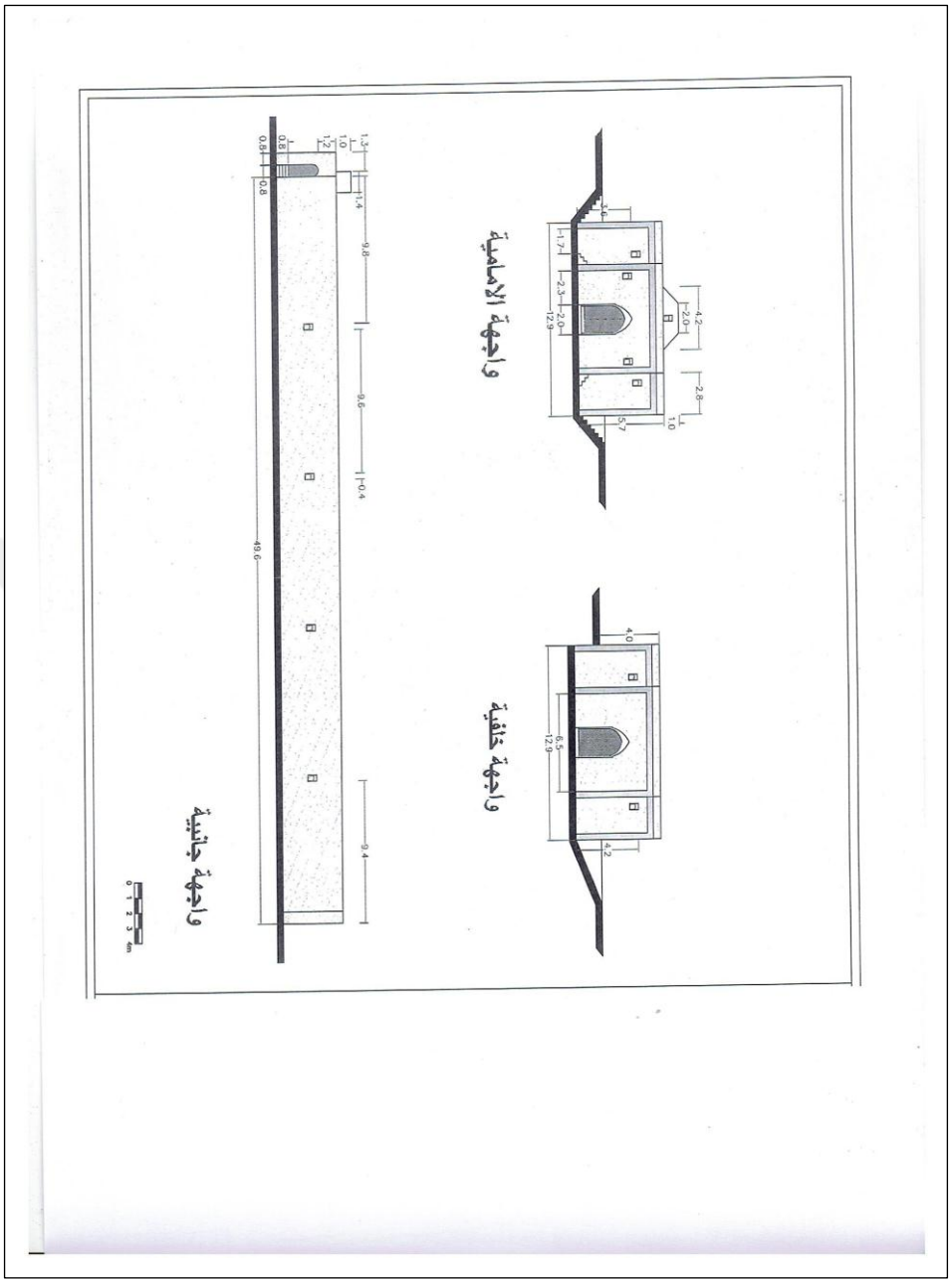
Şekil 4.87 Kale Kayseriyesi Zemin Kat Planı (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Rölöve Çalışması)

Şekil 4.88 Kale Kayseriyesi Birinci Ve Çatı Kat Planı (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Rölöve Çalışması)

Şekil 4.89 Kale Kayseriyesi Kesitler Ve Kapı Çizimi (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü,Rölöve Çalışması)

Şekil 4.90 Kale Kayseriyesi Çephe Çizimi (Kerkük Eski Eserler Müdürlüğü, Rölöve Çalışması)

Dükkanlar :

Çarşıda tek cepheli iki çeşit dükkan bulunmaktadır. Bir tarafındaki 17 adet dükkanların alanları 5-5.7 m2 arasında değişmektedir. Koridorun diğer tarafındaki 17 adet dükkanda alanlar biraz daha büyük tutulmuştur. Bunlar ise 7-7.7 m2 arasında değişen alana sahiptir. Dükkanların hepsi bugüne kadar terk edilmiş haldedir(Şekil 4.91)ve(Şekil 4.92).

Şekil 4.91 Çarşıda Bulunan Dükkanlar

Şekil 4.92 Çarşıda Dükkan İç Görüntüsü

Malzeme Ve Yapım Tekniği :

Kale kayseriyesinde yapı malzemesi olarak Kerküke yakın olan bölgelerden çıkarılan taşın kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca birlikte bu taş ile sıvanın da kullanılmış olduğu tespit edilmiştir(Şekil 4.93A,B),(Şekil 4.94)ve(Şekil 4.95).

Şekil 4.93A Ana Girişte Kullanılan Taş

Şekil 4.93B Dükkan Giriş Kapısı Üstündeki Taş

Şekil 4.94 Birinci Kata Çıkan Giriş

Şekil 4.95 Basamakta Kullanılan Kesme Taş

Yapının duvarları 60 cm kalınlığındadır. Çatı katta toprak üstüne taş kaplama kullanılmıştır(Şekil 4.96). Ayrıca kuzey ve güney cephesinde duvarları güçledirmek amacıyla her cephede 6 adet payanda bulunmaktadır(Şekil 4.97).

Şekil 4.96 Çatı Kat Döşemesi

Şekil 4.97 Duvarda Payandalar

Çarşının zemin katında 7 , birinci katında ise dinlenme mekanlarda 15, toplam 22 adet kemer bulunmaktadır(Şekil 4.98)ve(Şekil 4.99).

Şekil 4.98 Zemin Katta Kullanılan Kemerler

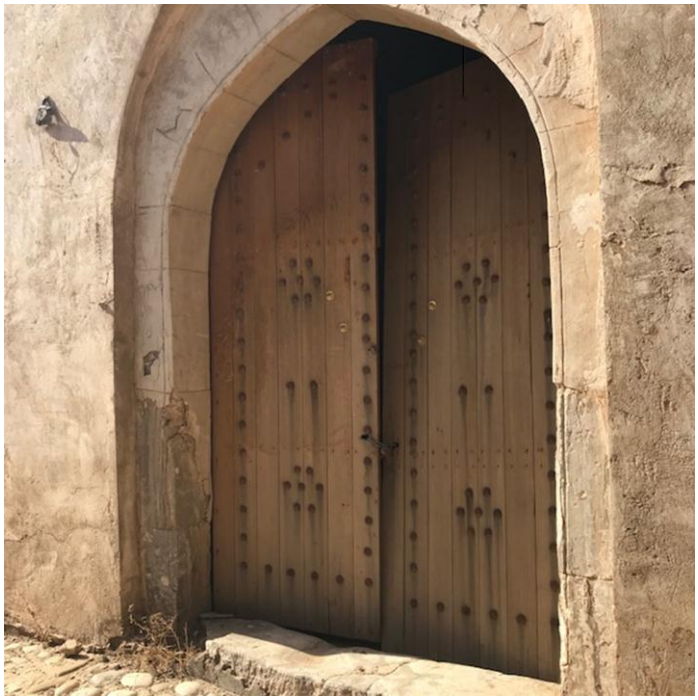
Şekil 4.99 Birinci Katta Kullanılan

Tamirat Ve Tadilatı :

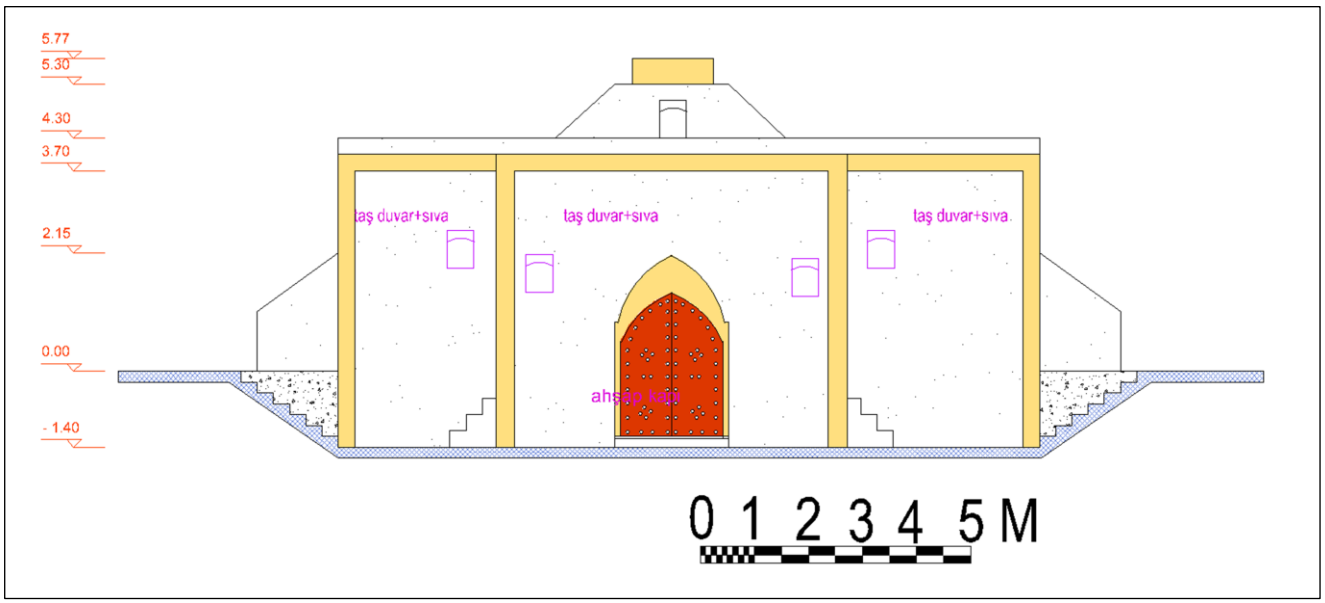
Kale kayseriyesi 1980'li yıllarda restore edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucu bu pazarın bir arasta olduğu ortaya çıkmıştır. Zaman içersinde yapı terk edildiği için cephede bazı hasarlar oluşmuştur. Örnek olarak giriş kapılar kırık ve yıpranmış hale gelmiştir. Çatıdaki açıklıkları kapatan metal külahlar hasar görünce, yapı yağmur suyuna maruz kalmıştır(Şekil 4.100)ve(Şekil 4.101).

Şekil 4.100 Hasar Gören Tepe Pencere Üstündeki Metal Külah

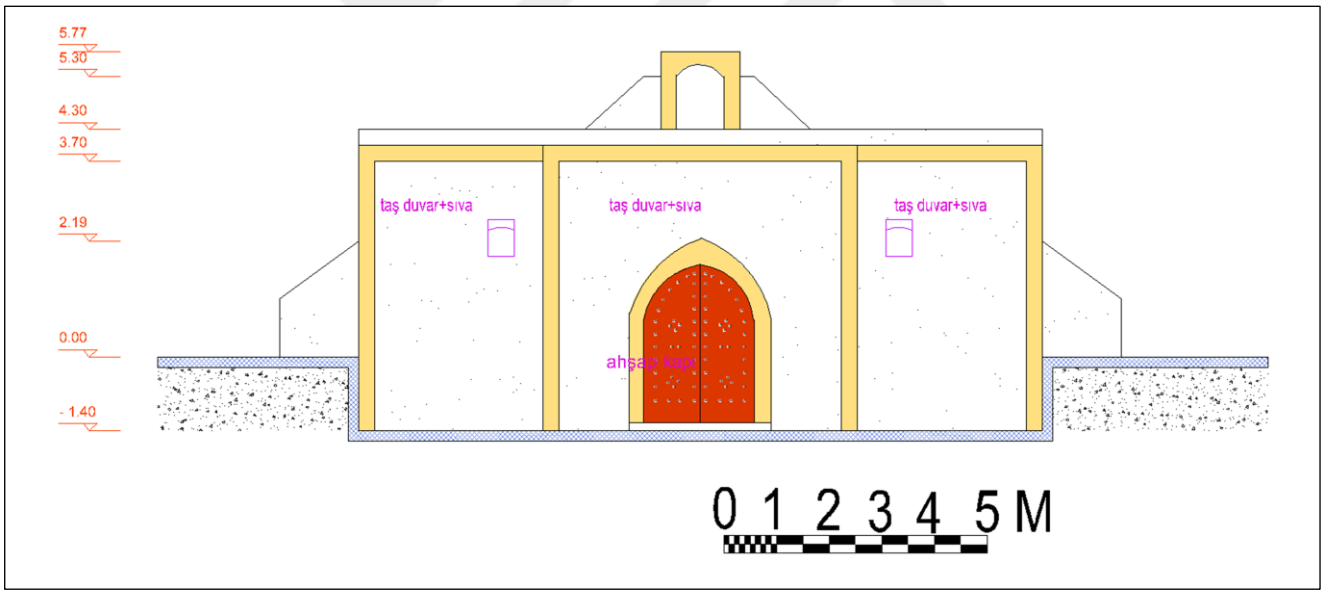

Şekil 4.101 Hasar Gören Giriş Kapısı

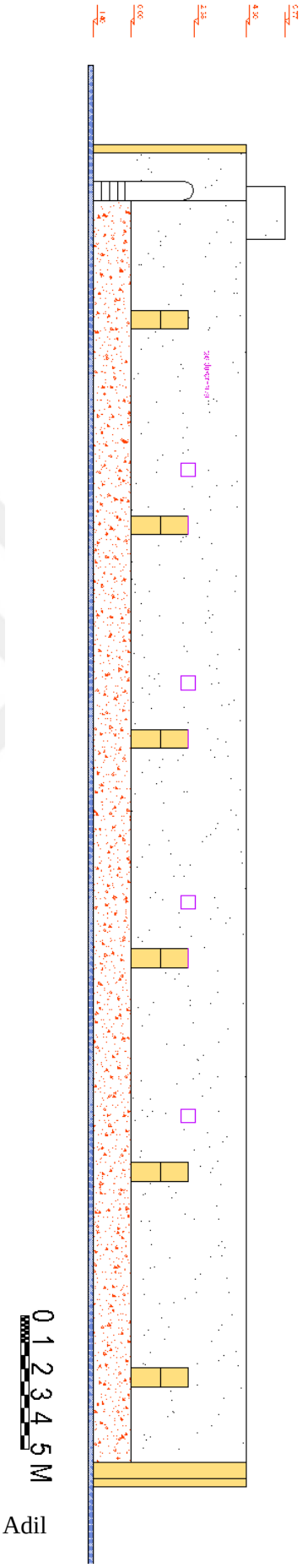
Şekil 4.102 Batı Cephe

Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Çizim Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

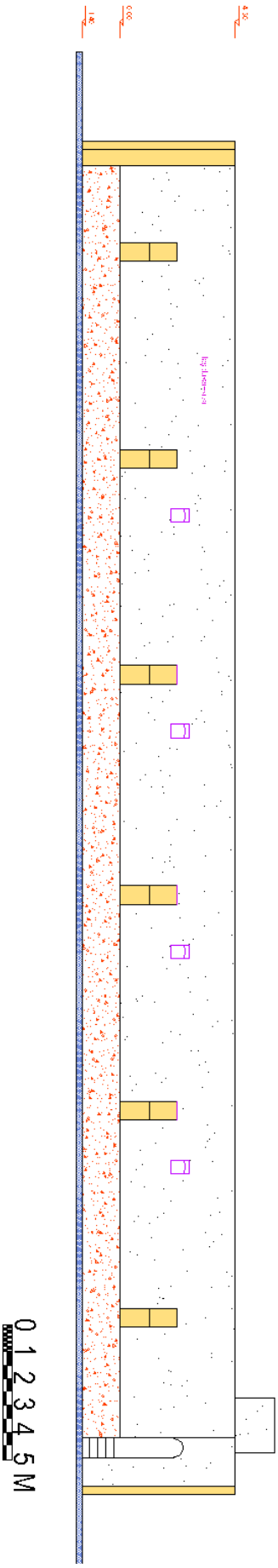

Şekil 4.103 Doğu Cephe

Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Çizim Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

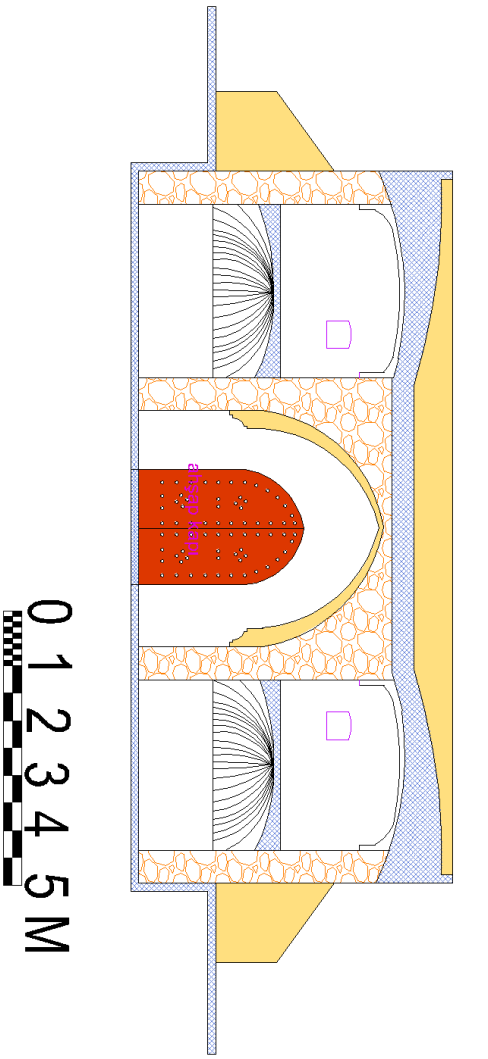

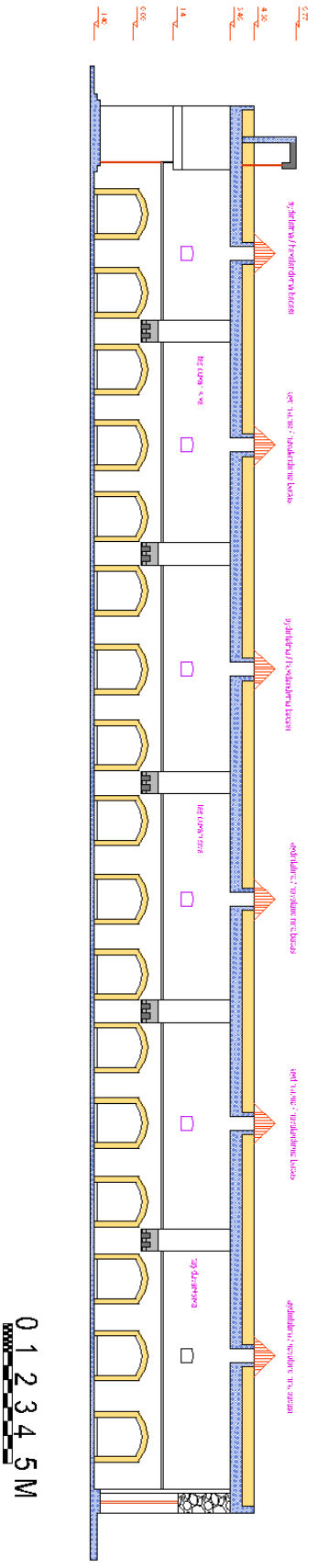
Şekil 4.104 Güney Cephe

Şekil 4.105 Kuzey Cephe

Adil

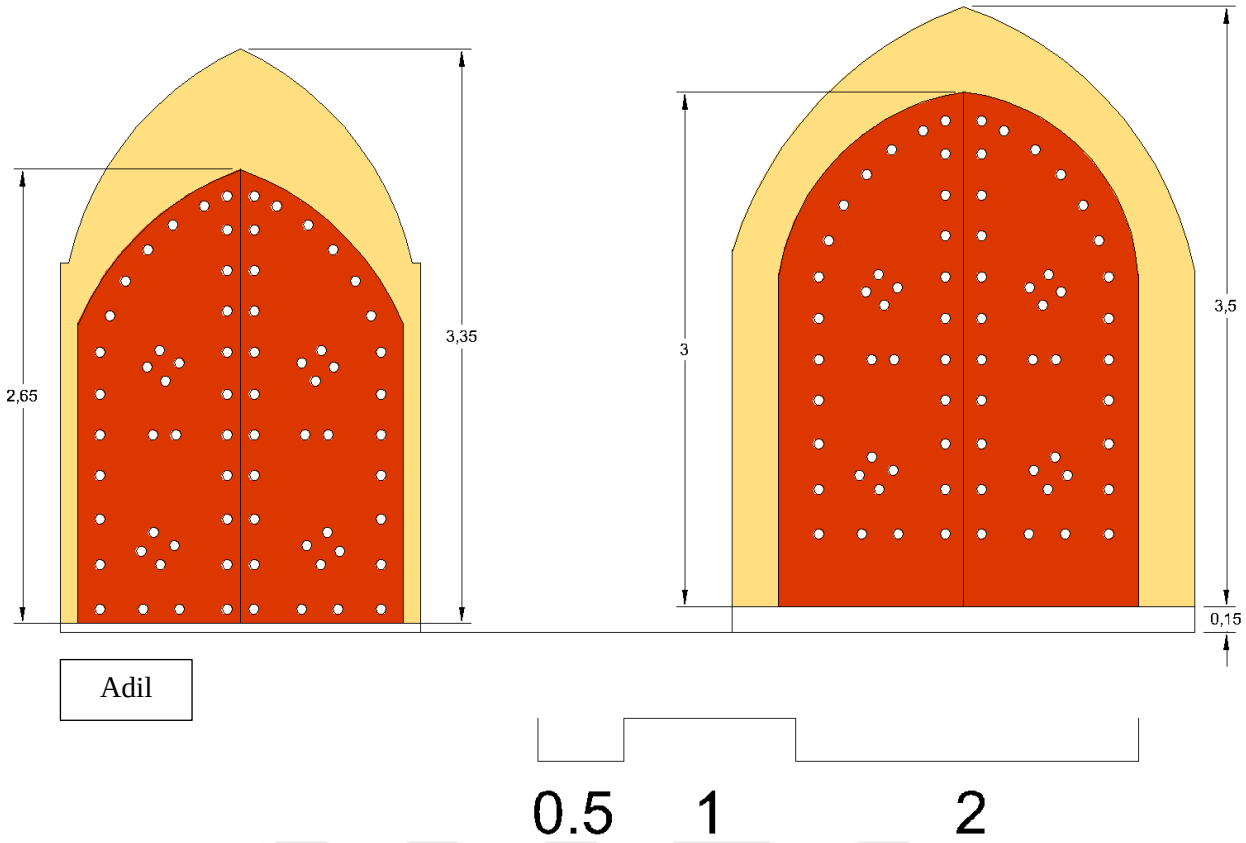

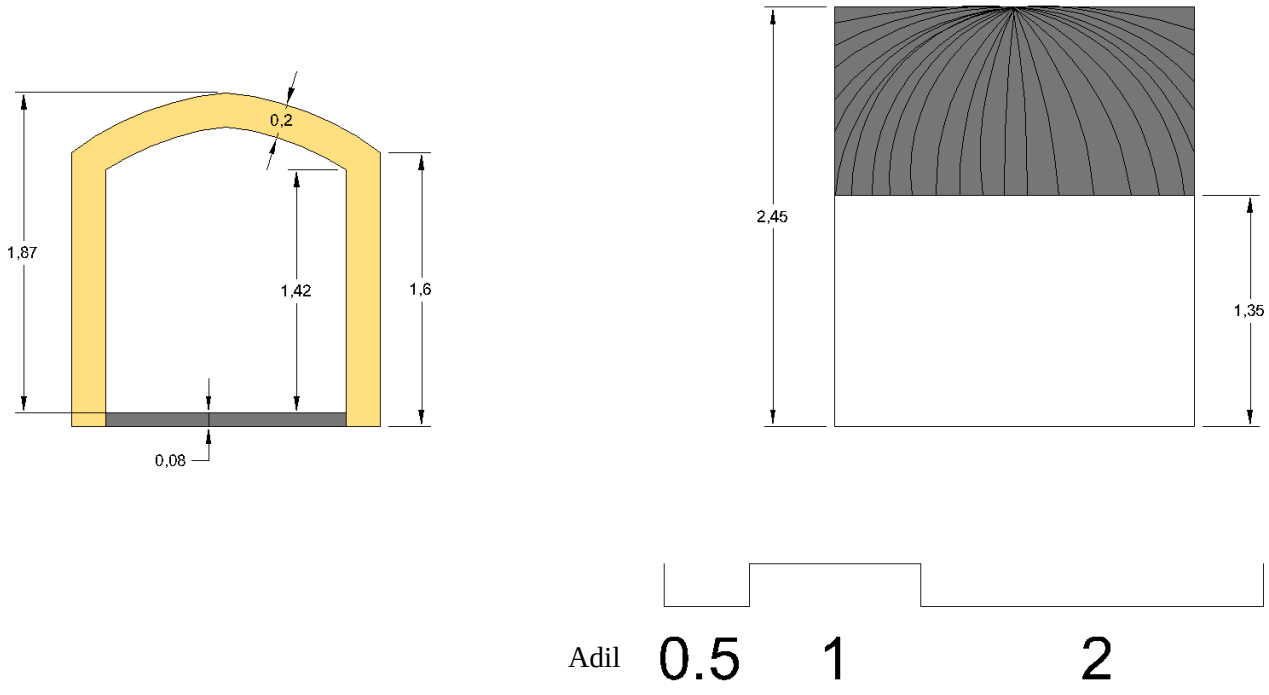
Şekil 4.106 Kesit A-A

Şekil 4.107 Kesit B-B

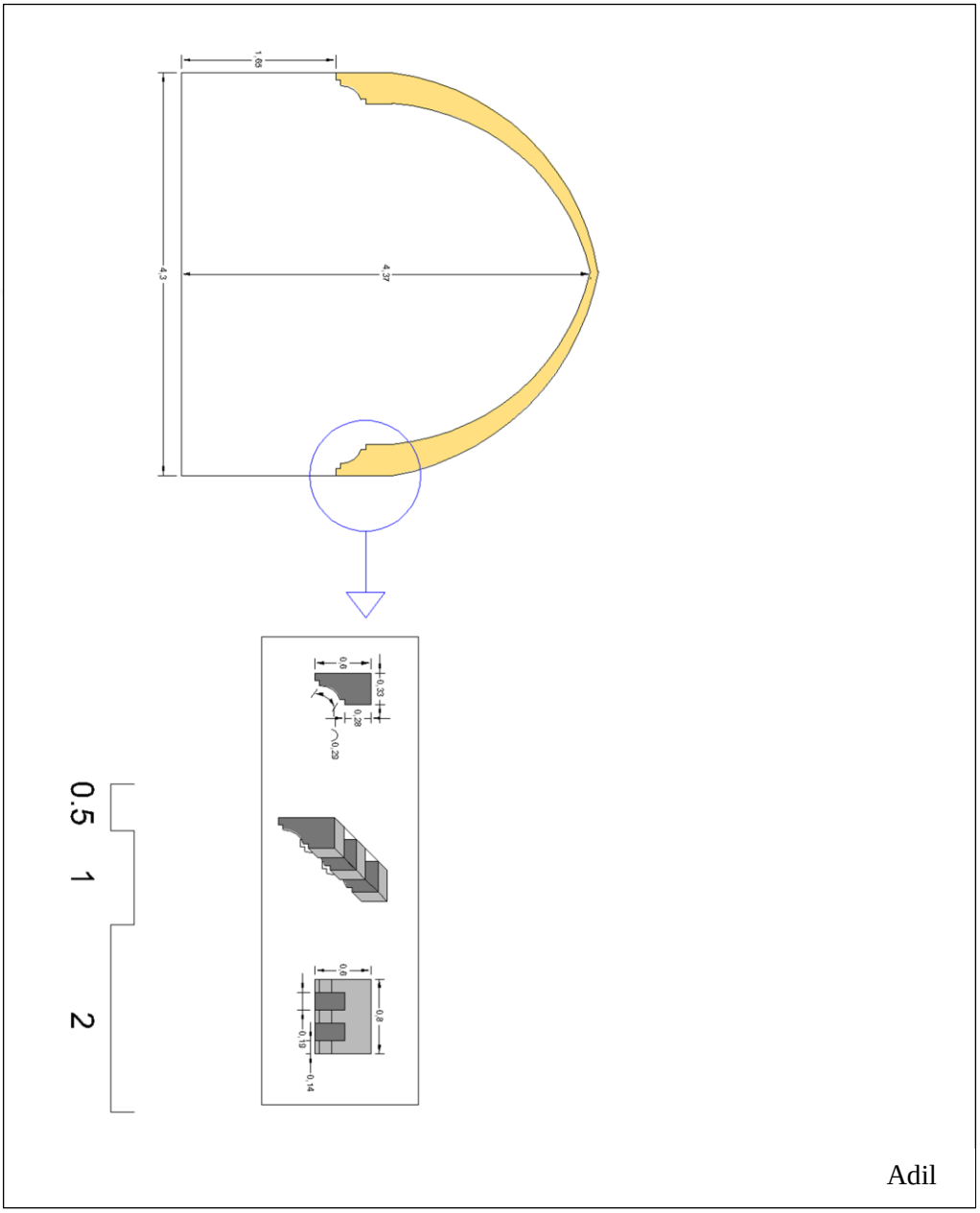
Kerkük Eski Eserler Müdürlüğünden Çizim Alınarak Günümüzdeki Değişikler İşlenmiştir

Şekil 4.108 Ana Giriş Kapılar

Şekil 4.109 Dükkan İç Ve Dış Çizimi

Şekil 4.110 Kemer Detayı

5. SONUÇ

Kerkük asırlar boyu pek çok medeniyetlere sahne olmuş tarihi bir kenttir. Kerkük kalesi Kerkük bölgesinin en eski yerleşim bölgesidir. Kalenin yapılışı M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanır. Kerkük'te kapalıçarşılara " Kayseriye" denilmektedir. Bu araştırmada Kerkük'te bulunan üç kayseriye incelenmiştir.

Yapılan araştırmalar sonuçu Kale Kayseriyesinin Selçuklular Döneminde, Büyük Kayseriyesinin 1855 yılında ve Kırdar kayseriyesinin ise 1883 yılında Osmanlı Döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kale Kayseriyesi Kale içinde, diğer ikisi Kalenin hemen dışında konumlanmıştır. Günümüzde Büyük Kayseriyesi ve Kırdar kayseriyesi kullanılmaktadır. Ancak Kale kayseriyesi kullanılmamaktadır. Yapıların üzerinde de yapı malzeme olarak Taş kullanılmıştır.

Yapıların duvar kalınlıkları, kale ve Kırdar Kayseriyeside 60cm, büyük Kayseriye de ise 50cm olduğu görülmektedir. Ayrıca Büyük ve Kırdar kayseriyesinde kemer ve yıldız tonoz, kale Kayseriyesinde de kemer ve payandalar kullandığı anlaşılmıştır.

Kale Kayseriyesi 630m2 alana sahiptir. Plan şeması olarak tek yönlü sirkülasyon formunda olup, düzenli bir plana sahiptir. Dükkanlar tek cephelidir. Dinlenme veya depo olarak kullanılan mekanların ince uzun bantlar şeklinde olduğu görülmektedir. Yapının iki adet ana gieiş kapısı vardır. Bunlar ahşaptan yapılmış olup oldukça süslü kapılardır. Yapıda kitabe bulunmamaktadır. Önceden yapıda bir retorasyon yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Büyük Kayseriyesi 2625m2 alana sahiptir, üç yöne açık, çapraz ağ şeklinde bir sirkülasyon forma sahiptir. Plan olarak düzensiz plan şeması şeklindedir. Kale Kayseriyesinde olduğu gibi dükkanlar Büyük Kayseriyesinde de tek cephelidr. Dinlenme veya depo olarak kullanılan mekanlar ince uzun bantlar formundadır. Giriş kapılarında ahşap malzeme süslemeli olarak kullanılmıştır. Yapıda birden fazla kitabe bulunmaktadır. Yapının daha önce restorasyon görmüş olduğu anlaşılmaktadırt.

Kırdar Kayseriyesi 850m2 alana sahiptir. Yapı iki yöne açık, ağ şeklinde sirkülasyon formuna ve düzensiz plana sahiptir. Tek veya iki cepheli dükkan, tek odalı veya uzun şeritli dinlenme, depo olarak kullanılan mekanlar olduğu görülmektedir. Ayrıca yapı tamirat görmüş ve ana giriş kapları süslemeli ahşap malzemesine sahiptir. yapıda birden fazla kitabe bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında incelenen kapalıçarşılarının; yapım yılları, kullanılan malzemeleri, teknik özellikleri ve plan tipleri de incelendiğinde Kerkük kültürünün önemli yapılarının Selçuklu ve Osmanlı kültürü etkisi ile yapıldıklarını görmekteyiz. Bu yapılar mimari açıdan farklı özelliklere sahiptir. Burada dikkati çeken en önemli özellik ise sirkülasyon alanlarının üç çarşıda da farklılıklar göstermesidir. Kale Kayseriyesi tek yönlü, Kırdar Kayseriyesi ağ şeklinde, Büyük Kayseriyesi ise çapraz ağ şeklinde sirkülasyon formuna sahiptir.

Terk edilmiş ve yıkılmaya yüz tutmuş olan bu Kapalıçarşıların da birçok farklı bölgede koruma altına alınmış yapılardan olması gerekmektedir. Fakat yapıların bulunduğu bölgede dükkan sahiplerinin belirli dönemde yapmış oldukları muhtes ilaveler tespit edilmiştir. Yapılan bu ilaveleri yapının örjinalliğini bozacak seviyeye ulaşmıştır.

Bu çalışmada üç yapının rölöve çalışması yapılmış, fotoğraflarla en ince detayına kadar tespit çalışması yapılmıştır. Bu sayede yapıların özelliğini kaybetmeden geleceğe aktarılaması sağlanmıştır.

KARŞILAŞTIRMA ÖLÇÜSÜ			Kale Kayseriyesi	Büyük Kayseriyesi	Kırdar Kayseriyesi
TARİHÇESİ		Selçuklu	•		
		Osmanlı		•	•
		Diğer			
KONUM		Kale ici	•		
		Kale dışı		•	•
BUGÜNKÜ DURUMU		Kullanılmatadır		•	•
		Kullanılmamaktadır	•		
YAPI MALZEMESİ		Taş	•	•	•
		Tuğla			
		Diğer			
YAPI TEKNİĞİ	**DUVAR KALINLIĞI**	60 cm	•		•
		50 cm		•	
	YAPI SİSTEMİ	Kemer	•		
		Kemer ve yıldız tonoz		•	•
	PAYANDA	Var	•		
		Yok		•	•
MİMARİSİ	**BİNANIN ALANI**	500 - 700	•		
		700 - 900			•
		900 - 2500		•	
	ÇEVRESİ İLE BAĞLANTISI	2 yöne açık			•
		3 yöne açık		•	
		4 yöne açık	•		
	SİRKÜLASYON FORMUNA	Tek yönlü	•		
		Ağ şeklinde			•
		Çapraz ağ şeklinde		•	
	KESİŞTİREN NOKTA	Yok	•		
		İki eksenli		•	•
		Üç eksenli		•	•
		Dört eksenli		•	•
	PLAN ŞEMASI	Düzenli	•		
		Düzensiz		•	•
	DÜKKANLAR	Tek cepheli	•	•	•
		İki cepheli(Köşeli)			•
		Oda şeklinde		•	
	DİNLENME ODASI	Tek odalı	•		•
		Birden fazla Odalı		•	
	DEPO ODASI	Uzun şerit şekli Yanda kapısı	•	•	•
		Uzun şerit şekli ortasında kapı		•	•

KARŞILAŞTIRMA ÖLÇÜSÜ		Kale kayseriyesi	Büyük kayseriyesi	Kırdar Kayseriyesi
CEPHELER	İki cepheli			•
	Üç cepheli		•	
	Dört cepheli	•		
KESİTLER	- 0.00	•	•	
	+0.00			•
KAPILAR	Ahşap	•	•	•
	Demir			
DİKEY HAREKETİN ŞEKLİ	Kırma	•		
	Düz		•	•
	L harf şeklinde	•	•	•
	T harf şeklinde			•
KİTABELER	Var		•	•
	Yok	•		
MOTİFLER	Var	•	•	•
	Yok			
TAMİRAT VE TADİLATI	Tamirat görmüş	•	•	•
	Tamirat görmemiş			

KAYNAKLAR

Abdulhaluk, Ç., 1987, Batı Türklerin Tarihlerine Genel Bir Bakış, *Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri*.

Aksoy, M. İ., 2009, Günümüz alışveriş kavramında değişme olgusu ve bu olgunun alışveriş merkezi tasarım ilkeleri üzerindeki belirleyici etkilerinin irdelenmesi: İstanbul kenti modeli.

Beazley, M., 1984, The world atlas of architecture, Crescent Books, p.

BİROL, G., 2005, An Alternative Approach for Analysis of Traditional Shopping Spaces and a Case Study on Balikesir, *Trakya Univ J Sci*, 6 (1), 000-000.

Camp, J. M., 1986, The Athenian Agora, *Excavations in the heart of classical Athens*, 38.

Casey, R., 2004, Designing Brand Identity: A Complete Guide to Creating, Building, and Maintaining Strong Brands, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32 (1), 100.

Çetinel, T., 1999, Alışveriş merkezleri mekan düzenleme ilkeleri.

Ceylan, O., 1989, Geleneksel Türk–Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri İle Olan Etkileşimleri, *Yayımlanmamış Doktora Tezi, MSÜ, İstanbul*.

Coleman, P., 2007, Shopping environments, Routledge, p.

Dülgeroğlu, Y., 1995, Dükkandan Merkeze Alışveriş Mekanları, *Yapı, İstanbul*.

Elibol, N., 2007, OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA NÜFUS MESELESİ VE DEMOGRAFİ ARAŞTIRMALARI, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 135-160.

Ersoy, E., Kuş, C., Şener, U., Coker, I. ve Zorlu, Y., 2005, The effects of interferon-β on interleukin-10 in multiple sclerosis patients, *European journal of neurology*, 12 (3), 208-211.

Fatih, A., 2018, Turgut Cansever Düşüncesinde Zihniyet-Şehir İlişkisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1240-1250.

Göçer, O., 1984, Şehirlerde ticaret alanları, TC İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, p.

Greenblatt, D., Göksel, B., Rechenberg, I., Schüle, C. Y., Romann, D. ve Paschereit, C. O., 2008, Dielectric barrier discharge flow control at very low flight Reynolds numbers, *AIAA journal*, 46 (6), 1528-1541.

Güzel, F., 2014, Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Abbâsîlerin Hakimiyetini Canlandırma Çabaları, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 59.

KAMALI, M. H., 2013, İslami Bakış Açısıyla Vatandaşlık Kavramı, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 133-171.

Karahisarli, A., 2010, Irak Türkmenleri, *TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, 2 (5), 78.

Karamustafa, O., Varıcı, İ. ve Er, B., 2009, Kurumsal yönetim ve firma performansı: İMKB kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki firmalar üzerinde bir uygulama.

Kemal, C., 2007, Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10 (40), 643-691.

Kıvrak, N., 2010, Eski kent mekanlarının canlandırılması'bağlamında İstanbul Eminönü Hanlar Bölgesi'nde mimari tasarım ilkelerinin irdelenmesi.

Kocaili, B. E., 2010, Evolution of shopping malls: Recent trends and the question of regeneration, *Cankaya university, China*.

KOPAR, M., 2009, Bir Türkmen Şehri Kerkük, *Avrasya Etüdleri*, 36 (2), 113-136.

Küçükkömürcü, B., 2005, Geleneksel türk osmanlı çarşı yapıları ve günümüzdeki alışveriş merkezleri üzerine bir inceleme, *İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Master Tezi*.

Mumford, L., 1961, The city in history: Its origins, its transformations, and its prospects, Houghton Mifflin Harcourt, p.

Nebati, E. E. ve Ekmekçi, İ., 2018, TARİHTEN GÜNÜMÜZE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ♦, *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (33), 389-406.

Norris, H. T., 1967, Ṣanhājah scholars of Timbuctoo, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 30 (3), 634-640.

Öztürk, Z., 2003, Eğitim Târihimizde okuma toplantılarının yeri ve okunan kitaplar, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 131-155.

Radhi, J., Kamouna, M. ve Nyssen, J., 1999, Phlegmonous gastritis following coronary bypass surgery, *Canadian Journal of Gastroenterology and Hepatology*, 13 (10), 837-839.

Saatçi, S., 2003, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötüken, p.
Saatçi, S., 2013, Kerkük evleri, Ötüken, p.
Samhouri, F., Grodsinsky, C. ve Fox, T., 1978, The management of colonic and rectal injuries, *Diseases of the Colon & Rectum*, 21 (6), 426-429.
Sarı, T., 2010, Türkiye'de kent planlaması ile değişen konut üretim sürecinin incelenmesi: Amasya örneği.
Serdaroğlu, P., Yazici, H., Özdemir, C., Yurdakul, S., Bahar, S. ve Aktin, E., 1989, Neurologic involvement in Behçet's syndrome: a prospective study, *Archives of neurology*, 46 (3), 265-269.
SÖNMEZ, F. ve SELÇUK, S. A., KAYSERİ VAKIF GÖKDELEN İŞ HANI (NASRULLAHZADE HACI MEHMET EFENDİ VAKFI İŞ HANI), 1969.
Sümer, F., 1959, Irak Türklerinin Tarihine Kısa Bir Bakış, *Türk Yurdu*, 49, 255.
Sümer, F., 1992, Oğuzlar (Türkmenler): tarihleri, boy teşkilatı, destanları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, p.
Tokyay, V., 2005, Yeni Tasarım Kültürü Işığında Alışveriş Mimarlığı ve Gösteri Kültürü, *Yapı Dergisi*, 286, 58-64.
Turan, O., 2015, Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti, Ötüken Neşriyat AŞ, p.
Wycherley, R. E., 1993, [[How the Greeks built cities] türk.]; Antik çağda kentler nasıl kuruldu?, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, p.
Yalçın, E., KERKÜK'ÜN NÜFUS YAPISI/THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF KERKUK, *Atatürk Dergisi*, 4 (3).
Yıldırım, T., 2010, İstanbul'da Bulunan Alışveriş Merkezlerinin Gelişim–Değişim Süreçleri Ve Tasarım Kriterlerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Fen Bilimleri Enstitüsü*.

Erçetin, A, 2019, 'Geçmişten Günümüze Mekan Kurgusu İle Kapalıçarıı', The Turkish On Line Journal Of Design, Art And Comminication, İssn:2146 – 5193, Lssue 2, P:71

İNTERNET KAYNAKLARI

Aleaddin PARMAKSIZ . Kerkük ün jeopolitiği ve Türkiye

https://www.google.iq/search?biw=1366&bih=626&tbm=isch&sa=1&ei=Ao7yW6-BNoSTsAGFgIGQAQ&q

The annual rates of rainfall at Kirkuk for the period from (2002-2010).

The annual rates of relative humidity of Kirkuk for the periods from(2002-2010).

http://0.tqn.com/d/atheism/1/0/0/L/AthAgora-l.jpg

http://www.greek-islands.us/athens/roman-agora/roman-agora-athens.jpg

http://travel.sndimg.com/static_files/imagesource/imageoutput7/roman-forum_966x543.jpg

http://www.imayvomit.com/wp-content/uploads/2013/09/roman-forum-reconstruction.png

http://upload.wikimedia.org

http://upload.wikimedia.org/wikipedia

http://www.mimarsinaneserleri.com/mimari_cizimler

http://www.avanosevi.com

https://encrypted-tbn3.gstatic.com

https://www.google.com/search?q=BEDESTEN&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwihuo2us9_hAhXSdJoKHY__AAMQ_AUIDigB&biw=1366&bih=625#imgrc=-XiIep0NwNYt2M:

https://www.google.com/search?q=istanbul+kapal%C4%B1+%C3%A7ar%C5%9F%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjYu62d09_hAhUiz6YKHWGiCmwQ_AUIDigB&biw=1366&bih=625#imgdii=oCu0vyMkiru8CM:&imgrc=0nmerOoCntM5BM:

https://www.google.com/intl/ar/earth/

https://www.google.com/intl/ar/earth/

https://www.google.iq/search?biw=1366&bih=626&tbm=isch&sa=1&ei=WJTyW765HMSNsAG0m5OABg&q

https://www.google.com/intl/ar/earth/

http://www.palmoon.net

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Adil İbrahim Aziz AZİZ
Uyruğu : IRAK
Doğum Yeri ve Tarihi : KERKÜK – 13-07-1981
Telefon : TÜRKİYE 05530676697 - IRAK 009647708543690
Faks : -
E-Posta : Adel2ab@yahoo.com

EĞİTİM

Derece		Adı	İlçe	İl	Bitirme Yılı
Lise	:	**kerkük erkek lisesi**	**kerkük**	**kerkük**	**2000**
Üniversite	:	**bağdat teknoloji üniversitesi**	**-**	**bağdat**	**2005**
Yüksek Lisans	:	**Konya teknik üniversitesi**	**selçuklu**	**konya**	**2019**
Doktora	:	**-**			

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2006,2007ve2008	**İstanbul büyük şehir belediyesi-bimtaş**	**mimar**
2008,2009ve 2010	**Kerkük valiliği proje bölümü**	**mimar**
2011 – devamlı	**kerkük üniversitesi proje bölümü**	**mimar**

UZMANLIK ALANI: MİMARLIK

YABANCI DİLLER

Arapça (çok iyi seviyede)
Türkçe (çok iyi seviyede)
Osmalıca (orta seviyede)
İngilizce (orta seviyede)

YAYINLAR

IV. İntrenathional academic research congress 2018.Turkey.alanya